

S. A. SMITH

RUS DEVRİMİ

KÜLTÜR KİTAPLIĞI 95

DOST

KÜLTÜR KİTAPLIĞI: 95

D

S. A. Smith

Ulusçuluk ve komünizm tarihi üzerine çalışan S. A. Smith Essex Üniversite si'nde tarih profesörüdür.

Smith, S. A.
Rus Devrimi
ISBN 978-975-298-417-2 / Türkçesi: Ümit Hüsrev Yolsal
Mayıs 2010, Ankara, 223 sayfa
Kültür Kitaplığı: 95; Tarih: 21

Rus Devrimi

S. A. Smith

DOST

ISBN 978-975-298-417-2

The Russian Revolution
S. A. Smith

Birinci baskı, Mayıs 2010, Ankara

Türkçesi, Ümit Hüsrev Yolsal

Teknik hazırlık, Mehmet Dirican - DOST İTB

Baskı, Pelin Ofset Ltd. Şti.; İvedik Organize Sanayi Bölgesi, Matbaacılar Sitesi 588. Sokak no: 28-30 Yenimahalle / Ankara
Tel: (0.312) 395 25 80-81 • Faks: (0.312) 395 25 84

Dost Kitabevi Yayınları
Meşrutiyet Cad. No: 37/4, Yenişehir 06420 Ankara
Tel: (0.312) 435 93 70 • Faks: (0.312) 435 79 02
www.dostyayinevi.com • bilgi@dostyayinevi.com

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

1917 Rus Devrimi, şubat ayında çarlık otokrasisinin yıkılışına ve ekim ayında Bolşevik Parti'nin iktidara el koyuşuna tanıklık etti. Bolşevikler, yeryüzünün altıda birini kaplayarak Kuzey Kutbu'ndan Karadeniz'e, Baltık Denizi'nden Uzakdoğu'ya uzanan bir bölge üzerinde dünyanın ilk Komünist devletini kurmaya giriştiler. Onların devrimi, özellikle Çin'de olmak üzere dünyanın dört bir yanında komünist hareketlere ve devrimlere esin kaynağı olarak, faşizm biçiminde bir tepkiye yol açarak, 1945 yılından sonra birçok sömürgecilik karşıtı hareketi derinden etkileyerek ve Soğuk Savaş boyunca uluslararası ilişkilerin mimarisini biçimlendirerek 20. yüzyılın en önemli olayı olduğunu ispatladı. Elinizdeki kitap, konuyla ilk defa ilgilenen okurlara 1917 yılı ile İ. V. Stalin'in Sovyet Birliği'ne yoğun sanayileşmeyi ve tarımın zorunlu devletleştirilmesini getiren "yukardan devrimi" başlattığı 1929 yılı arasında geçen başlıca olayların ve gelişmelerin analitik bir anlatısını sağlama amacıyla işe koyuluyor. Devrimin nasıl ve niçin 1917 yılında baş gösterdiğini, Bolşeviklerin iktidara nasıl geldiklerini, rejimi nasıl teşkil ettiklerini ve son olarak rejimin korkunç bir totaliterciliğe nasıl evrildiğini açıklama-

ya çalışmaktadır. Bu kitap, rakipleri iktidar için harekete geçiren idealleri ve arzuları, rakiplerin başa çıkmak zorunda kaldıkları sorunları ve çatışmaları ele almaktadır. Ama aynı zamanda, dar bir biçimde tanımlanmış siyasetin ötesine geçmeye çalışıyor. Ekim Devrimi, bütün toplumsal sistemi yıkıp onun yerine insanlık tarihinde o zamana kadar var olmuş her şeyden üstün olan bir toplumu yerleştirmekten daha azını yapmamak üzere yola koyulmuştu. Kitap, bu tasarının ekonomi, köy yaşamı, iş, hükümet yapıları, aile, imparatorluk, eğitim, hukuk, düzen ve Kilise üzerindeki geniş kapsamlı etkilerini araştırmaktadır. Daha özel olarak, devrimin –esinlediği umutların ve yarattığı hayal kırıklıklarının– köylüler, işçiler, askerler, Rus olmayan milletler, entelijensiya, erkekler ve kadınlar ve genç insanlar için ne anlama geldiğini araştırmaktadır. Kitabın bakış açısı, bir toplumsal tarihçinin bakış açısı olsa da, temel ilgisi siyasidir: Sıradan insanların bir tahakküm yapısının yıkılmasını nasıl deneyimlediklerini, buna nasıl katıldıklarını, yeni bir tanesinin aşama aşama ortaya çıkışını nasıl deneyimlediklerini ve buna nasıl direndiklerini anlamak. Her bölüm Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra ortaya çıkan belgelerden bir çift alıntıyla kesilmektedir. Bu alıntılar, kendilerini devrime bulaşmış olarak bulanların tepkilerinin tadını verme amaçlıdır.

Rus Devrimi'nin oluşturduğu devlet, tarihçilere Rus Devrim tarihini ilk kez kendi bütünlüğü içinde görme olanağı sağlayarak 1991 yılında çöktü. 20. yüzyıl sona ererken bakış açısında yaşanan bu değişim, devrimin anlamı üzerine daha felsefi bir açıdan düşünmek için iyi bir zaman olduğu duygusunu uyandırmaktadır. Dolayısıyla, bir giriş

kitabı için biraz olağan dışı olsa da, kitap ideolojinin ve insan eylemliliğinin devrimdeki rolü, Bolşevik tasarısındaki özgürleştirici ve köleleştirici öğelerin karşılıklı etkileşimi, Rus kültürünün Sovyet Birliği'nin gelişiminin üzerindeki etkisi gibi, belirli temel soruları ele almaktadır. Kitap, Batılı düşünürlerin –özellikle toplumsal ve kültürel tarih alanındaki– araştırmalarında ve yorumlarında 1980'lerden sonra gerçekleşen gelişmeler ile 1991 yılında Sovyet sansürünün engellemelerinden kurtulan Rus düşünürlerin çalışmalarını bir araya getiriyor. Kitabın giriş niteliğinde olması ve sıkı bir yer sınırlamasının bulunması, standart bilimsel gönderme yöntemlerinin kullanılmasını engelledi. Bu nedenle, alışılmış teşekkürü etmeksizin çalışmalarından yararlandığım birçok uzmandan özür dilemek –ve onlara teşekkür etmek– istiyorum.

Okurlar, 1 Şubat 1918'e kadar tarihlerin eski tarzda verildiklerine dikkat etmeliler. Bolşevikler bu tarihte Jülyen takvimini, 13 gün geriden izlediği Batı takvimiyle değiştirdiler. Nitekim, Batı takvimine göre, Ekim Devrimi'nin iktidara el koyuşu (24-25 Ekim 1917) 6-7 Kasım'da gerçekleşmiştir.

Bu kitabın müsveddesini okuyarak kendilerine özgü biçimde parlak ve yararlı yorumlarda bulunan Cathy Merridale ile Chris Ward'a candan teşekkürler. Artakalan hataların sorumluluğunun bana ait olduğunu herhalde söylemeye gerek yok.

Harita 1. 1917 öncesinde Avrupa Rusya'sı.

I. Bölüm

ŞUBAT'TAN EKİM'E

23 Şubat 1917'de binlerce kadın tekstil işçisi ve ev kadını, ekmek kıtlığını protesto etmek ve Uluslararası Kadın Günü'nü kutlamak için Rusya'nın başkenti Petrograd'ın sokaklarını işgal etti. Bunu izleyen gün 200.000'den fazla işçi greve gitti ve göstericiler kentin dış mahallerinden polise taş ve buz parçaları atarak kent merkezine doğru yürüdüler. 25 Şubat'ta öğrenciler ve orta sınıftan insanlar "Kahrolsun Savaş" ve "Kahrolsun Çarcı Hükümet" yazan pankartlar taşıyan protestoculara katılmıştı. 26 Şubat'ta kalabalığa ateş açmaları emredilen garnizon askerleri yüzlerce kişiyi öldürdü. Ertesi sabah Volynskii alayı ayaklandı ve onun oluşturduğu örnek hemen başka birlikler tarafından izlendi. 1 Mart'ta 170.000 asker bu aşamada hapishanelere ve polis karakollarına saldıran, devlet görevlilerini tutuklayan ve çarcı "kölelik düzeninin simgeleri"ni yıkan isyancılara gruplar halinde katıldı. Bir devrim başlamıştı ama devrimci partilerden hiçbiri 27 Şubat'a kadar devrimin liderliğini eline geçiremedi. Rusya Sosyal Demokrat

İşçi Partisi'nin (RSDİP) ılımlı kanadını oluşturan Menşevikler, 1905 devrimini anımsayarak işçilere ve askerlere bir Sovyet, bir başka deyişle meclis için delege seçmeleri çağrısında bulundu. Böylece, Petrograd İşçi ve Asker Delegeleri Sovyeti doğdu.

Aynı gün sokaktaki kargaşadan telaşa kapılan Duma üyeleri (yani parlamento üyeleri), çardan siyasi haklar koparmak için krizden yararlanmayı kararlaştırdı. Daha da önemlisi, üyeler generalleri savaşın başarıyla sürdürülebilmesinin Çar II. Nikolay'ın tahttan indirilmesine bağlı olduğuna ikna ettiler. 2 Mart'ta Duma üyeleri resmi yetkileri olmadığı halde çarı devirme kararı alıp geçici, yani süreli bir hükümet kurdular. Ertesi gün Nikolay'ın kardeşi onun feragat ettiği tahtı devralması için ikna edilemediğinden, 300 yıllık Romanov hanedanlığı onur kırıcı bir biçimde son buldu. Otokrasi 1905 yılında devrimci harekete başarıyla 12 ay direnmişti; Şubat 1917'de ordunun desteğinden yoksun olan otokrasi 12 gün bile ayakta kalamadı.

Otokrasinin çöküşü bir modernleşme krizinde köklenmişti. Devlet yönetimi, 1860'lardan ve özellikle de 1890'lardan itibaren Rusya ekonomisini modernleştirerek Avrupa'nın başlıca güçlerine askeri ve iktisadi açıdan ayak uydurmak için büyük gayret sarf etti. 1913 yılı itibarıyla Rusya dünyadaki beşinci en büyük endüstriyel güç haline gelmişti. Buna karşın, iktisadi modernleşme, dış ve iç koşulların otokrasiyi hayli tehdit ettiği bir ortamda gerçekleştirildi. İmparatorluk, Uzakdoğu'da Japonya'nın –1904 yılında savaşa yol açan–, Orta Avrupa'da Almanya'nın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun, 1914'e kadarki on yıl boyunca Balkanlar'daki istikrarsızlığın meydan okumasıyla karşı karşıya kal-

Resim 1. Uluslararası Kadın Günü, 8 Mart 1917.

dı. Modernleşme içeride bu geri kalmış, çok yoksul ülkenin üzerinde çok derin izler bırakan toplumsal gerilimler tarafından tehdit edildi. Devlet yönetimi, modernleşmeyi toplum üzerinde sıkı bir denetim uygulayarak gerçekleştirebileceğini zannetti. Buna karşın sanayileşmenin, kentleşmenin, iç göçün ve yeni toplumsal sınıfların ortaya çıkışının etkisi, otokratik devletin temellerini aşındırmaya hizmet etmeye hazır güçler ortaya çıkarma yönündeydi.

Modernleşmenin zorluklarının en açık biçimde görüldüğü alan tarımdı. Devrimden önce Rusya nüfusunun dörtte üçü hâlâ tarımla uğraşıyordu. Rusya Avrupa'da köleliği kaldıran son ülke olmuştu; ne var ki 1861 azadı, toprak sahibi yüksek sınıf toprağın yaklaşık altıda birini –ve genellikle de en iyi nitelikteki toprağı– elinde tutmayı sürdürdüğünden ve köylüler aldıkları toprağa piyasa değerinin üzerinde bir fiyat ödemek zorunda kaldıklarından, köylülerin kendilerini kandırılmış hissetmelerine yol açmıştı. 1860 ile 1914 yılları arasında imparatorluğun nüfusu 74 milyondan hızla 164 milyona yükseldi. Bu durum, özellikle siyah toprağın çok verimli olduğu merkez ve Volga bölgelerindekiler olmak üzere toprak kaynakları üzerinde yoğun bir baskı oluşturdu. Ortalama köylünün sahip olduğu toprak miktarı 1861 ile 1900 yılları arasında üçte bir oranında azaldı. 1917 yılı itibarıyla toprak sahibi yüksek sınıfın topraklarının neredeyse yarısını –çoğunu köylülere satarak– elinden çıkarmış ve kalan toprağın büyük bir bölümünü köylülere kiraya vermiş olması, köylünün duygularında çok fazla değişiklik yaratmadı.

Toprağa duyulan ihtiyacın giderek artmasına karşın, 1891 yılından sonra köylünün yaşam standardı, merkez-

deki siyah toprak bölgeleri dışında, çok yavaş bir biçimde yükseldi. Demiryolu inşaatlarının harekete geçirdiği pazarın hızla yayılması, köylülerin tarımdan elde ettikleri kazançlarına sanayide, ticarette, el sanatlarında ve daha iyi durumdaki çiftliklerde çalışarak ilavede bulunmalarına olanak sağladı. Pazarın yayılması, ayrıca ticari tahıl üretimini teşvik ederek Rusya'yı 1913 yılında dünyanın önde gelen tahıl ihracatçısı haline getirdi. Yine de ortalama köylü halen baskı altında, yoksulluk ve yokluk içinde yaşamaktaydı. Rusya bir yoksulluk göstergesi olan bebek ölümünde Avrupa'da birinciydi. Dahası, ticari tarımın yayılmasına rağmen, gübre ve makine kullanımının az olduğu üç tarla sistemine ve şerit ekime dayanan tarım, teknik olarak ilkel durumdaydı. Tarımın ticarileşmeye başladığı yönünde açık işaretler olsa da, tarım sistemi bir bütün olarak geri durumdaydı ve köylü büyük ölçüde yabancılaşmıştı.

1914 yılı itibarıyla imparatorluk nüfusunun % 18'i kentlerde yaşıyordu. Kentlerin nüfusu temelde köylü göçü nedeniyle hızla arttı ve bu durum kent altyapısının üstüne büyük bir yük bindirdi. Aşırı kalabalıklaşma, yüksek kiralar ve korkunç sefalet, büyük kentlerde alışılmış bir durumdu. Yetersiz vergi gelirinin (1916 yılına kadar gelir vergisi diye bir şey söz konusu değildi) zor durumda bıraktığı beceriksiz kent yöneticilerinin, artan hastalık ve ölüm düzeyleriyle başa çıkamayacakları ortaya çıktı. Petersburg –Birinci Dünya Savaşı sırasında adı Petrograd olarak değiştirildi– Avrupa'nın en sağlıksız başkenti olmasıyla ünlüydü. 1908 yılında 14.000'den fazla insan kolera salgınında öldü. Hızla büyüyen kentlerde çarın tebaalarının mali ve askeri yü-

kümlülüklerini bağlı oldukları sınıfa (soylu, ruhban, tüccar ya da köylü) göre belirleyen geleneksel toplumsal zümre sistemi çöküyordu. Meslek sahibi ve ticaretle uğraşan orta sınıflar, sanayi burjuvazisi ve işçi sınıfı gibi yeni sınıflar ortaya çıkarken, sistemden, sistemin karşılamak üzere tasarlanmadığı taleplerde bulunuyordu.

1830'lu yıllar gibi erken bir tarihte, toplumsal zümreler sisteminin dışında duran toplumsal bir grup ortaya çıktı. Entelijansiya olarak bilinen bu gurup, Rus bir karakteristiğe sahipti ve onu toplumsal ve iktisadi konumundan daha çok otokrasi karşısındaki eleştirel tutumu tanımlıyordu. Liberal ve sosyalist bir siyaset güden bu grup, 70 yıl boyunca sistemi şiddete başvuran bir devrim yoluyla yıkmaya çalışan terörist ve sosyalist gruplara düzenli üye akışı sağlayarak otokrasinin meşruluğunu aşındırmak için çok uğraştı. 20. yüzyıl dönemecinde meslek sahibi ve ticaretle uğraşan orta sınıflar ortaya çıktıkça, orta ve üst düzey bürokrasi uzmanlaştıkça ve ticari kitle kültürü geliştikçe grubun ayırt edici nitelikleri giderek bulanıklaştı. Rusya'da meslek sahibi ve ticaretle uğraşan orta sınıflar yavaş bir gelişme göstermiş olsalar da, 1905 yılında başlayan devrim dönemine kadar topluma kendi damgalarını vurmuştu. Sivil bir toplum ortaya çıkıyordu ve bu avukatların, doktorların ve öğretmenlerin meslek birliklerinde, hayırsever ya da reformcu türden gönüllü derneklerde, üniversitelerin yayılmasında ve de özellikle yayıncılığın patlamasında görülebiliyordu.

1905 yılında entelijensiya ile orta sınıflar, otokrasinin onlara sivil ve siyasal haklar tanıması ve anayasal bir siyasal düzen teşkil etmesi için birlikte kampanya düzenledi.

Böylece entelijensiya ile orta sınıflar Batı Avrupa'da daha çok iktisadi özellikleriyle tanımlanan burjuvazinin oynadığına benzer bir rolü oynadı. Buna karşın Rusya'da kapitalist sınıf kendine güvenmiyordu, farklı sanayi bölgelerine ve dallarına dağılmış durumdaydı ve geleneksel tüccar zümreye bağlıydı. Madencilik, metalürji ve mühendislik sanayilerinin kilit mevkilerinde yer alan sanayiciler, kurallarda, sübvansiyonlarda ve vergi ayrıcalıklarında devlete güvendiler ve ona karşı gelmekte pek istekli görünmediler.

Bir sanayi proletaryasının gelişmesi, farklı türden bir meydan okuma oluşturdu. 1917 yılında Rusya'daki fabrikalarda ve madenlerde hâlâ yalnızca 3,6 milyon işçi vardı; yine de bu işçilerin belirli bölgelerde ve görece büyük işletmelerde toplanmış olmaları onlara sayılarıyla orantısız bir siyasi etkiye sahip olma olanağı tanıdı. Çoğunlukla köylülerden toplanan (L. D. Troçki'nin unutulmaz sözüyle, "sabanından zorla çekilip koparılan ve fabrika fırınına atılan") bu işçiler, toprağa bağlılıkları ölçüsünde epeyce değiştiler, kent kültürüne dahil oldular, eğitildiler ve beceri edindiler. Örneğin Petrograd'daki Vyborg bölgesinin vasıflı metal işçileri ile Moskova sanayi bölgesinin tekstil işçileri ve Urallar'daki maden yataklarındaki işçiler arasında büyük farklılıklar söz konusuydu. Bununla beraber, köyle bağlarını koparıp kent-sanayi çevresinde toplumsallaşan işçilerin oranı gittikçe artıyordu. Kentler, işçilere akşam dersleri, kulüpler, kütüphaneler, toplu eğlence gibi kültürel olanaklar sağladı ve onları Sosyal Demokratların ve Sosyalist Devrimcilerin yıkıcı siyasi düşüncelerinin ellerine teslim etti. İşçilerin içinde yaşadıkları berbat koşullar, işlerinin zorluğu, tekdüzeliği ve açıklı ücretleri onların

hem siyasi yönetime hem de genelde ayrıcalıklı topluma karşı besledikleri ayrılık duygusunu yoğunlaştırdı.

1905 genel grevini takiben otokrasi sendikalara sınırlı bir meşruluk tanıdıysa da, işverenler yetkeci sanayi ilişkilerinde reform yapmakta pek arzulu görünmediler. Dahası, yetkililerin grevlere ve gösterilere tepkisi polisleri ya da Kazakları yollamak olduğundan, devleti ve kapitalistleri yalnızca bir baskı mekanizması olarak gören işçiler kolaylıkla siyasallaştılar. Yaşam koşullarını adım adım iyileştirme fırsatından yoksun olan Rus işçiler, Avrupa'nın greve en yatkın işçileri haline geldiler: 1905-1906 arasında ve yine 1912-1914 arasında greve giden işçi sayısı neredeyse fabrikalardaki işgücünün dörtte üçüne eşitti.

İşçi hareketinin "tüm ulus mücadelesi"nin ve orta ve üst sınıfın muhalefetinin baskısı karşısında II. Nikolay 1 Ekim 1905 tarihli Ekim Manifestosu'nda önemli sivil haklar tanımak ve seçilmiş bir yasamayı, yani Duma'yı kabul etmek zorunda kaldı. Devrim otokrasinin zayıflığını gözler önüne serdiyse de, bürokrasinin reformcu enerjisini de yeniden harekete geçirdi. Bunun en iyi örneği, Başbakan P. A. Stolypin'in köylülerin toprak varlıklarını özel arazilerle birleştirerek tarım komünlerinden ayrılmalarına olanak tanıyan cesur yasasıydı. İşçi ve köylü ayaklanmasının büyüklüğünün telaşlandırdığı birçok orta sınıf, anayasal bir monarşi altında toplumsal reformlar doğrultusunda çalışmaya hazırdı. Yine de, 1906-1907'de üst sınıfların mülklerinin yakılmasına ve yağmalanmasına tanıklık eden taşradaki büyük çaplı toplumsal karışıklık ve köylülerin 1906'daki birinci ve 1907'deki ikinci Duma seçimlerinde sergiledikleri köktencilik, denetimli modernleşmenin tehlikelerini ortaya koydu.

Devrimci fırtına gücünü yitirir yitirmez, Stolypin Haziran 1907'de Duma'ya karşı onun iktidarını sınırlayan ve köylülerin Duma'da temsilini en aza indiren bir "darbe" başlattı. Bundan sonra rejim daha bir izole hale geldi. Orta sınıflar, sendeleyen reform çabalarını desteklemeyi sürdürdüyseler de, Nikolay'ın ve başbakanlarının Ekim Manifestosu'nda verilen ödünleri geri almaları karşısında kendilerini ihanete uğramış hissettiler. Ayrıca, işçilerin rejime, zengin ve ayrıcalıklı sınıflara büyük ölçüde yabancılaştıklarını söylemeye gerek yok. Daha kötüsü, otokrasi geleneksel destekçilerini kaybediyordu. 1905 devrimi, köylülerin "küçük babaları" çara sadakatlerinin altını oydu ve Stolypin'in rejim için yeni bir temel oluşturabilecek tutucu çiftçilerden bir toplumsal tabaka oluşturmak üzere yaptığı reformlar 1914 yılı itibarıyla başarısızlığa uğradı. Ortodoks Kilisesi'nin yetkesi giderek zayıfladı ve köylü isyanında borçlanan ve ne yapacağını bilemez hale gelen liberal üst sınıf, çıkarlarını koruyamadığı için bürokrasiye saldırdı. Sonunda düzenli modernleşme tasarısı, imparatorluğun Rus olmayan halkları arasında milliyetçiliğin boy vermesi tarafından da tehdit edildi.

1906 yılında çarlık devleti zayıftı; ama kaçınılmaz bir yok oluşa mahkûm da değildi. Düzenli modernleşme, imparatorluk ulusları arasında rekabetin şiddetlendiği bir ortamda ve toplumsal çatışmanın yıprattığı bir toplumda asla kolay olamazdı. Ne var ki, modernleşme, çarın yetkesinde herhangi bir zayıflamaya izin vermekteki isteksizliğinin rejimin altını oymasını engelleme konusunda kararlı bir tutum takınsaydı başarılı olabilirdi. Çar, tanrının seçtiği bir temsilci olarak iktidarından taviz vermeye

hakkı olmadığına içtenlikle inanıyordu. Bunun işaretleri, görünüşte anayasal monarşiyi saygın bir yere koyan 1906 Temel Yasası'nın ilk satırlarında görülmekteydi: "En Yüksek Otokratik Güç, Tüm Rusya'nın İmparatoruna Aittir." Sonuçta rejim, devrim krizinin sona erdiği 1907 yılında siyasi süreci yeni toplumsal güçlere açma taahhüdünden geri adım attı. 1913-1914 yılları arasında Rus kentleri bir kere daha çatışmaya boğuldu. Buna karşın otokrasi vahim bir hale gelmiş olmasına karşın reform yapmaktaki isteksizliğinden ya da denetimli modernleşmenin içsel çelişkilerinden dolayı değil, Birinci Dünya Savaşı'ndan dolayı çöktü.

Birinci Dünya Savaşı, imparatorlukları yıkarak liberal demokrasiye duyulan inancı zayıflattı; 1920'lerin ve 1930'ların totaliter siyasetlerine giden yolu hazırlayarak Avrupa tarihinde bir dönüm noktasına damgasını vurdu. Savaşan ülkeleri sınamaların en çetinine tabi tuttu ve Rus otokrasisini yeterli ölçüde sağlam bulmadı. Birinci Dünya Savaşı'nın Rus İmparatorluğu üzerinde yıkıcı bir etkisi oldu. 14 milyondan fazla erkek silah altına alındı; Batı bölgelerinde yaklaşık 67 milyon insan düşman istilasına uğradı; yarım milyonu cephe hatlarından uzaklaştırılan Yahudiler olmak üzere 6 milyondan fazla insan zorla yerinden edildi. Doğu cephesi Batı cephesinden daha az sakindiyse de, her iki taraf da bedeli çok büyük olabilecek bir kati yarma harekâtında ve taarruzlarda bulunamadı. Muhtemelen 3 milyon insan öldü (Almanya'nın kesinleşmiş ölü sayısı daha yüksek olmuşsa da, savaşan diğer ülkelerin herhangi birindeki can kaybından daha yüksek bir rakam) ya da iz bırakmaksızın kayboldu ve kayıpların toplam sayısı 8 mil-

Bizi sevk ettiler ve gittik. Nereye ve niçin gidiyordum? Almanları öldürmeye! Ama niçin? Bilmiyordum. Korkutucu ve berbat durumdaki siperlere vardım. Bir askeri kafasına kırbaç vurarak döven bölük komutanımızı dinledim. Zavallı adamın kafasından kanlar aktı. Beni dövmeye kalkışır kalkışmaz onu kasaturamla şişleyeceğimi ve esir alınacağımı düşündüm. Gerçek düşmanımın kim olduğunu düşündüm: Almanlar mı yoksa bölük komutanı mı? Almanları daha görememiştim, ama bölük komutanı hemen önümdeydi. Siperlerde bitler beni ısırdı. Bezginlik sırtımı yere getirdi. Ve sonra geri çekilirken esir alındım.

F. Starunov, Birinci Dünya Savaşı'nda köylü bir zorunlu asker.

yonu aştı. Savaşın yol açtığı kitlesel kıyım ve aşırı nefret, otokrasinin yıkılmasından sonra ortaya çıkan demokrasi fırsatlarını kaçınılmaz bir biçimde tehlikeye attı.

Rus askerleri, Türklere ve Avusturyalılara karşı cesurca ve genellikle başarıyla savaştılarsa da, örgütlenme, disiplin ve liderlik konularında Alman ordusuyla boy ölçüşemeyecekleri ortaya çıktı. Buna karşın General Brusilov'un Haziran 1916 taarruzu Rus askerlerinin direncini doğruladı ve bu aşamadan itibaren ordu savaşın ilk aylarından itibaren onu savaş alanında zor durumda bırakan cephane kıtlığının üstesinden geldi. Şubat Devrimi gerçekleştiğinde, devrim, askeri yenilginin ya da savaşın yol açtığı bıkkınlığın değil, halkın siyasi yönetime güveninin tükenmesinin bir sonucuydu.

Savaşın yıkıcı ilk yılının ardından Nikolay Kasım 1915'de silahlı kuvvetlerin başına geçti. Nikolay gayretli olsa da, dış cephe ile vatan cephesini eşgüdümlü bir biçimde yönetecek yetenekten ve hayal gücünden yoksundu ve inatla Duma'ya "halkın güveneceği bir hükümet" kurması çağrısında bulunmamak için direndi. İmparatoriçe Alexandra olur olmaz bir biçimde hükümete müdahale etti ve köylünün kutsal adam Rasputin'e düşkünlüğü kraliyet sarayında cinsel saçmalıklara ve "karanlık güçlerin" devlete ihanet ettiğine ilişkin söylentilerin dolaşmasına neden oldu. Bunlar, yalnızca sıradan insanları değil, aynı zamanda birçok memuru, generali ve aristokratı "Alman taraftarı" olarak görülen saraya düşman etti. Bu sırada asla verimliliğiyle tanınmayan bürokrasi "topyekûn savaş"ın zorlayıcı talepleri altında ezildi. Resmi tedarik kuruluşlarının beceriksizliğinin orta sınıfları bezdirmesi üzerine, taşradaki yerel yönetim kuruluşları, Kentler Birliği ve Zemstvos Birliği orduya erzak sağlama ve ulaştırma görevini üstlendi. Buna karşın sivil ekonomiyi zayıflatmaksızın ulaşımı, sanayiyi ve yakıtı ordu için seferber etmenin olanaksız olduğu görüldü.

Hükümet, savaş masraflarını vergileri yükselterek, dış borçla ve tedavüldeki para miktarını büyük ölçüde artırarak karşıladı. Sonuç, devlet borçlarının inanılmaz boyutta artması ve enflasyonun yükselmesiydi. 1914 ile 1916 yılları arasında fiyatlar üçe katlanırken, ücretler iki misli arttı. Sanayiciler rekor kârlar elde ederken, işçiler iki yakalarını bir araya getirme mücadelesi veriyorlardı. 1916 yılı itibarıyla sanayi grevlerinin yoğunluğu yine savaş öncesindeki düzeyine yaklaştı. Ocak-Şubat 1917'de siyasi grevlere

1913'dekinden daha fazla işçi katıldı. Kış itibarıyla yiyecek bolluğu içindeki ülkenin kentleri ciddi bir yiyecek kıtlığıyla karşı karşıyaydı. Ocak 1917'de Britanya elçisi Sir Georg Buchanan, Nikolay'a tebaalarının güvenini yeniden kazanmak için ne yapmayı düşündüğünü sorduğunda, Nikolay anında şu yanıtı verdi: "Benim halkımın güvenini yeniden kazanmamdan mı yoksa onların benim güvenimi yeniden kazanmalarından mı bahsediyorsunuz?"

Devrimin Anlamları

Şubat Devrimi, kısa süreli bir ulusal birlik ve iyimserlik havası yarattı. Özgürlük ve demokrasi dönemin emriydi. Bir gecede herkes bir tebaadan bir yurttaşa dönüştü. Herkes özgürlüklerine kavuşmaları için örgütlenmeleri gerektiğini kabul ediyordu. Kamu yaşamına hâkim olan bu sıra dışı mutluluk ve coşku hali V. İ. Lenin'in eşi Nadejda Krupskaya tarafından nisan başında Rusya'ya geri dönüşünde şöyle aktarıldı: "Her yerde insanlar gruplar halinde toplanıp ateşli biçimde tartışıyor ve son olayları konuşuyorlardı. Hiçbir şeyin engelleyemeyeceğini konuşuyorlardı!" Yine de devrimin kapsamı en başından itibaren tartışmalıydı. Geçici Hükümetin isteksiz devrimcilerine göre, çarın devrilmesi savaşta zafer kazanma gereğinin yönlendirdiği ulusal bir kendini koruma eylemiydi. Alt sınıflara göre, özgürlük ve demokrasi yalnızca eski yetke yapısının bütünüyle yıkılmasını ve kendi adalet ve özgürlük düşüncelerine uygun yeni bir yaşam biçiminin inşa edilmesini sağlayacak olan toplumsal bir devrimi ifade etmekteydi.

Resim 2. Petrograd'ta siyasi bir gösteri, 1917.

Ortak siyasi dilin gizlediği toplumsal çelişkilerin açığa çıkması yalnızca bir zaman meselesiydi.

Devrimi silahlı kuvvetlerdeki baskıcı kumanda yapısını yıkmak için bir işaret olarak gören dokuz milyon asker ve denizci, çarın düşüşünü selamladı. Acımasız subaylar görevlerinden uzaklaştırıldılar ve kimileyin linç edildiler (yaklaşık 50 subay Kronstadt denizcileri tarafından öldürüldü). Özgür bir Rusya'nın yurttaşları olduklarını ısrarla belirten askerler, çıkarlarını temsil etmesi için bölük düzeyinden yukarıya doğru komiteler kurma hakkı talep ettiler. Bu talep, Petrograd Sovyeti'nin 1 Nolu Emri onayladığı 1 Mart'ta kabul edildi. Bu, Petrograd Sovyeti'nin o zamana kadar gerçekleştirdiği en radikal eylemdi. Gene-

ral M. V. Alekseev, "Kumanda ettiği ordunun etkinliğinin sona erdirilmesinin bir yolu" olarak gördüğü bu talebi kesinlikle onaylamadı. Yine de komiteler ordunun harekât etkinliğini baltalamaya daha az eğilimli olan daha eğitimli grupların hâkimiyeti altındaydı. En azından ilkbaharda demokratikleştirme, savaşan bir güç olarak ordunun dağıtılması anlamına gelmemekteydi. Askerlerin ruh hali Lenin tarafından "vatan savunmasını, devrimci amaçlarla sonuna kadar sürdürme" ruh hali olarak betimlendi. Lenin, bununla askerlerin yalnızca devrimin kazanımlarını Avusturya-Almanya militarizmine karşı savunmak için savaşacaklarını ifade etti. Buna karşın kısa zamanda bir barış antlaşması yapılacağına yönelik umutlar arttı ve hiç kimse ordunun sonsuza kadar savaşacağından emin olamazdı. Özellikle ordunun saldırıya geçeceği kesin değildi.

1917 yılında sanayi işçileri, bütün toplumsal gruplar içinde en örgütlü ve en stratejik konumda olanıydı. Genel grevin sona ermesinin ardından işe dönen sanayi işçileri de fabrikanın işçi katında "otokrasi"yi parçalara ayırmaya giriştiler. Nefret edilen işçi başları ve yöneticiler kovuldu, eski düzenlemeler yırtılıp atıldı ve özellikle vasıflı metal işçileri arasında yönetime karşı işçilerin çıkarlarını temsil etmesi için fabrika komiteleri oluşturuldu. Komiteler her yerde iş günün sekiz saat olmasını ve savaş zamanı enflasyonun telafisi için ücretlerin artırılmasını talep etti. Her iki talep de işverenler tarafından oldukça gönülsüzce kabul edildi. Fabrika komiteleri, fabrika mülklerinin korunması, işe alımların ve işten çıkarmaların denetlenmesi, iş disiplinin ve yiyecek tedarikinin sağlanması da dahil olmak üzere geniş bir görevler dizisini üstlendi. Ekim itiba-

rıyla 200 ya da daha fazla işçisi olan işletmelerin üçte ikisinin bu türden komiteleri vardı. İktisadi ve siyasal koşullar daha uygun olsaydı, komiteler üretim sorumluluğunu işverenlerle paylaşarak korporatist bir işçi işveren ilişkisinin parçası haline gelebilirlerdi. Bu sırada sendikalar ücret pazarlıklarında belirli bir sorumluluk alarak komitelere göre yavaş olsa da yeniden canlandılar. Zanaattan daha çok sanayi odaklı örgütlenen sendikaların, ekim ayı itibarıyla 2 milyonun üzerinde üyesi vardı.

Sovyetler, işçiler ve askerler için siyasal düşünceleri ifade etmenin başlıca organıydı. Mart ve nisan aylarında yaz itibarıyla 200.000 civarında delegeyi kucaklayan yaklaşık 700 Sovyet ortaya çıktı. Ekim ayı itibarıyla 455 tanesi köylü delegelerinin Sovyeti olmak üzere 1.429 Sovyet vardı. Buna karşın köylü Sovyetleri 1917 yılının sonuna kadar gerçek anlamda etkili olamadı. Sovyetler, kendilerini "devrimci demokrasi"nin organları –işçilerden, askerlerden ve köylülerden oluşan ve bazen (Omsk'da olduğu gibi) etnik azınlıkların temsilcilerini ve hatta öğretmenleri, avukatları ve doktorları içermek için esnekleşen bir blok– olarak gördü. Temel ilkeleri, temsil ettikleri kişiler tarafından doğrudan seçilmeleri ve onlara doğrudan sorumlu olmalarıydı. İlkbahar ve yaz boyunca ılımlı sosyalistler, Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler, Sovyetler'deki ana güçlerdi; çünkü benimsedikleri geniş kapsamlı siyaset halkın ruh haliyle en uyumlu olanıydı. Ilımlı sosyalistler, Sovyetler'in işlevinin devrimci demokrasinin çıkarları doğrultusunda yerel yönetim üzerinde "denetim" uygulamak olduğunu düşündüler. Ama uygulamada birçok yerel Sovyet yiyecek ve yakıt tedariki, eğitim ve kültür, yasa ve düzen gibi çeşitli konu-

Resim 3. *Anavatana Borcunu Unutan Kim?* Tüccarlar bu soruyu üzgün bir askere soruyor. Resmin altında "Az verilir, çok zorla alınır" yazmaktadır.

larda hızla idari sorumluluklar üstlendi. Haziran ayının başında yapılan Birinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde 777 delegenin 285'i Sosyalist Devrimci ve 245'i Menşevikti. Kongre, ulusal bir Sovyet merkezi, Merkez Yürütme Komitesi (MYK) oluşturdu. Menşeviklerin ve Sosyalist Devrimcilerin hâkimiyeti altında olan bu komite, Geçici Hükümete desteğin kalesi haline geldi.

Köylüler de Şubat Devrimi'ne olumlu tepki verdiler. Çok az köylü Romanov hanedanlığının sona ermesine yas tuttu ve köy toplulukları tarafından kabul edilen binlerce karar köylülerin artık yurttaş oldukları gerçeğini alkışlıyor

ve toplumsal düzenin demokrasi, adalet ve eşitlik temelinde yeniden inşa edilmesini talep ediyordu. Köylü kararlarının, savaşın çok yakında biteceği umudunu dile getirmelerine rağmen, köylülerin asıl amacı 1806 yılında kendilerine yapılan haksızlığı üst sınıfın topraklarını yeniden dağıtarak gidermekti. 1917 yılı itibarıyla Rusya'da toprak sahibi aile sayısı yaklaşık yalnızca 100.000 olmasına karşın, dünyada çok az ülke Rusya'nınki kadar geniş toprağa sahipti. Köylülere göre, kullanmadıkları için üst sınıfın bu araziler üzerinde hakkı olmazdı. Köylünün ahlak evreninde toprak üzerinde yalnızca onu üretken kılanların hak sahibi olması bir inanç meselesiydi. Tolstoy'un fabllarından birinde bir köyün halkı yabancıları ellerinin durumuna bakarak değerlendirir: Eğer avuçlarının içi nasırlıysa aralarına kabul edeceklerdir.

İkili İktidar

Monarşiyi deviren iki güç –işçilerin ve askerlerin kitlesel hareketi ve orta sınıfın parlamentodan muhalefeti– yeni toplumsal düzende kurumsal hale geldi. Petrograd Sovyeti, Geçici Hükümetin üzerinden gözünü ayırmıyordu. Zemstvos'da uzun bir süre çalışmış olan, toprak sahibi Prens G. E. Lvov'un başkanlık ettiği hükümet, genel olarak meslek sahiplerinin ve iş çevrelerinin çıkarlarının temsil ediyordu. Hükümet liberal, hatta ılımlı popülist bir siyasal yaklaşım içindeydi. Hükümetteki tek örgütlü güç, başlangıçta liberal bir parti niteliğinde olmasına karşın, o sırada hızla tutucu milliyetçilik doğrultusunda değişim geçiren Kadet Partisi'ydi. Hükümet, 2 Mart tarihli mani-

festosunda geniş kapsamlı bir sivil ve siyasal haklar programını uygulamaya koyacağı ve bir Kurucu Meclis toplayacağı vaadinde bulundu. Ama acil çözüm bekleyen savaş ve toprak meseleleri hakkında anlamlı bir biçimde hiçbir şey söylemedi. Yetkesini halktan almayan bu hükümet, asli görevinin gelecekteki siyasal yönetim biçimini belirleyecek olan Kurucu Meclis seçiminin denetlenmesi olduğunu düşünüyordu. Hükümet toprağın yeniden dağıtılması gibi acil sorunları çözme yetkesine yalnızca böyle bir meclisin sahip olduğu inancındaydı.

Petrograd Sovyeti, çok önemli enformasyon araçlarının yanı sıra orduya, ulaşıma ve iletişime hükmettiğinden, iktidarın gerçek vasıflarına sahipti. Ayrıca Petrograd Sovyeti, ilk hafta içerisinde kendisi adına seçilen 1.200 delege ölçüsünde halk desteğine sahipti. Kimi Bolşevikler, anarşist ve başkaları, Sovyet'e bütün iktidarı üstüne alması için baskı yaptıysa da, Sovyet'in yürütme kuruluna egemen olan ılımlı sosyalist entelektüeller, bunun "burjuva" nitelikli diye tanımladıkları, yani Rusya'ya sosyalizmi değil demokrasiyi ve kapitalist gelişmeyi getirmeye yazgılı olan bir devrime uygun bir eylem olmayacağı inancındaydılar. Dahası, yetkelerini ortaya koyma yönündeki herhangi bir girişimin, "karşı-devrim"i kışkırtacağından korktular. Sonuçta, "burjuva" Geçici Hükümete katılmayıp, onu halkın çıkarlarına ters düşmediği sürece desteklemekte anlaştılar. Petrograd Sovyet temsilcilerinden radikal avukat A. F. Kerensky, tek başına hükümete katıldı. Kerensky kendisini hükümetin içindeki "demokrasi güvencesi" olarak tasvir ediyordu. Böylece "ikili iktidar" doğmuş oldu. Hüküm süren ulusal birlik havasına rağmen, ikili iktidar Rus top-

lumdaki "demokrasi" ve "varlıklı toplum" arasındaki derin bölünmeyi yansıttı.

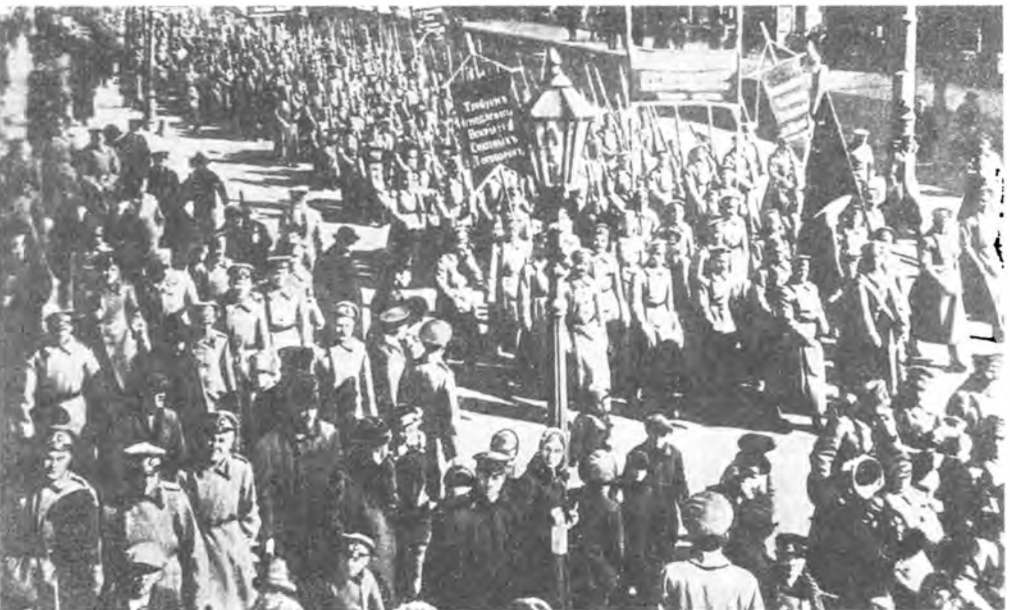
Petrograd dışında ikili iktidar pek o kadar fark edilir bir nitelikte değildi. Bölgelerin çoğunda toplumsal grupların oluşturduğu geniş bir ittifak, polisi ve çarcı subayları kapı dışarı etmek, düzeni ve gıda tedarikini sağlamak, belediye meclislerinin ve Zemstvos'un demokratikleştirilmesini denetlenmek için halk örgütleri komiteleri kurdu. Hükümet, çoğu yerel yönetim konseylerinin başkanı ve dolayısıyla da toprak sahiplerinin ve iş çevrelerinin çıkarlarının temsilcileri olan komiserler atayarak yetkesini güçlendirmek için uğraştı. Yaz itibarıyla komitelerin, komiserlerin, belediye meclislerinin, –bu evreyle birlikte demokratik seçime giden– Zemstvos'un ve Sovyetler'in koşut bir biçimde birlikte var olmaları, taşra kasabalarındaki ve kentlerindeki derin iktidar parçalanmasını yansıtmaktaydı. Kırsalda köylüler toprak yöneticilerini, ilçe mütevellilerini ve korucuları kovdular ve kendi denetimleri altında ilçe komiteleri kurdular. Hükümet, ilçe düzeyinde toprak ve gıda komiteleri kurarak yetkesini güçlendirmeye çalıştıysa da, bu komiteler de köylülerin hâkimiyeti altına girdi. Köy meclisinin yetkesi, genç evlatların, topraksız emekçilerin, köy entelijensiyasının (kâtiplerin, öğretmenlerin, veterinerlerin ve doktorların) ve belli sayıda kadının katılımıyla "demokratik" bir hale geldiyse de, en alt düzeyde devrim tarafından güçlendirildi. Böylelikle Şubat Devrimi, iktidarı yerellere devrederek Geçici Hükümetin aldığı kararları il düzeyinden aşağıda uygulayabilme yeteneğini azalttı.

Sonbahara değin, halk örgütleri her yerde Menşeviklerin ve Sosyalist Devrimcilerin hâkimiyet altındaydı.

Menşevikler, Lenin'in öncü parti modeline profesyonel devrimcilerin kendilerini işçi sınıfının yerine koymalarından korkarak karşı çıkmalarının ardından Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDİP) bir hizbi olarak 1903 yılında doğdu. Ortodoks Marksistler gibi Menşevikler de Rusya'nın henüz sosyalizm için gereken koşullara –gelişmiş bir sanayiye ve geniş bir işçi sınıfına– sahip olmadığına inanıyordu. RSDİP'nin il teşkilatlarının çoğu –belki de hemen hemen tümü– hiziplere bölünme eğiliminde olduklarından, 1917 yılında ne kadar Menşevik olduğunu hesaplamak oldukça zordur. Mayıs ayında –yarısı Gürcistan'da olmak üzere– muhtemelen 100.000 civarında olan Menşevik sayısı sonbahar itibarıyla neredeyse 200.000'ne varmıştı. V. M. Chernov'un liderliğindeki Sosyalist Devrimciler, 1917 yılında açık farkla en büyük partiydi. Sosyalist Devrimciler köylü komününün doğal bir parçası olan kolektivizm ilkelerinin Rusya'yı kendine özgü bir biçimde sosyalizme uygun kıldığına inandıklarından Marksistlerin köylülüğü küçük burjuvazi olarak kavramlaştıran görüşünü kabul etmediler. Bu nedenle ve 1905-1907 yılları arasında köylüleri örgütlemek için çok büyük bir çaba harcadığından, Sosyalist Devrimciler köylü partisi olarak görüldüler. Buna karşın Sosyalist Devrimcilerin 1917 yılının sonbaharı itibarıyla ordudaki ve köylerdeki 700.000 üyeden ayrı olarak kentlerde onları Bolşevikler denli önemli bir kentsel güç kılan 300.000 üyesi vardı. Savaşta çarcı hükümetin desteklenip desteklenmeyeceği sorunu hem Menşeviklerin hem de Sosyalist Devrimcilerin büyük ölçüde parçalanmasına neden oldu. Bu içsel bölünmeler, 1917 yılı boyunca özellikle Sosya-

list Devrimciler arasında derinleşti. Sosyalist Devrimcilerin sağ kanadı zafer için savaş çağrısında bulunurken, Chernov'un öncülük ettiği merkez hizip, burjuvaziyle koalisyon arayışında ilkelerinden uzaklaştı ve Sol Sosyalist Devrimciler haline gelen sol kanat, giderek Bolşeviklerinkinden çok da farklı olmayan bir programı benimsedi.

"Ulusun hayati güçlerinin birliği"nden söz edilse de, savaş konusunda benimsenecek siyasa sorunu Petrograd Sovyeti ile hükümet arasındaki ittifakı zora soktu. Bütün halk kesimleri, devrimin hızla barışı sağlayacağını ummuş ve Sovyet yürütme organındaki ılımlı sosyalistlerin çoğu o zamana kadar savaşa muhalefet etmişlerdi. Gürcü Menşevik İ. G. Tsereteli, bir yandan hükümeti bütün ilhaklardan ve tazminatlardan vazgeçilmesine dayanan kapsamlı bir barış anlaşması doğrultusunda çabalaması için sıkıştırmak, öte yandan askerleri barış gerçekleşene kadar Rusya'nın savunulmasının onların görevi olduğuna ikna etmek üzere tasarlanmış bir siyasa oluşturdu. Geçici Hükümet bu siyasayı resmen kabul etmesine karşın, üyelerinin birçoğu zafer için savaşı destekledi. 20 Nisan'da Dışişleri Bakanı ve Kadet'in lideri P. N. Miliukov'un Müttefiklere gönderdiği bir not onun Müttefiklerin –Rusya'ya zafer mükâfatı olarak *inter alia* (diğer şeylerin yanı sıra) Karadeniz'in çıkışındaki boğazların sözünü veren– gizli antlaşmalarda belirtilen savaş amaçlarını desteklediğini ortaya çıkardı. Öfkelenen askerler ve işçiler, Miliukov'un istifasını istemek için hemen Petrograd sokaklarını işgal ettiler. Bu kalabalığın arasında "Kahrolsun Geçici Hükümet" yazan Bolşevik pankartları görülebilirdi. 2 Mayıs'ta Miliukov istifa etmeye mecbur bırakıldı ve Prens Lvov bu krizi çözmek için

Resim 4. Petrograd'ta gösteri yapan Rus askerleri, Nisan 1917.

Sovyet yürütme organı üyelerinin koalisyon hükümetine katılmalarında ısrar etti.

Barış antlaşmasını hızlandırmak için hükümete katılarak sekiz "burjuva" bakanın yanında oturan altı sosyalist, kendilerini savaş hazırlıklarına bulaşmış bulundular. Yeni Savaş Bakanı Kerensky, Rusya'nın Müttefiklere karşı antlaşma yükümlülüklerini yerine getirdiğini görme arzusuyla doluydu ve Rus ordusunun yeni bir taarruz başlattığına tanıklık etmekte kararlıydı. Buna karşın birçok birliğin saldırıya geçmekte gönülsüz olduğu çok açıktı. Kerensky, büyük bir heyecanla cepheleri gezdi ve desteği çoğalttı. Taarruz sırasında yalnızca 48 tabur harekete geçmeyi reddetti. Taarruz hızla bir bozguna dönüştü. Kayıp 400.000'ni buldu ve asker kaçaklarının sayısı her zamankinden daha fazlaydı. Bozgunun ardından komiteler giderek Sol Sosyalist Devrimciler ve Bolşevikler gibi ilkeli savaş karşıtlarının denetimi altına girerken ordudaki disiplinsizlik örgütlü itaatsizliğe dönüştü. Silahlı kuvvetler üzerinde hâkimiyeti olmayan hiçbir hükümet uzun süre ayakta kalamayacağından, –her ne kadar o sırada açık olmasa da– geriye dönülüp bakıldığında, bu durum Geçici Hükümet'in sonunun başlangıcı olarak görülebilir.

Haziran'a kadar Bolşevikler siyasetin dışında durdular. 3 Nisan'da partinin kurucusu ve tartışmasız lideri Lenin, yaklaşık 16 yıllık sürgünün ardından geri döndü. Lenin, demir iradeli, disiplinli, kişi olarak alçak gönüllü olmasına karşın fevkalade özgüvenli ve muhaliflerine karşı hoş görüsüz bir insandı. Lenin'in siyaseti Rusya koşullarına uyarlamaya çalıştığı Marksist kuramda köklenmiş olsa da, siyasete keskin müdahalelerde bulunabilme ve zor kararlar

alabilme yeteneğine sahipti. Dönüşünün ardından liberalizmi ve parlamentarizmi küçük görmesi, "emperyalist" savaşa bastırılamaz karşıtlığı ve Sovyetlerin kitleleri etkilediğini fark etmesi onun çok aşırı gibi gözüken tutumları benimsemesine neden oldu. Aslında aşırıcılığı onu siyasetin temel gerçeklerine doğru yöneltti. İ. B. Kamanev ve İ. V. Stalin, 12 Mart'ta Sibirya sürgününden döndükten sonra partiyi Geçici Hükümete koşullu destek verme, savaşta vatanı devrimci amaçlarla savunma, RSDİP'yi siyasal birlik haline getirmek için Menşeviklerle görüşmeler yürütülmesi siyasalarına bağıtladılar. Lenin, *Nisan Tezleri*'nde (*April Theses*) bu siyasaların her birini "kapitalistlerin ve efendiler"in hükümetine desteğin söz konusu olmaması gerektiğini, savaşın niteliğinin bir nebze değişmediğini ve Bolşeviklerin iktidarın Sovyetlere aktarılması için kampanya düzenlemeleri gerektiğini vurgulayarak eleştirdi. Daha da önemlisi Lenin artık devrimin "burjuva" evreden sosyalist evreye doğru ilerlediği kanısındaydı. Birinci Dünya Savaşı Lenin'i kapitalizmin can çekiştiğine ve sosyalizmin artık uluslararası gündemde olduğuna inandırmıştı. Menşevik geçmişinde Lenin'le birçok nedenle ters düşen Troçki, kendisininkilere yakın görüşler doğrultusundaki bu değişimi hoşnutlukla karşıladı.

1917 yılında Bolşevik parti, Lenin'in 1903 yılında savunduğu, sıkıca kenetlenmiş komplocu partiden çok farklıydı. Sosyalist Devrimcilerden, Menşeviklerden ve anarşistlerden daha bütünlüklü bir yapıya sahip olmalarına karşın, Bolşevikler de bir parça çeşitlilik arz ediyordu. Nitekim Kamenev'in ve (Menşeviklerin "Lenin'in kuduz köpeği" lakabını taktıkları) G. E. Zinoviev'in aşamacı görüşleri, Le-

Resim 5. Temmuz gösterilerinde askerler Bolşeviklerin üzerine ateş açarken.

nin'in *Nisan Tezleri* resmi siyasa haline geldikten sonra bile güçlü bir desteğe sahipti. Zulüm yıllarına katlanan kadroların yanı sıra Marksizm hakkında pek bir şey bilmemelerine karşın, Bolşeviklerin arasında işçi sınıfının en sadık savunucularını gören on binlerce işçi, asker ve denizci partiye akın etti. Bolşevikler fabrikalarda ve köşe başlarında siyasalarını savunurken yorulmak nedir bilmiyorlardı. Bu gayretlerinin sonucunda mart ayında muhtemelen 10.000 olan parti üyesi sayısı ekim itibarıyla yaklaşık 400.000'ne yükseldi.

Haziran taarruzunun başarısızlığından dolayı kızgın ve cepheye gitmemekte kararlı olan Birinci Makineli Tüfek Alayı'nın askerleri 3 Temmuz öğleden sonra iktidarın Sovyetlere devredilmesini talep etmek için sokakları istila ettiler. 20.000 Kronstadt denizcisinin ve binlerce işçinin

katılmasıyla askerler o tarihe kadarki en şiddetli hükümet krizinin doğmasını hızlandırdılar. Temmuz Günleri olarak bilinen bu kriz, Kadet'li bakanların hükümetten istifa etmesiyle daha da derinleşti. Partinin Askeri Teşkilat üyeleri de dahil olmak üzere Bolşevikler gösterinin heyecanına kapıldılarsa da, Merkez Komite, hükümetin yıkılması için zamanın olgunlaştığına inanmadığından, gösteriye öncülük etmekte tereddütlüydü. Buna karşın eylem yavaşlama eğilimi göstermeyince Merkez Komite onu yönetmeye karar verdi. 4 Temmuz'da silahlı askerler hükümetin genel merkezini kuşattıklarında, neredeyse bir ayaklanma başlamıştı. Ne var ki, hükümet güvenilir askeri birlikler getirmeyi ve ayaklanmacıları dağıtmayı başardı. Tsereteli, "olayların İçişleri Bakanı olarak onu geçmişte özgürlük mücadelesinde yoldaşları olan insanlara karşı sert yöntemlere başvurmak zorunda bırakmasından" üzüntü duydu. Kerensky ise "Alman casusları" diye damgaladığı Bolşeviklere "sert bir biçimde karşılık" verilmesini emretti. Lenin'in, Troçki'nin ve diğer önde gelen Bolşeviklerin tutuklanmaları için çıkarılan emirler, Lenin'in Finlandiya'ya kaçmasına ve diğerlerinin hapsedilmelerine neden oldu. Bu, Bolşeviklere boşuna bir çabaymış gibi gözükürken Kerensky zaferinin keyfini çıkardı.

Milliyetçi Meydan Okuma

1897 nüfus sayımı, Rusların imparatorluğun toplam nüfusunun yalnızca % 44'ünü oluşturduğunu ortaya çıkardı. Daha kesin olan 1926 nüfus sayımı, büyüklük, dil, din, kültür ve sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi bakı-

mından çok büyük farklılıklar gösteren 194 farklı etnik grubun var olduğunu teslim etti. 1905 yılında ilk olarak otokrasiye meydan okuyan milliyetçi hareketlerin birçoğu, savaş boyunca imparatorluğun çevresel bölgelerinin yabancı istilasını ve tahliyeyi deneyimlemesi, çar ordusunda Polonyalı ve Letonyalı birliklerin oluşturulması, Müttefik propagandasının kendi kaderini tayin hakkını bir Müttefik savaş amacı olarak yayması sonucunda köktenci hale geldi. Buna karşın milliyetçilik imparatorlukta aşırı dengesiz bir biçimde gelişti. Örneğin 18 milyon Müslüman arasında pek etkili değildi. Ruslarla yerleri değiştirildiği için ülkenin dört bir yanına dağılmış durumda olan Orta Volgalı, Urallı ve Kırımlı Tatarlar, siyasi açıdan daha bilinçli bir tutum sergilediler. Tatarlar her etnik grubun kendi ulusal bölgesine sahip olmasına dayanan milliyetçi bir çözüm yerine pan-İslamcı bir çözümü –yani bütün Müslümanların üniter Rus Devleti içinde bölgeye bağlı olmayan kültürel bir özerkliğe sahip olmalarını– desteklеme eğilimindeydiler. Türkistan'daki –kuzey çöl bozkırından (modern Kazakistan'dan) güneyde vahalara ve akarsu tarımına dayanan Khiva ve Kokand hanlıklarına ve Buhara Emirliği'ne uzanan uçsuz bucaksız bir bölgedeki– en büyük Müslüman topluluğu çok az etnik farkındalığa sahipti ve kimlikler ya klanlar, köyler, vahalar ya da makro düzeyde İslam birliği aracılığıyla tanımlanmaktaydı. Buna karşın çarlık devletinin düzenli Ruslaştırma kampanyaları ve Almanların nüfuzu, Letonya ve Estonya'nın bağımsız bir devlet olmanın ne olduğu konusunda hiç bir deneyimi olmamasına rağmen, Baltık bölgesinde güçlü milliyetçi hareketlerin doğmasına neden oldu.

Geçici Hükümet, safça ayrımcı yasaların feshinin bu ulusal sorunu "çözeceğini" hayal ederek 1917 yılında milliyetçiliğin siyasi istikrarı bozma gücünü ciddi bir biçimde küçümsedi. Ocak ayından sonraki milliyetçi talepler genelde, tam bir bağımsızlıktan daha ziyade, kültürel ifade hakkı ve Federal bir Rus Devleti çatısı altında belirli bir siyasi özerklik doğrultusundaydı. Ukrayna Rada'sının, yani Ukrayna Ulusal Konseyi'nin tipik sloganı şuydu: "Federe Rusya'da Özerk Ukrayna Çok Yaşa". Milliyetçiler yalnızca –var olan devletlerin imparatorluğa dahil edilmelerinden sonra özerkliklerini önemli ölçüde muhafaza ettikleri– sıra dışı Polonya ve Finlandiya örneklerinde tam bağımsızlık talep ettiler. Aksine aynı derecede sıra dışı olan Ermenistan ve Gürcistan örneklerinde milliyetçiliğin güçlü olmasına –ve her iki ülke de siyasi kendilikler olarak uzun bir tarihe ve kendi Hıristiyan kiliselerine sahip olmasına– rağmen, siyasetçiler Geçici Hükümeti destekleme eğilimindeydiler. Rusya, Türkiye ve İran'a dağılmış Ermeniler örneğinde, savaş boyunca Türkler tarafından kırıma uğratılmaları Taşnaksutyun adlı ılımlı sosyalist partiyi, Türkiye'den korkmayan Geçici Hükümeti desteklemeye yöneltti. Gürcistan'da milliyetçi hareket, işçi sınıfına ve sıra dışı bir biçimde köylülere dayanan bir kitle hareketi oluşturan Menşeviklerin hâkimiyeti altındaydı. Doğal olarak Menşevikler Geçici Hükümete yakındılar.

Genelde köktenci toplumsal ve iktisadi siyasa talepleri, bütünüyle milliyetçi olan talepleri Rus olmayan kitleler arasında gölgede bıraktı. Köylüler çoğunlukla kendileriyle kendi dillerinde konuşan ve yerel çıkarları savunan partileri tercih ettiyseler de, toprak sahibi üst sınıfla mücadeleleri

gündeme geldiğinde yalnızca milliyetçileri destekliyorlardı. Ukrayna'da belirgin bölgesel anlaşmazlıklar milliyetçi hareketin siyasal olarak parçalanmasına ve zayıflamasına neden oldu. Kentlerde toplanan nüfusun yaklaşık dörtte birinin Rus, Yahudi ve Polonyalı olması gerçeği milliyetçi hareketi sınırladı. Bununla beraber, toprak sahiplerinin çoğunun Rus ve Polonyalı olmasından ötürü köylülerin toplumsal ve ekonomik yakınmalarının etnik bir boyutu vardı. Rada'nın orta sınıftan siyasetçileri, köylünün desteğini korumak için toprak sorunu konusunda giderek köktencileşen bir tutum takınmak zorunda kaldılar. Bu örneğin gösterdiği gibi, milliyetçilik güçlü bir sınıf duyarlılığı tarafından desteklendiğinde daha etkili oluyordu. Sözgelimi, Letonya'da geniş işçi sınıfı ve alt orta sınıflar, Yahudi, Rus ve Polonyalı ticaret ve sanayi burjuvazisiyle karşı karşıya geldi. 1917 yılında liberal ya da ılımlı sosyalist renkteki milliyetçi siyasetçiler, "gri baronlar"dan, yani Letonyalı çiftçilerden neredeyse Alman soylularından nefretti ettikleri kadar nefret eden topraksız köylüler ve işçiler arasında tabanı olan Letonya Sosyal Demokrasi'si karşısında hızla güç kaybetti. Rus olmayan bölgelerdeki işçilerin, genelde milliyetçi siyasetlerden daha çok sınıf siyasetlerine karşılık vermeleri daha olasıydı. Örneğin, Donbas'da ve Güney Ukrayna kentlerinde güçlü bir işçi sınıfı olmasına karşın, bu sınıf, katı bir milliyetçi gündemden daha çok Sovyet iktidarı için pan-Rus mücadelesini destekleyen Ruslardan ve Ruslaştırılmış Ukraynalılardan oluşmaktaydı.

1917 yılı yavaş yavaş ilerlerken, milliyetçi siyasetçiler, kısmen Geçici Hükümetin inatçılığı kısmen de siyasetin genelde köktencileşmesi nedeniyle özerklik taleplerini

giderek artırdılar. Şubat'tan sonra hükümet Estonya'da yönetimsel sınırları etnik hatlar doğrulusunda yeniden çizdiyse de, Maapäev adlı seçilmiş meclis önerilen özerkliğin ölçüsünden memnun kalmadı. Sol kanattan Rus hâkimiyetindeki Sovyetler tarafından sıkıştırılan Maapäev, istikrarlı adımlarla tam özerklik talep etmeye doğru ilerledi. Hükümetin anlamlı bir özerkliği kabul etmekteki gönülsüzlüğünün altında kısmen milliyetçi hareketlerin Almanya adına bir Truva atı olduğundan duyulan korku kısmen de özellikle Kadetler arasında güçlü olan birleşik Rusya'ya derin bağlılık yatmaktaydı. Bu durum özellikle Ukrayna örneğinde çok açıktır. İmparatorluk nüfusunun yaklaşık % 22'sini barındıran Ukrayna, büyük farkla en büyük azınlık bölgesiydi ve stratejik konumuyla birlikte sahip olduğu tahıl, kömür ve demir kaynakları onu hükümet için vazgeçilmez öneme sahip kılmaktaydı. Hükümetin Rada'nın sınırlı iktidar devri taleplerini reddetmesi Rada'nın istikrarlı adımlarla ayrılıkçılık doğrultusunda ilerlemesiyle sonuçlandı. Eylül ayında Kerensky en sonunda kendi kaderini tayin hakkını "yalnızca Kurucu Meclis'in belirleyeceği ilkeler doğrultusunda" onayladığında, çok ama çok geç kalmıştı. Nitekim Rada Kasım ayında Ukrayna'nın bir cumhuriyet olduğunu ilan etti.

Toplumsal Kutuplaşma

Temmuz ayını takiben Geçici hükümeti gafil avlayan krizin kökeninde ekonominin ciddi bir biçimde bozulması yatmaktadır. 1917 yılının ilk yarısında yakıt ve ham madde

üretiminin en azından üçte bir oranında azalması, birçok işletmenin geçici ya da sürekli olarak kapanmasına yol açtı. Ekim ayı itibarıyla yaklaşık yarım milyon işçi işten çıkarılmıştı. Kentlerde ekmek kıtlığına yol açan ulaşım sistemindeki artan kaos, krizi daha da içinden çıkılmaz hale getirdi. Temmuz ve ekim ayları arasında fiyatlar dört kat artarken ücretlerin gerçek değeri düştü. Şubat ile ekim ayları arasında 2,5 milyon işçi ücretlerin artırılması için greve gitti. Ama sonbaharda özellikle Moskova yakınındaki Merkez Sanayi Bölgesi'nde olmak üzere grev sayısı arttıysa da, bu grevlerin tam bir başarı kazanmaları her zamankinden daha zor hale geldi.

Çalışma Bakanlığından işsiz sayısını azaltmak ve fabrikaların kapanmasını engellemek için fabrika sahiplerine ve sanayicilere süratle "kedi fare" oyunlarını bırakmalarını, daha fazla kömür ve maden çıkarılmasının ve aynı zamanda tarım alet ve edevatı üretiminin artırılmasının sorumluluğunu derhal üstlenmelerini emretmesini talep ettik. Sayın Kapitalistler taleplerimizi dikkate almazlarsa, demir çekme atölyesinin işçileri bizler, sanayi dallarının bütünüyle emekçi halkın denetimine girmesini talep edeceğiz. Timsah gözyaşları döken siz kapitalistlerden, sizin kendinizin yarattığı bu tahrip için sızlanıp durmayı bırakmanızı talep ediyoruz. Kartlarınız masanın üzerinde. Sizin oyununuz bitti.

Putilov Fabrikası, demir çekme atölyesi
genel toplantı kararı, Ağustos 1917.

Fabrika komiteleri, krize işçilerin üretimi denetlemesini uygulamaya koyarak karşılık verdi. İşçi sınıfı duyarlılığının ılımlı sosyalistlerden uzaklaşarak Bolşeviklere doğru yöneldiğinin ilk işaretlerini halka en yakın işçi örgütleri olan bu komiteler verdi. Petrograd Fabrika komitelerinin mayıs ayının sonundaki ilk toplantısı, Bolşeviklerin ekonominin denetim altına alınması yönündeki kararını ezici bir çoğunlukla onayladı. Ekonomi çökmeye başladığında fabrika komiteleri, patronların "sabotajı" olarak gördükleri şeye engel olmak için harekete geçti. İşçilerin denetimi, fabrika yönetiminin etkinliklerinin yakından izlenmesi anlamına gelmekteydi; yönetimi yerinden etmeye değil, yönetimin daha çok kâr etmek amacıyla işçileri işten atmamasını sağlamaya yönelikti. Buna karşın patronların "yönetme hakları"nın her türlü ihlaline öfkelenmeleri nedeniyle sınıf çatışması dramatik bir düzeye vardı. Donbas ve Urallar'daki patronlar, komiteleri üretimi sürdürme mücadelesinde yalnız bırakarak kötü durumdaki maden ve metalürji tesislerini terk ettiler. İşçilerin denetimi düşüncesi herhangi bir partiden doğmadıysa da, Bolşeviklerin, anarşistlerin ve Sol Sosyalist Devrimcilerin bu düşünceyi desteklemekte istekli olmaları bu düşüncenin giderek daha çok benimsenmesinde ana etkendi. Aksine ılımlı sosyalistlerin işçilerin denetiminin ekonomideki kaosu şiddetlendirdiğinde ısrar etmeleri, işçileri onların aleyhine çevirdi.

Çatışma yazın taşrada da artamaya başladı. Belanın ilk işaretleri köylüler hükümetin hububatı ellerinden çıkarmalarına yönelik girişimlerine direndiklerinde belirdi. Köylüler, satın alacak mal olmadığından ve dolanımdaki para değerini kaybettiğinden hububatı satmakta istek-

sizdiler. Bu durumdan dolayı savaş döneminde hububat pazarının işlem hacmi düştü – 1914 yılından önce hasadın dörtte biriyken 1917 yılı itibarıyla altıda birine düştü. Hükümet orduya ve kentlere yiyecek sağlama kaygısıyla hububat satışı üzerinde devlet tekeli uygulamaya başladı. Ama hükümetin köylüyü hububatı sabit fiyattan satmaya ikna etme girişimleri düşmanlığı körükledi; köylü hububatı saklamayı ya da onunla kaçak içki imal etmeyi tercih etti. Köylüler, toprak sorununu çözme girişiminin yavaşlığı karşısında sabırsızlanmaya başladılar. Hükümet, reformun ayrıntılarını hazırlaması için hantal yapılı bir toprak komitesi kurmuştu. Hükümet, bu komiteyle köylülerin beklentilerini artırmasına karşın, milyonlarca asker halen savaştayken toprağın yeniden dağıtımına başlamakta gönülsüzdü. Ayrıca hükümet toprak sahiplerine ellerinden alınan toprağın karşılığının tam olarak ödenmesi gerektiğinde ısrar eden Kadetler ile soyluların arazilerinin toprak komitelerine aktarıldığını görmeyi arzulayan Tarım Bakanı Chernov arasında bölünmüştü. Yaz başından itibaren köylüler adaleti kendileri uygulamaya başladılar. Köylüler başlangıçta kiraları tek taraflı olarak indirerek ya da ödemeyi ret ederek, hayvanları yasa dışı bir biçimde otlatarak, toprak sahibinin ormanından odun çalarak ve ulusun hububat stokunu artıracağını öne sürerek soyluların topraklarının ekmedikleri kısımlarını giderek daha çok kendi üstlerine geçirerek dikkatli davrandılar. Toprakların verimsiz olması nedeniyle mandıracılığın ve hayvancılığın değerli olduğu bölgelerde, köylüler otlakları ve çayırları ele geçirmek için uğraştılar. Yerel yetkililerin engelleyememelerinden ötürü artan yasadışı eylemler, hasat zamanı boyunca bir şekilde

aynı düzeyde kaldıysa da eylül ayından itibaren yine hızla tırmanışa geçti. Sonbaharda, özellikle de Ukrayna'da köylüler soyluların topraklarına, alet edevatlarına ve çiftlik hayvanlarına el koyup bunların tamamını dağıttılar. Bir köylünün söylediği gibi: "*Muzhiki* (köylü erkekler) küçük kuş asla bir daha geri dönmesin diye beylerin yuvalarını yıkıyorlar."

Şubat Devrimi'nin dolaşıma soktuğu demokrasi söylemi, yazın sınıf söylemi tarafından bastırıldı. Bu, en sevilen seslenme biçimi olan "yurttaş" sözcüğünün yerine giderek daha çok "yoldaş" sözcüğünün kullanılmasının simgeleştirdiği bir değişimdi. Rusya'daki sınıf ilişkilerinin azgelişmişliği, askerler ve milliyetçi hareketler gibi bir sınıf oluşturmayan grupların siyasette oynadıkları rol göz önüne alındığında, bu dikkate değer bir gelişmeydi. Her şeye karşın, sınıf dili, en azından Marksist görünüşüyle siyasete ancak 1905 yılından sonra girmişti. Yine de bu dil sonu gelmeyen grevler, gösteriler, konuşmalar, broşürler, gazeteler ve işçi örgütleri aracılığıyla yayıldı. Vasıflı ve eğitimli genç erkek katmanlarından çıkan "bilinçli" işçi tabakaları, sınıf ve sosyalizm düşüncelerinin daha büyük bir işgücüne aktarıldığı bir kanal işlevi gördüler. Söylemin popüler kültürün derinlerine kök salmış "onlar", *verkhi*, yani üstekiler ile *nizy*, yani alttakiler arasındaki ayrımdan yararlanması sayesinde kolaylıkla özümsenebildiği görüldü. 1917 yılında "biz", işçi sınıfını, "proleter gençliği", "işçi kadınları", "emekçi halkı" ya da "devrimci demokrasiyi" belirtebilirdi. "Onlar" kapitalistleri, toprak sahiplerini, ordu generallerini ya da en temelde *burzhui*'yi –eğitimli, zorba tavırlı, yumuşak elli ya da garip davranışlı herhangi birisini– ifade

edebilirdi. Mühendisler, taşra öğretmenleri gibi gruplara karşı duyulan soğukluk sınıf retoriğinin nasıl gelişigüzel hale gelebileceğine tanıklık etmektedir.

Sınıf söylemi, rekabet halindeki iki güç bloğunu birleştirmeye ve geçerli toplumsal düzenin değerlerinin ve görülerinin tam karşıtı değerleri ve görüleri eklemlemeye hizmet etti. Sınıf söylemi, yaz sonundan itibaren tırmanışa geçen siyasi kutuplaşma sürecinin asıl kaynağıydı. Kuşkusuz bu söylemin öne çıkması, tutucuların ulus söylemini sahiplenme biçimleriyle bağlantılıydı. Kadetler, güçlü ayaklanma ve ulusal parçalanma süreçleri olarak algıladıkları süreçlerle karşıya kaldıklarında sınıf ve bölge çıkarıyla başa çıkmak için ulusa başvurdular. Sınıf ve ulus, kesin bir biçimde denge unsurları haline geldiyseler de, sınıf söylemi kısmen Kadet'in kuşatma altındaki ulus görüsüyle mücadele etme ve hem "sıradan halk" hem de "ulus" anlamlarına gelen Rusça *narod* sözcüğünün ikili anlamından yararlanarak ulusun anlamını emekçi halk açısından yeniden tanımlama girişimiydi.

Geçici Hükümet'in Düşüşü

Temmuz Günleri'nin ardından kendini "Kaderin Rusya'yı kurtarmasını emrettiği insan" olarak sunan Kerensky başbakan oldu. Takındığı poz güçsüzlüğünü kısmen gizledi. Kerensky, ordunun dağılmasının önüne geçmek amacıyla 19 Temmuz'da General L. G. Kornilov'u başkomutan olarak atadı. Kronilov, görevi askerler komitesinin harekât emirlerine karışmaması ve cephedeki askerler için

geçerli olan idam cezasının cephe gerisindeki askerleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi koşuluyla üstlendi. Kerensky, bu gerici generali, güçlü adam imgesini pekiştirmek ve birçoğu Rusya'yı "anarşi"den kurtarmak için askeri bir diktatörlüğün gerektiğini açıkça dile getiren Kadetlerle yıpranan ilişkileri onarmak için kullanabileceğini düşündü. Kerensky ile Kornilov –Bolşevikleri sindirmenin anahtarı olan– "sert bir hükümetin" kurulması gerektiği konu-

Resim 6. Genaral Kornilov.

sunda aynı düşüncedeydi ve her ikisi de diğerini kendi çok daha özel amaçları için kullanmayı umdu. Buna karşın, 26 Ağustos'ta Kerenksy, askeri ve sivil yetkenin başkomutana devredilmesini talep eden ültimatom gibi gözüken bir şey almasının üzerine Kornilov'a aniden ve sert bir biçimde saldırdı. Kerenksy, Kornilov'u hükümeti devirmek için komplo kurmakla suçlayarak –ve tarihçiler onun gerçekten komplo kurup kurmadığını tartışmaktalar– ona görevlerinden alındığını bildiren bir telgraf yolladı. Kornilov, telgrafı önemsemeyip askerlere Petrograd'a ilerlemelerini emrettiğinde açık bir isyana girişmiş gibi gözükmektedir. Buna karşın Kornilov'un giriştiği darbe çok kötü planlanmış olduğundan, ona kurtarıcıları gözüyle bakan gizli karşı devrim örgütleri zamanında onun yanında olamadılar. Utanç verici bir biçimde hükümetini kurtarma gayretine düşen Kerensky, Kornilov'un birliklerinin başkente ulaşmasını yalnızca Sovyetler engelleyebileceğinden, cehenneme yollama planları yaptığı Sovyetlere başvurmak zorunda kaldı.

Kornilov'un isyanı "karşı devrim"in oluşturduğu tehlikeyi dramatik bir biçimde gözler önüne serdi ve Kerensky rejiminin güçsüzlüğünü kesin bir biçimde belirginleştirdi. Buna karşın hiç kimse, bu isyanın Temmuz Günleri'nde ağır yenilgiye uğrayan Bolşeviklere etkileyici bir biçimde yeniden ayağa kalkma fırsatı sunacağını kestiremezdi. 31 Ağustos'ta Petrograd Sovyeti Bolşeviklerin "İktidar Üzerine" önergesini kabul etti ve 5 Eylül'de Moskova Sovyeti onu izledi. Her ne kadar –Bolşevikler kadar anarşistlere, Sol Sosyalist Devrimcilere ve Menşevik enternasyonallere ait olan– "Bütün İktidar Sovyetlere" sloganının gerçekten

ne anlama geldiğinden hiç kimse kesin olarak emin değildiyse de, eylül ayının ilk yarısında büyük ve orta boy kentlerdeki 80 Sovyet iktidarın Sovyetlere aktarılması talebini destekledi. Lenin gizlenirken "komün devlet" görüşünün ana hatlarını veren *Devlet ve Devrim* (*State and Revolution*) adlı en ütopyacı çalışmasını yazmıştı. Komün devlette, devletin üç payandası (polis, düzenli ordu ve bürokrasi) parçalanacak ve parlamenter demokrasinin yerini Sovyetlere dayanan doğrudan demokrasi alacaktı. Birçok insanın, hatta Bolşevik partide bile, sloganı bu biçimde anlamış olması olası değildir. İşçilerin çoğu için slogan Geçici Hükümet tarafından temsil edilen "burjuvazi" ile koalisyonun bozulması ve Sovyet MYK'daki bütün partileri temsil eden tamamen sosyalist bir hükümetin kurulması anlamına gelmekteydi.

Bolşeviklerin "Ekmek, Barış ve Toprak" ve "Bütün İktidar Sovyetlere" sloganları artık istekle benimsenmekteydi. Partinin "kapitalistlerin ve toprak sahipleri"nin hükümetine tutarlı muhalefeti, "emperyalist" savaşı reddetmesi ve toprağın köylülere, iktidarın Sovyetlere verilmesi ve işçilerin denetimi yönündeki çağrısı, yüz binlerce işçiye ve askere ileriye doğru atılan bir adım gibi gözüktü. Finlandiya'da saklandığı yerden bu olanları gören Lenin, Bolşeviklerin Sovyetler adına iktidara el koyması için zamanın hem ulusal hem de uluslararası açıdan uygun olduğundan emin oldu. Lenin, bir ayaklanma tertip etmesini talep ederek, hatta 29 Eylül'de istifa etmesi için tehdit ederek Merkez Komiteye aniden saldırdı: "Eğer bu iktidara el koyma fırsatı kaçırılırsa, tarih bizi affetmeyecektir." 20 Ekim'de başlaması tasarlanan İkinci Sovyetler Kongresi beklenerek

Resim 7. Kızıl Muhafızlar Ekaterinburg'da.

iktidarın Sovyetlere demokratik yollardan geçmesine olanak sağlamanın daha iyi olacağına inanan liderlerin çoğu iktidara el koyma konusunda pek hevesli değildiler. Gizlice Petrograd'a dönen Lenin 10 Ekim'de Merkez Komite'yi Geçici Hükümet'i yıkmak için harekete geçmeye ikna etti. Ama bilerek bunun için bir plan yapılmadı. Sosyalist devrim için koşulların henüz oluşmadığına ve ayaklanmanın muhtemelen ezileceğine inanan Zinoviev ile Kamenev, bu karara kesin bir biçimde karşıydılar. Buna rağmen Lenin, bir Sovyet hükümetine halk desteğinin yalnızca iktidara el konularak sağlanabileceğini savundu. 16 Ekim gibi geç bir tarihte partideki genel hava bir ayaklanmaya karşıydı ve Zinoviev ile Kamenev'in muhalefetlerini ilan etme kararı Lenin'in öfke nöbetine tutulmasına neden oldu. Ayaklanmanın hazırlıklarını yapmak Troçki'ye kaldı. Troçki, Lenin'in başkente kuzey cephesinin askerleri ve denizcileriyle bir harekât düzenleme tasarını izlemeyerek, ayaklanma hazırlıklarını Petrograd garnizonu savunması ile Sovyet'i birleştirme üzerine kurdu.

Hükümet, 6 Ekim'de garnizonun yarısının Almanların büyük çaplı ilerleyişine karşı kenti savunması için kent dışına çıkarılacağını duyurdu. Bunu başkenti en devrimci grubundan temizlemeye yönelik bir girişim olarak yorumlayan Sovyet bu nakile direnmek için 9 Ekim'de Askeri Devrim Komitesi'nin (ADK) çekirdeğini oluşturdu. Bu komite, Troçki'nin hükümeti görevden almak için kullandığı örgüttü. Eğer Sovyet MYK'daki ılımlı sosyalistler, İkinci Kongre'nin başlama tarihini açıkça Bolşevikleri harekete geçmeden ezmeye hazırlanabilmesi için Kerensky'e zaman kazandırmak amacıyla 20 Ekimden 25 Ekime erte-

lemeseydiler, Lenin'in İkinci Kongre'den önce iktidara el konulması emrine itaat etme olanağı söz konusu olmayabilirdi. 20 Ekimde hükümet askerlerin naklinin başlamasını emrettiğinde, ADK birliklere izni olmaksızın harekete geçmemelerini emretti. Kerensky, ADK'ya karşı harekete geçmenin ilk hamlesi olarak 23 Ekim'i 24 Ekim'e bağlayan gece Bolşeviklerin matbaasının kapatılmasını emrettiğinde Troçki'ye aradığı vesileyi sağladı. 24 Ekim'de silahlı işçi gruplarının desteklediği, Kızıl Muhafızlar olarak bilinen askeri birlikler köprülerin, tren istasyonlarının ve başka stratejik noktaların denetimini ele geçirdi. Ayaklanmacılara direnmek için bölükleri bir araya toparlayamayan Kerensky kaçtı. 25 Ekim sabahı itibarıyla ele geçirilmemiş yalnızca Kışlık Saray, yani hükümetin genel merkezi kalmıştı. Aynı gün öğleden sonra Lenin, Petrograd Sovyeti'ne Geçici Hükümetin yıkıldığını bildirmek için Temmuz'dan sonra ilk defa halkın karşısına çıktı: "Rusya'da şimdi proleter bir sosyalist devlet inşa etmeye başlamamız gerekmektedir". İkinci Kongre, akşam 10.30'da uzun mesafeli ağır topların Kışlık Sarayı bombalama seslerinin eşliğinde nihayet başladı. Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler ayaklanmayı bir iç savaş kışkırtması olarak eleştirdiler ve kulaklarında Troçki'nin sataşması –"Zavallı müflislersiniz; sizin rolünüz bitti. Olmanız gereken yere gidin: Tarihin çöplüğüne"– çınlayarak protesto amacıyla Kongreden çekildiler.

Bolşeviklerin iktidara bu biçimde el koymaları, çoğunlukla demokratik bir hükümete komplocu bir darbe olarak gösterilmektedir. Bu el koyma, işler durumdaki bir devlet düzenine el konulması dışında –her ne kadar basında çok

duyurulduysa da– bir darbenin bütün öğelerine sahipti. Rusya'nın ocak ayından beri işler bir devlet düzenine sahip olmadığı çok açıktı. Geçici Hükümet'in başarısızlığının nedenlerini kesin olarak belirlemek zor değildir. En başından beri meşruluktan yoksun olan Geçici Hükümet, iradesini hissedilir kılmak için Petrograd Sovyet'indeki ılımlı sosyalistlere güvendi. Yazdan itibaren hükümet –cephedeki,

Sevgili Kolia

Niçin yazmıyorsun? Çok mu meşgulsün, yoksa birtakım siyasi nedenlerle mi yazmıyorsun? Altı aydır yazmıyor olduğuna inanmak çok zor. Senden ne haber? Büyükanne ve annen nasıl? Sağlıkları iyi mi? Tambov'da neler oluyor? Yeni haberlerin neler? Burada kayda değer bir şey olmuyor. Doğrusu, bu Bolşevik günler oldukça kaygılanmama neden oldu. Sabahları üç ya da dört saat burada, telgrafhanede oturuyorum. Telgrafhane Kazaklar tarafından korunuyor. Askeri harekâtlar tiyatrosundayız ve siyasi yaşam Tambov'dakinden çok daha güçlü, hatta başkentlerdeki kadar güçlü hissediliyor. Lütfen yaz. Haberlerini bekliyorum. Durum burada karışık, ama mesele değil, ben sakinim. Burada, Smolenks'de, sayesinde geçmişte bütün felaketlerin zarar vermeksizin gelip geçtiği Meryem Ana heykelimiz var. Bunun gelecekte de böyle olacağına inanıyoruz.

Amcan
Smolensk, 29 Ekim 1917

taşradaki, sanayideki ve Rus olmayan çevredeki– bir dizi kriz girdabı tarafından yutuldu. Çok az hükümet böyle bir durumla başa çıkabilirdi, özellikle de güvenilecek bir ordu olmaksızın.

Birçok tarihçi, 1917 yılında Rusya'da demokratik hükümetin ham hayal olduğunu savunuyor. Yukarıdaki çözümleme bu sonuca meyletse de, ilkbaharda ortalığı bir "demokrasi" heyecanının kapladığına dikkat etmeliyiz. İşçiler, askerler ve köylüler, anayasa, cumhuriyet ve sivil haklar konusunda heyecanlı gözüküyorlardı; yine de bu türden meseller ivedi toplumsal ve iktisadi sorunların çözümü karşısında daima ikincildiler. Toplumsal devrimin ileriye taşınması amacını güden Sovyetler ve fabrika komiteleri gerçek demokratik kurumlar olarak algılandı. Başka bir deyişle yoğun bir biçimde "toplumsallaştırılmış" demokrasi anlayışı, özel mülkün korunmasına dayanan liberal demokrasi anlayışıyla en başından beri rekabet halindeydi. En azından liberal değil de sosyalist bir rejim açısından düşünüldüğünde, demokratik bir rejim için temellerin yetersiz olduğu gerçeği, hiç de temellerin var olmadığı anlamına gelmemektedir. Mart ayında iktidarı ele geçiren Petrograd Sovyeti, Kurucu Meclisi toplamakta ve toprak sorununu çözmekte hızlı davransaydı, Sosyalist Devrimciler ve Menşevikler parlamenter bir rejimi sağlamlaştırabilirlerdi. Kornilov isyanın ardından ılımlı sosyalistlerin çoğunluğu, sonunda "burjuvazi" ile koalisyona son verilmesi gerektiği görüşünü kabul edip savaşa hızla son verilmesi, toprağın toprak komitesine aktarılması ve Kurucu Meclis'in derhal toplanması taleplerini dile getirmeyi sürdürdü. Eğer bu talepler ilkbaharda dile getirilmiş

olsalardı, bu her şeyi değiştirebilirdi. Bununla birlikte Sosyalist Devrimci Parti'de sezgileri Kerensky'inkilerle hemen hemen aynı olan ve savaşın en azından (Müttefiklerin kabul etmeye niyetleri olmadığı) uluslararası bir savaş konferansına kadar sürdürülmesi için ısrar edebilecek birçok kişi vardı. Sorun burada yatmaktadır. Çünkü demokrasinin 1917 yılındaki kaderi en nihayetinde savaşı sürdürme kararı tarafından belirlendi. Halkın bütünüyle farklı sıkıntılarını yoğunlaştıran savaştı. Toplumdaki derin kutuplaşmayı tehlikeli ölçüde şiddetlendiren savaştı. Alman Sosyal Demokratların lideri Karl Kautsky 1902 yılında şu uyarıda bulunmuştu:

> Beraberinde getirdiği özveriden ve ahlaki ve entelektüel bozulmaya yol açtığından dolayı, savaştan doğan devrim devrimci sınıfın zayıflığının bir işareti ve çoğunlukla daha büyük bir zayıflığın nedenidir.

Son çözümlemede, Bolşeviklerin iktidara el koyuşunu karşı konulamaz kılan savaştı.

II. Bölüm

İÇ SAVAŞ VE BOLŞEVİK REJİMİNİN KURULMASI

Ekimin iktidara el koyması, adaletin ve eşitliğin keyfilik ve sömürü karşısında zafer kazanacağı, doğanın gücünün herkese bolluk sağlamak için kullanılacağı yeni bir dünyanın çok yakın olduğu duygusunu doğurdu. Çoğu işçinin ve askerin yanı sıra birçok köylünün gözünde, Sovyet hükümeti toprağın ve özgürlüğün, eşitliğin ve adaletin zaferinin, eski ayrıcalıklı sınıflardan intikamın, emekçilerin yönetiminin işaretini vermekteydi. Bolşevikler, ütopyacı oldukları suçlamasına iktidara el koyuşun kapitalist gelişimin mantığıyla uyumlu olduğunda ısrar ederek karşı çıktılar. Yine de her yerdeki devrimciler gibi onlar da gelecekteki bir ideal toplum görüsü olmaksızın ayakta kalamazlardı. Temmuz 1918 anayasasına göre, amaç en azından şuydu:

> Her türlü sömürünün ortadan kaldırılması, toplumun sınıflara bölünmesine bütünüyle son verme, sömürenlerin

acımasızca bastırılması, sosyalist bir toplum örgütlenmesinin teşkil edilmesi ve bütün ülkelerde sosyalizmin zaferi.

Halkı oyalayan Geçici Hükümetten kökten farklı olduklarını göstermekte kararlı olan devrimciler, 1 Ocak 1918'e kadar –ivedilik arz eden barış, toprak ve işçilerin denetimi sorunlarına ve boşanma, Türkiye'deki Ermenilerin kendi kaderlerini tayin hakkı ve alfabe reformu gibi çeşitli meselelere ilişkin– en az 166 farklı kararname yayınladılar. Sosyalizmin maddi ön koşullarından hiçbirinin bu parçalanmış ve geri kalmış ülkede var olmadığının çok iyi farkında olan Bolşeviklerin, ütopyacılıklarına rağmen, başlangıçta sosyalizmin doğrudan olası olup olmadı konusunda kuşkuları vardı. Birinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu yıkımın yarattığı hiç de boş olmayan bir beklentiyle devrimin Avrupa'nın daha gelişmiş ülkelerinde de başlayacağını umut ettiler. 1918 yılı boyunca savaş Alman, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorluklarının sona ermesine gerçekten neden oldu. Almanya büyük bir endüstriyel altyapıya ve iyi örgütlenmiş bir işçi sınıfına sahip olduğundan, Bolşevikleri özellikle Almanya'daki devrim umudu heyecanlandırdı. Berlin'deki Sovyet temsilcisi A. A. Loffe, Sovyet Rusya'yı destekleyecek Bolşevik modeli bir devrim başlatmak amacıyla bir milyon markın üzerinde para harcadı. Kaiser'in Kasım 1918'deki ateşkesin ardından devrilmesine ve Alman askerleri ile işçilerinin Sovyetleri kurmalarına rağmen, askerlerin ve işçilerin çoğu reformun kısa dönemde getireceği yararların devrimin bedellerine ağır bastığı kararına vardı. Buna karşın Avrupa siyasal bakımdan 1923 yılına kadar son derece istikrarsız

kaldı ve Almanya, İtalya ve eski Habsburg İmparatorluğu'ndaki ayaklanmalar Bolşevik umutları sürekli canlı tuttu.

26 Ekim 1917'de Sovyet hükümeti, savaşan ülkelere ilhakın ve tazminatın olmaması ve ulusal azınlıklara kendi kaderlerini tayin hakkı tanınması temelinde barış görüşmelerine başlama çağrısında bulundu. Aynı zamanda "Emperyalist diplomasinin kirli entrikaları"nı teşhir etmek için Müttefiklerin gizli antlaşmalarını yayınladı. İtilaf devletleri, Almanya ile ayrı bir barış yapma gibi küçük bir seçeneği Bolşeviklerin kararına bırakarak bekleneceği gibi Barış Kararı'nı geri çevirdiler. Merkez Komite'nin

> Yaşamlarımızı, sayesinde toprak sahiplerinin ve kapitalistlerin sömürüsünün, efendiler ve köleler arasındaki ayırımın artık var olmayacağı; yalnızca emeğin ve eşitliğin hüküm süreceği, bütün hakların, imtiyazların ve zenginliğin yalnızca emekçilere ait olacağı yeni emek ilkelerine ve sosyalist ilkelere göre düzenlememiz gerekiyor. Bu yeni emek ilkelerinin güçlendirilmesi acil iktisadi önemlerin yanı sıra başka önemlerin emekçi halk tarafından köylerden başlayıp pazar kasabası, ilçe, il, vilayet ve bölgeyi izleyen ve tüm Rusya merkeziyle sona eren bir sırayla kabul edilmesini ve uygulanmasını gerektirmektedir. Bu, emekçilerin kazanımlarını hızla güvence altına alacak bir tek emekçi hükümet oluşturulmasını gerektirmektedir.
>
> Perm ili köylü ve işçi delegeleri tebliği,
> 14 Mart 1918

çoğunluğu Almanya'nın öne sürdüğü ağır koşulları kabul etmeyi reddetti. Alman başkomutanının 18 Şubat 1918'de Rusya topraklarına sevk ettiği 700.000 asker neredeyse hiçbir direnişle karşılaşmadı. 23 Ekimde Almanlar daha acımasız koşullar öne sürdüler. Aynı gece toplanan Merkez Komite'de koşulların kabul edilmesinde ısrar eden Lenin yedi oy alırken, hiçbir şey yapılmamasından taraf olan Troçki dört oy ve Almanya'ya karşı devrimci bir savaştan yana olan sol dört oy aldı. Barış antlaşması 3 Mart 1918'de usulüne uygun imzalandı. Eski imparatorluktan Baltık eyaletlerini, Beyaz Rusya'nın ve Ukrayna'nın büyük bir bölümünü kesip alan, Rusya'yı eski imparatorluğun tarım alanlarından ve demiryollarından, neredeyse bütün yağından ve yününden, kömürü ile demirinin üçte ikisinden mahrum bırakan bu anlaşma, hayli cezalandırıcı bir nitelikteydi.

Bolşeviklerin toprak konusunda yayınladıkları bir başka önemli kararname, toprak sahibi soyluların, kilisenin ve hükümdarlığın sahip olduğu topraklara kendiliğinden el konulmasını ve köylünün eline devredilmesini yasallaştırdı. Bu kararname anlamlı bir biçimde partinin millileştirme –toprağı devlet mülkiyetine alma– siyasasını değil, Sosyalist Devrimcilerin toplumsallaştırma –toprağın bütün emekçi halkın kullanımına geçmesi– siyasasını hayata geçirdi. Kararname, komünleri toprağın nasıl paylaştırılacağına karar vermekte özgür bıraktı. Bu fazlasıyla halkçı bir hareketti. Merkez siyah toprak bölgesinde Kasım 1917 ile Ocak 1918 arasında toprak sahiplerinin topraklarının dörtte üçüne el konuldu. Köylülerin teslim aldıkları toprak miktarında, dağıtmak için soylu arazilerinin bulun-

madığı birçok bölgeyi bırakın aynı ilçede bile bir aynılık söz konusu olmadığından, dağıtım sonucunda köylünün durumunun ne kadar düzeldiğini söylemek zor. Ulus çapında ortalama pay yaklaşık bir dönüm artmasına karşın, bu önemli bir farkı gizlemektedir: Bütün komünlerin yarısından biraz fazlası ilave toprak almadı ve kamulaştırılan toprağın üçte ikisi köylüler tarafından daha önce de ekilip biçildiğinden köylülerin eline geçen yeni toprak miktarı ekilen bütün toprağın yalnızca beşte biri kadardı. Bununla birlikte köylülerin durumu ayrıca kiraların ve kredi borçlarının feshi yoluna gidilerek iyileştirildi. Genelde toprağın yeniden dağıtımının en önemli etkisi, zengin ve çok fakir hanelerin sayısını azaltarak ve orta boy çiftçi katmanlarını güçlendirerek köylüler arasındaki toplumsal farklılığı azaltmak oldu. Hükümeti en çok Rusya ve Ukrayna'daki en ticari ve teknik bakımdan en ileri yurtlukların ve çiftliklerin dağılmasının zaten yürekler acısı olan tarımdaki verimliliği daha da düşürmesi kaygılandırıyordu.

Yaygın beklenti, Bolşeviklerin iktidara el koyuşunun, bir Kurucu Meclis toplanana kadar Sovyet MYK'daki bütün partileri temsil eden bir hükümetin teşkil edilmesiyle sonuçlanacağı yönündeydi. Ama Lenin 26 Ekim 1917'de Sovnarkom adıyla bilinen, 15 üyesinin tamamı Bolşevik olan Halkın Komiserleri Meclisini kurdu. Bir koalisyon oluşturmak için çeşitli görüşmeler yapıldıysa da, aşırı uçların anlaşamaması bu görüşmeleri baltaladı. Çok geçmeden beş Bolşevik "yalnızca Bolşeviklerden oluşan bir hükümetin kendisini siyasal terör aracılığıyla muhafaza etmek gibi bir seçeneği olmadığını düşündüklerini" söyleyerek istifa etti. Bununla birlikte sonunda ana partiden ayrılan Sol

Sosyalist Devrimciler, 10 Aralık'ta Sovnarkom'un MYK'ya karşı sorumlu olması koşuluyla hükümette yedi makamı kabul ettiler. Sol Sosyalist Devrimciler, toprağın yeniden dağıtımı kanunun ustalıkla kotarılmasına yardım ettiler ve Sosyalist Devrimcilerin hâkim olduğu yürütme kurulu Bolşeviklere karşı askeri direnişi desteklemiş olan Tüm Rusya Köylü Sovyeti Delegelerinin MYK'yla kaynaşmasını sağladılar.

Kurucu Meclis, halkın devrimin merkezindeki gücünü simgelediği için Bolşevikler ekimden önce Geçici Hükümetin Kurucu Meclis seçimlerini eylülden kasıma erteleme kararını epeyce çıkarlarına kullandılar. Buna karşın iktidara el koyan Bolşeviklerin Mecliste çoğunluğu oluşturacakları hiç bir şekilde kesin değildi. Parlamenterler yalnızca kapitalist sınıfın devlet düzeni üzerindeki hâkimiyetini gizlemeye hizmet ettiklerinden, Lenin, emekçilerin doğrudan seçimine dayanan Sovyet iktidarının parlamenter demokrasiden üstün olduğuna inanmaktaydı. Yine de Bolşevikler seçimlerin yapılması gerektiğine karar verdiler. En son araştırmaya göre, seçimde 48,4 milyon geçerli oy kullanıldı. Bu oyların 19,1 milyonunu Sosyalist Devrimciler, 10.9 milyonunu Bolşevikler, 2.2 milyonunu Kadet ve 1,5 milyonunu Menşevikler aldı. Sosyalist Devrimcilere daha çok yakınlık duyan Rus olmayan sosyalist partiler, Ukrayna'daki oyların üçte ikisi dahil olmak üzere 7 milyonun üzerinde oy aldılar. Bu suretle oyları taşrada yoğunlaşan Sosyalist Devrimciler seçimin tartışmasız galibiydiler. Bolşevikler 5,5 milyon asker oyunun % 42'siyle birlikte işçi oylarının çoğunu aldıysalar da, Mecliste çoğunluğa sahip olmayı umut edemeyecekleri çok açıktı. Ayrıca bu seçim

sonucu, halkın partiye verdiği desteğin ulaştığı en üst noktayı temsil etti. Daha sonra, askerler köylerine döndükçe ve işçinin memnuniyetsizliği arttıkça bu desteği kaybettiler.

Kurucu Meclis, meclisi destekleyen göstericilerin Kızıl Muhafızlar tarafından açılan ateşle öldürülmesinin hemen ardından 5 Ocak'ta umutları karartan bir ortamda açıldı. Bolşevikler, delegelerin Sovyet iktidarını bir *fait accompli* (oldu bitti) olarak kabul etmelerinde ısrar ettiyseler de, delegeler Chernov'u Meclis başkanı yapıp Sosyalist Devrimcilerin teklif ettikleri gündemi tartışmayı seçtiler. Bir tek oturumun ardından Bolşevik askerler Meclisi kapattılar. Bir anlaşmaya varılabilmesi ihtimal sınırları içindeydi. Delegelerin % 85'i sosyalistti –200 Sosyalist Devrimci, toplam 1000 yılı hapiste ve kürek cezasında geçirmişti– ve Sosyalist Devrimciler ivedi barış ve toprak sorunlarında Bolşeviklerin düşüncelerine yaklaşmışlardı. Öte yandan delegeler Bolşeviklere onlar için ivedi olan bir konuda boyun eğmeye hazır değildiler: Sovyetlere dayanan "proletarya diktatörlüğü" adına parlamenter demokrasinden vazgeçilmesi. Bolşevikler, Kurucu Meclisi kapatarak rejimlerinin savunulmasında yalnızca sömüren sınıflara karşı değil, aynı zamanda sosyalist kampa karşı da savaşmaya hazır olduklarını gösterdiler. Bu parçalanma, Rusya'daki demokrasi fırsatlarını 70 yıl boyunca acı bir sona mahkûm etti; bunun sorumluluğunun büyük bir bölümü Bolşeviklere aittir. Bu evreyle birlikte demokratik bir sosyalist rejim beklentileri daha da zayıfladı. Meclis seçimlerinde –erkeklerden daha çok kadınlar olmak üzere– köylülerin % 70'inin oy kullandığı doğru olsa da, köylüler demokra-

tik siyaset coşkusundan ziyade, Meclisin toprak üzerindeki mülkiyet haklarını yasallaştırdığına şahit olmak istediklerinden oy kullandılar. Köylüler, mülkiyet hakları konusunda korkmaları için bir neden olmadığı ortaya çıktığında, demokrasi ve hukuk kültürlerinin zayıflığını doğrulayarak Meclisin feshini karşı çıkmasızın kabullendiler.

Sovyet iktidarı –iktidarın emekçilere devredilmesi düşüncesinin popülerliğinin etkisiyle– beklenmeyen bir kolaylıkla kuruldu. Bolşeviklere verilen destek, kentlerde, Merkez Sanayi Bölgesi ve Ural maden yerleşimleri gibi görece homojen bir işçi sınıfına sahip olan bölgelerde en üst düzeydeydi. Bolşevikler, Moskova ya da Volga'daki gibi daha az sanayileşmiş kentlerde Sovyet iktidarını ilan ederken çoğunlukla yerel garnizonlara güvendiler ve ağırlıklı olarak tarımla uğraşılan eyaletlerin başkentlerinde ve daha küçük kentlerde Sosyalist Devrimcileri ve Menşevikleri Sovyetlerin yönetimlerinden uzaklaştırmakta zorlandılar. Sibirya'da devrim Trans-Sibirya demiryolu boyunca taşındı ve 1918 başlarında Sovyet iktidarı her yerde ilan edilmişti: Normalde en güçlü destekçileri olan işçilerin ve fakir köylülerin azınlıkta olmalarına rağmen Bolşeviklere verilen destek güçlüydü. Taşrada köylünün tepkisi başlangıçta karışıktı. Kasım ayında Saratov'un Orta Volga eyaletinde 19 ilçe Sovyet iktidarından yanayken, iki ilçe kararsız, sekiz ilçe Sovyet iktidarına mesafeli ve sekiz ilçe doğrudan düşmandı. Buna karşın şubat ayı itibarıyla ilçelerin % 86'sı Zemstvos'a karşı bir alternatif olarak Sovyetleri oluşturmuşlardı. Bu Sovyetler, genellikle Sosyalist Devrimcilerin hâkimiyeti altındaydılar. Ocak ve şubat ayları arasında ilçelerin % 83'ünün Sovyetleri oluşturdukları

Merkez siyah toprak kuşağında ilerleme biraz daha yavaştı. Bu yerel Sovyetler kendi yerelliklerinin bütünüyle kendi denetimleri altında olduğuna inanıyor ve merkezin kararnamelerini cezasını çekmeden yok sayıyorlardı. İçişleri Komiseri G. İ. Petrovsky şöyle dert yanmaktaydı: "Yerel Sovyetler, demiryollarına ve fabrikalara tahsis edilen yakıta ve keresteye el koyarak devlet çıkarları yerine kendi yerel çıkarlarını tercih etmekteler."

1918 ilkbaharı gibi erken bir tarihte taşra kentlerindeki birçok Sovyet Bolşeviklere karşı tepkiliydi. Bunun nedeni, kimi kez Kalgua ve Briansk'da olduğu gibi yerel garnizonun terhis edilmesi, kimi kez Tver ve Iaroslavl'da olduğu gibi işsizliğin hızla artması ve yiyecek tedarikinin bozulmasıydı. Bolşeviklerin Sovyctlcr kaynaklı muhalefetin icabına –yapılarını kendi çıkarları için kullanarak ya da fazla söz dinlemez olanları kapatarak– keyfi bir yöntemle bakmaları onların daha da gözden düşmelerine neden oldu. Yine de Menşeviklerin ve Sosyalist Devrimcilerin başarısındaki artış abartılmamalıdır. 28 Mart ile 10 Nisan arasındaki Moskova Sovyeti seçimlerinde, her ne kadar suiistimalle sakatlandıysa, oyların ancak dörtte birini alabildiler. Hatta ulaştıkları sonuçların daha iyi olduğu yerlerde bile iki parti arasındaki bölünme onların Bolşeviklere karşı etkili bir meydan okuma ortaya koymayı beceremediklerini gösterdi. Dahası, kimi zaman etkili meydan okuma Sosyalist Devrimci Aşırılıkçıların komünü ilan ettikleri ve Kızıl Muhafızları kovdukları Samara'da olduğu gibi soldan geldi. Bolşevikler, Sovyetlerin çok partili örgütler oldukları kandırmacısını bir kenara atarak Menşevikleri ve Sosyalist Devrimcileri MYK'dan ihraç ettiler.

Bu, MYK'nın Sovnarkom'a tabi kılınmasında nihai adım oldu. 29 Mayısta bir parti genelgesi durumun mantığını bütün yalınlığıyla ortaya koydu: "Partimiz Sovyet iktidarının başındadır. Sovyet iktidarının kanunnameleri ve yasa tasarıları, partimiz kaynaklıdır".

İç Savaş

1918 ile 1922 arasındaki yıllar, taht mücadelesinin Rusya'yı bir kaosa sürüklediği 1605-1613 "Istırap Devri"den beri eşi görülmeyen düzeyde bir çekişmeye ve anarşiye şahitlik etti. İç savaş, toplumsal yaşamı hayal edilemeyecek ölçüde acımasızlaştırmakla birlikte yeni ve eski dünyalar arasındaki epik bir mücadele olarak, Kızıl ve Beyaz davaları destekleyen, kendini adamış azınlıklara idealizm ve kahramanlık duyguları aşıladı.

Genç Bolşevik V. Poliansky şöyle anımsamakta:

> Yorgun, tükenmiş bir durumda olmamıza rağmen devrimci romantizmin yaydığı atmosferde neşe içinde ve bayramdaymışız gibi yaşadık; saçımız sakalımız birbirine girmiş olsa da, hepimiz kalben ve zihnen aydınlık ve temizdik.

Ama, gerçek, Rusya'nın iktisadi ve toplumsal bir felakete uğradığıydı. Sovyet topraklarındaki nüfus 1917 yılı ile 1922 yılı başı arasında aslında neredeyse yalnızca iç savaş dolayısıyla 12,7 milyon azaldı. Sovyet silahlı kuvvetlerinin kayıpları 1.150.000 ile 1.250.000 arasındaydı ve Beyazla-

rın, partizanların ve milliyetçilerin kayıpları buna eklendiğinde savaş kayıpları 2,5 milyon ile 3,3 milyon arasında bir rakama yükselmektedir. Hastalığın savaştan daha çok can alması –1917 ile 1920 yılları arasında tifüs, tifo, çiçek ve dizanteriden 2 milyonun üstünde insan öldü– Lenin'in "Ya bit sosyalizmi yenecek ya da sosyalizm biti yenecek" uyarısında bulunmasına neden oldu. En sonunda 1921 ve 1922 yılları arasında Volga bölgesini ve Ukrayna'yı kırıp geçiren bir kıtlıkta açlıktan ve hastalıktan dolayı 6 milyon kadar insan çok korkunç bir biçimde can verdi. Romancı Boris Pasternak'ın şu sonuca varması nedensiz değildi: "Günümüzde hava bile ölüm kokmakta". Bu sırada Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte başlamış olan acımasızlaşma giderek arttı. Silahların büyük bir kısmı artık sıradan insanların ellerindeydi ve sivil yetkililer şiddetin kabarmasını engellemekte zayıf kalıyorlardı. General P. N. Wrangel birliklerinin Ocak 1919'da Kızılları Kuzey Kafkasya'dan süpürüp atmasından şunları anımsıyor:

> Kazak yerleşkelerinin birinin çevresinde tüfekli beş Kazak genç karşılaştık... "Delikanlılar nereye gidiyorsunuz?" "Bolşevikleri pataklamaya gidiyoruz. Sazlıklarda saklanan birçok Bolşevik var. Dün yedi tanesini öldürdüm." Bunu söyleyen yaklaşık 12 yaşlarında bir erkek çocuğuydu. Bütün bu iğrenç çatışma boyunca kardeşi kardeşe kırdıran savaşın dehşetini o anda hissettiğim kadar keskin hiç hissetmemiştim.

İç savaşın gidişatı Bolşevikler ile çeşitli Beyaz ordular kuran tutucu milliyetçi subaylar, özellikle General A.

İ. Denikin'in Gönüllü Ordusu, Amiral A. V. Kolchak'ın Sibirya kuvvetleri ve General N. N. ludenich'in Kuzeybatı Ordusu arasındaki çatışma tarafından belirlendi. Gene de iç savaş Kızıllar ile Beyazlar arasındaki yalın bir mücadelenden daha fazlasını ifade etti. Başlangıçta Sosyalist Devrimcilerin önderliğini yaptığı sözde "demokratik karşıdevrim" Bolşevik yönetime en azından olabildiğince büyük tehdit oluşturdu. Kızıllar ile Beyazlar arasındaki savaş, Rus İmparatorluğu'nun parçalandığı ve milliyetçi akımların 1918'de Ukrayna'da, 1919'da Ukrayna, Estonya, Letonya, Litvanya ve Finlandiya'da ve 1920'de Polonya, Azerbaycan ve Ermenistan'da Kızıllara ve aynı şekilde Beyazlara durumu zorlaştırdığı bir ortamda sürdü. Ayrıca iç savaşın başlangıçta Birinci Dünya Savaşı'nın sonucuyla, daha sonra savaş sonrası nüfuz alanlarının biçimlendirilmesiyle bağlantılı uluslararası sonuçları vardı. Müttefikler iç savaşa Beyazlardan yana müdahalede bulundular ve bu savaşın gidişatını belirleyen bir etken olmadıysa da önemliydi. Kızıllar ile Beyazlar arasındaki savaşa, en sonunda başta anarşist N. Makhno'nun liderliğini yaptığı Ukrayna Devrimci İsyan ordusu olmak üzere güçlü partizan hareketler, asker kaçaklarının gerilla eylemleri ve sayısız köylü ayaklanması dahil oldu.

İç savaşın, daha Kornilov hareketiyle başladığını ve Bolşeviklerin iktidara el koymasının ardından önemli bir biçimde hızlanarak aşama aşama geliştiğini düşünmek akla uygundur. Aralık 1917'de bağımsız Ukrayna'yı istila eden Sovyet güçleri, ocak ayında Don ve Kuban bölgeleri Kazakları arasında güç kazanmak için uğraşan, oluşum aşamasındaki Gönüllü Orduyu geri çekilmeye mecbur bı-

raktı. Bu ilk çarpışmalarda Kızıl Muhafızların, Letonyalı piyade erlerinin ve diğer Sovyet birliklerinin istekli ama disiplinsiz bir kuvvet oldukları ortaya çıktı. Bu durum, Savaş Komiseri Troçki'yi geleneksel bir ordu oluşturmaya itti. Troçki geleneksel orduyu kurarken, sosyalist bir topluma en uygun savunma kuvvetinin milis kuvvet olduğuna inananların katı direnişiyle karşılaştı. Yeni Kızıl Ordu için yalnızca 360.000 erkek gönüllü olduğundan, Troçki 29 Mayıs 1918'de zorunlu askerlik hizmetini yürürlüğe koydu. Çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu zorunlu askerler arasında disiplini sağlamak üzere yargısız infaz ve bölüklerdeki askerlerin en azından onda birinin öldürülmesi gibi çeşitli önemler alındı. Troçki'nin eski çarlık subaylarını –"askeri uzmanları"– siyasi-askeri komiserlerin gözetiminde harekât komutanlığında kullanma kararı en tartışmalı kararıydı. İhanetlerini ve firarlarını engellemek için –çok azı Kızıl davaya yakınlık duyuyordu– aileleri onların iyi davranışları karşılığında rehin tutuldular. Troçki cepheyi ünlü karargâh treniyle dolaşırken esinsel bir kişilik olduğunu kanıtladı. Ama askeri bir komutan olarak yanılmaz değildi ve yetkeci yöntemleri birçok insanı Kızıl davadan uzaklaştırdı. Bu, Mart 1919'daki Sekizinci Parti Kongresinde Kızıl Ordu'nun katı bir biçimde merkezileştirilmesine karşı çıkan, Stalin destekli bir Askeri Muhalefet'in oluşmasına yol açtı.

Çar hükümetinin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun elinden kurtardığı savaş esirlerden oluşan 38.000 kişilik Çek alayı, Mayıs 1918'de Bolşeviklere karşı ayaklandığında "demokratik karşı-devrim" için akla hayale gelmeyen bir fırsat doğdu. Ordular, bu tarihten itibaren

artık açık bir biçimde tanımlanan cepheler boyunca savaştıklarından, topyekûn bir savaştan bahsedilebilir. Bir kaç ay içerisinde Volga'nın doğusunda büyük bir bölgenin hâkimiyetini ele geçiren Çek alayı, Kurucu Meclis düşüncesini yeniden canlandırarak ve Almanya ile savaşı yeniden başlatarak Sosyalist Devrimcilerin kendilerini Bolşevikleri yıkmaya adayan hükümetler kurmasına yardım etti. Bu ayaklanma Bolşeviklerin paniğe kapılmasına neden oldu. Lenin isyancıların Kraliyet ailesini serbest bırakabileceğinden korktuğundan ailenin Ekaterinburg'da infaz edilmesi için gizlice emir verdi. Aslında daha sonra Sosyalist Devrimcilerin Kurucu Meclis'ten aldıkları seçim desteğini sağlam bir siyasi desteğe ve daha önemlisi güvenilir bir ordu oluşturmaya dönüştürmeyi beceremedikleri görüldü. Sosyalist Devrimciler demokrasiye ve hukuka saygı gösterdikleri yerde etkisiz kaldılar; sert olmaya çalıştıkları yerde Kızılların ve Beyazlarınkinden çok farklı olmayan alışkanlıklar edindiler. Sosyalist Devrimciler tutucu askerlerin işbirliğini güvence altına almakta önemli bir mesafe kat ettiler ve onlarla köylüler için devrimin en önemli kazanımları –toprak ve iktidarın yerellere devredilmesi– konusunda uzlaşmaya giderek bu kazanımları rehinden kurtardılar. Sağ'ın ve Sol'un diktatörlükleri arasında bir "üçüncü yol" oluşturma yönündeki Sosyalist Devrimci girişimlerin kaderi Kazak görevlilerin 18 Kasım'da Omsk Yönetiminin Sosyalist Devrimci üyelerini tutuklayıp Amiral Kolchak'ın "Üstün Yönetim"ini ilan ettiklerinde belirlendi.

Bundan sonra iç savaş, tam anlamıyla Kızıllar ile Beyazlar arasındaki bir savaşa dönüştü. Beyazlar, "Tek ve Bölünmez Rusya"yı, devlet zihniyetinin, yasanın ve düzenin

Resim 8. Troçki İç Savaş'ta Kızıl askerleri teftiş ederken, 1917.

ve Ortodoks Hıristiyanlık değerlerinin yeniden canlandırılmasını savundular. Rus ordusunun çiğnen onurunu kurtarmak için uğraştılar ve "sınıf ve parti üstü" olduklarını söylediler. Aslında, Beyazlar toprak sahiplerinin ve sanayicilerin mülklerini ve iktidarlarını geri almalarına yardım edecek programları geliştirmekte yavaş kaldıklarından, herhangi bir katı anlamda bir sınıf hareketi değildi. Uğrunda mücadele verdikleri siyasal rejimin alması gereken biçim konusunda aralarında çok az düşünce birliği vardı. Gönüllü Ordu'nun Generali Wrangel gibiler monarşistlere bağlıyken, çoğu yeni bir Kurucu Meclisin oluşturulmasının önünü açması muhtemel olan bir tür askeri diktatörlükten yanaydılar. Beyazlar siyasal farklılıklardan uzak durma çabası içinde "önceden belirlememe", yani bütün siyasa oluşturma girişimlerinin savaş bitene kadar ertelenmesi ilkesini geliştirdiler. Bu sırada Beyazları bir arada tutan daha çok Bolşeviklere duyulan nefret ve gizli "Alman-Yahudi" ittifakının Rus halkına çektirdiği eziyetti.

Çetin ve yıpratıcı bir savaşın ardından 1920 ilkbaharı itibarıyla artık Kızılların zaferinin yalnızca bir zaman meselesi olduğu açıktı. Tarihçiler, niçin Kızılların kazandığına ilişkin değerlendirmelerinde birbirlerinden ayrılmaktalar: kimi tarihçiler Beyazların zayıflığını vurgularken diğerleri Kızılların üstünlüklere sahip olduklarında ısrar etseler de, bu üstünlüklerin bütünüyle askeri nitelikte mi yoksa askeri olduğu kadar siyasal nitelikte mi olduğu konusunda ayrılmaktadırlar. Kızıl ordu ile Beyaz ordu karşılaştırıldığında, Kızılların belirgin bir askeri üstünlüğe sahip oldukları açıkça görülüyor. 1920 ilkbaharı itibarıyla 2 milyon olan toplam Beyaz asker sayısıyla karşılaştırıldığında Kızılların

ordusu daha büyüktü: 1920 sonbaharı itibarıyla Kızıl ordudaki asker sayısı –her ne kadar cephe hattında hiçbir zaman yarım milyondan fazla asker olmadıysa da– 5 milyonun üstüne çıkmıştı. Ayrıca her iki ordu nitelik bakımından denk olmalarına karşın –örneğin iki tarafta yüksek düzeyde firardan sıkıntı çekti– Kızılların liderlik konusunda belirgin bir üstünlüğü vardı. Gönüllü Ordu, 4.000 deneyimli subayın etrafından oluşturulduysa da, bu durum Kızılların "askeri uzmanları" orduya kayıt olmaya zorlamasıyla bir üstünlük olmaktan çıktı. Zaman içinde Kızıllar V.

Resim 9. Baron Wrangel Rusya'yı terk ediyor

K. Bliukher ve M. N. Tukhachevsky gibi yetenekli subaylar yetiştirebildiklerini kanıtladılar. Dahası, kişisel düşmanlıklar özellikle Denikin ile Kolchak ve Denikin ile Wrangel arasındakiler olmak üzere, Beyazları parçaladı. Bolşevikler bağlayıcı bir ideolojiye ve benimsenmiş bir lidere sahip oldukları için, Troçki ile Stalin arasındaki çatışma Bolşeviklere daha az zarar verdi. Son olarak Bolşevikler örgütlenme konusunda gözle görülür bir üstünlüğe sahiptiler. Kızıl Ordu'nun, Devrimci Askeri Cumhuriyet Meclisi'nde bir müşterek komuta merkezi vardı ve sivil kesim ile savunma kesimini bir araya getiren Savunma Meclisi, Cheka[1] ve partinin Beyaz işgali altındaki bölgelerdeki yeraltı ağı tarafından desteklenmekteydi.

Kızılların sahip olduğu en büyük üstünlük belki de stratejikti: merkezi bir konumdaki yekpare bir bölgeye hâkim olmak. Bu, demiryolu Moskova'dan yayıldığından dolayı birliklerin bir cepheden diğerine kolaylıkla sevk edilebilmesi anlamına gelmekteydi. Aksine Beyazlar Avrupa Rusya'sının çevresi boyunca dizilmişlerdi. Gönüllü Ordu'nun Don'daki üstü Moskova'dan yaklaşık 1.000 kilometre; Kolchak'ın Omsk'daki üstü Petrograd'dan yaklaşık 3.000 kilometre uzaklıktaydı. Sovyet gücünün merkezine doğru herhangi bir harekât, uzun ikmal hatları sorunu ve iletişimde zorluklar yaratıyordu. Ayrıca Kızılların nüfusun ve kaynakların yoğunlaştığı merkez bölgeye hâkim olmaları, onlara hem kilit durumdaki sanayi merkezlerini hem de çar ordusunun stoklarını denetimleri altına alma olanağı

1) Lenin'in Aralık 1917'de kurduğu ve daha sonra KGB adını alan gizli polis. (ç.n.)

sağlamıştı. Buna karşın, Beyazlar kömür ikmali bakımından daha iyi durumda olsalar da, savunma endüstrisinin Donbas'daki ve Urallar'daki ikinci dereceden merkezleri üzerinde hâkimiyetleri vardı. Bununla birlikte Beyazlar, özellikle Sibirya ve Kuban bölgesinde, bol yiyeceğe sahip olduklarından Beyaz ordu askerleri genelde Kızıl Ordu askerlerinden daha iyi beslendiler. Kızıl Ordu askerlerinin günlük 410 gramlık ekmek tayını çar ordusundakinden azdı.

Kimi tarihçiler, Kızılların askeri üstünlüklerinin ezici olduğu değerlendirmesinde bulunsalar da, bunu ne olup bittiğini bilmenin sağladığı bir üstünlükle yapmaktalar. Beyazlar için askeri bir zafer kesinlikle olanaksız değildi: Eğer Kolchak ve Denikin, Moskova'ya beş ay farkla değil, 1919'da eşzamanlı olarak ilerlemiş olsalardı ya da Kolchak Fin general Mannerheim'la bir antlaşma yapmış olsaydı (her ikisi de olasıydı), Kızıl Ordu rahatlıkla zor duruma düşebilirdi.

Askeri ve stratejik etkenler, Beyazların yenilgisinin açıklanmasında temel bir öneme sahip olsalar da, toplumsal ve siyasal etkenler de göz ardı edilmemeli. 1919 yılı itibarıyla bütün Beyaz siyasi yönetimler, sıkıntı yaratan toprak reformu, ulusal özerklik, emek siyasası ve yerel yönetim sorunlarını kolaylıkla rafa kaldıramayacaklarını kabul ettiler. Buna karşın hazırladıkları siyasalar, çok geç bir biçimde çok az şey sunmakta ve Beyaz saflardaki bölünmeyi gözler önüne sermekteydi. Birincisi, bütün Beyaz siyasal yönetimler, toprak konusunda daha önceki duruma geri dönüş olamayacağını kabul ettiyseler de, köylülerin zihninde bir Beyaz zaferinin arazi sahiplerinin geri dön-

melerini sağlayabileceği düşüncesinin yer etmesini neden olan eski toprak sahiplerine arazilerini geri veren devlet görevlilerine ilişkin yeterince örnek vardı. Dolayısıyla Beyazlar ne zaman tehdit etse, köylüler anında Kızılların tarafına geçtiler. İkincisi, Beyazların Rus olmayan uluslarla anlaşmaları gerektiği halde Denikin'in "tatlı bağımsızlık rüyaları zehri" dediği şeye karşı duydukları nefret onların ciddi ödünlerde bulunmalarını engelledi. Finlandiya'nın ve Baltık devletlerinin bağımsızlığını kabul etmeyecek; 1918 Kasım'ından beri Polonya'nın başbakanı olan J. Pilsudski'yle müzakerede bulunmayacak, "ayrılıkçı" Ukrayna Devleti'ni tanımayacaklardı. Öte yandan, yer yer milliyetçilere karşı çok daha düşmanca bir tutum takınmış olsalar da Bolşevikler, belirli bir ölçüde özerklik tanımaya istekliydiler. Sonuçta Beyazlar, Rus halkına bağılılıklarını yüksek sesle ilan etmelerine karşın, köylülerin ve işçilerin özdeşleşebilecekleri bir ulus kavramı ortaya koymayı başaramadılar. Her ne kadar kendilerinden yana olan Kilise ile birlikte halkın Ortodoks inancından yararlanmaya çalıştılar, ama sonunda askeri ve oldukça dar bir seçkinci değerler ve inançlar sistemini kitlesel siyaset dünyasına uyarlayamayacak kadar dar görüşlü oldukları ortaya çıktı. İronik bir biçimde yurtseverlik duygularından yararlanan, Beyazların Müttefiklere bağımlılığını onları yabancı sermayenin oyuncakları olarak göstermek için kullanan uluslararasıcı Bolşevikler oldu.

İç savaş sona erdiğinde Kızıl Ordu kaynakların tahsisatında mutlak önceliğe sahip, en büyük devlet kurumu haline gelmişti. Çok sayıda ya da siyasal açıdan güvenilir proletarya bulunmadığında, onun gıyabında rejiminin

başlıca toplumsal temeli haline geldi. Sosyalist anavatanı savunmak için çarpışan, kolektif birlikler içinde yaşayan ve siyasi eğitime tabi tutulan ordunun, 1920'lerde parti-devletin aygıtlarında çalışan kadroları yetiştirme alanı olduğu sonradan anlaşıldı. Ayrıca ordunun devrimin yeni bölgelere taşınmasının vasıtası olduğu da görüldü. Bolşevikler, sosyalizmin işçilerin harekete geçirilmesi yoluyla yaygınlaştırılacağı düşüncesini bir kenara atarak sosyalizmi ileriye götürmenin en iyi aracının, N. I. Buharin'in "kızıl müdahale" dediği şey olduğuna inanmaya başladılar. 1920'lerde önde gelen Bolşeviklerden K. B. Radek en ufak sıkıntı duymaksızın şunu iddia edebiliyordu: "Bizler daima devrimci savaş için vardık. Kasatura komünizmin getirilmesinde temel bir ihtiyaçtır"

Milliyetçilik ve İmparatorluk

17 Ekim itibarıyla Rus İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorluklarının dağıldıkları gibi dağılabilirmiş göründüğünden dolayı Bolşeviklerin Rus olmayan halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkı sorununa ilişkin açık bir siyasaya sahip olması önemliydi. Aslında Bolşevikler bu konuda bölünmüşlerdi. Lenin, Rus olmayan halkların çarlık yönetimi altında yaşantıladıkları baskıya karşı duyarlıydı ve eğer uzun dönemde Rus proletaryasıyla işbirliğine gitme ihtimalleri varsa onlara imparatorluktan ayrılma hakkı tanınması gerektiğine inanmaktaydı. Çoğunluk onun görüşünü paylaşmıyordu. Aralık 1917'de yeni Uluslar Komiseri Stalin, kendi kaderi-

ni tayin etme hakkının burjuvazi tarafından değil, yalnızca işçi sınıfı tarafından kullanılabileceğini öne sürerek ortak görüşü ifade etti. Bolşeviklerin ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkı konusunda katı bir tutumları olmadığından, siyasaları büyük ölçüde pragmatik düşünceler tarafından belirlendi.

31 Aralık 1917'de Bolşevikler Geçici Hükümetin yapmaya istekli olmadığı bir şeyi yaparak Finlandiya'nın bağımsızlığını tanıdı. Buna karşın, Sovyete verilen destek güçlü olduğu için bir bütün olarak Baltık'taki ulusal bağımsızlık hareketleriyle savaştılar. Alman işgali, Letonya'daki Sovyetleri zayıflatırken milliyetçi hükümetin işini kolaylaştırdı. Birçok kentin Sovyetlerin yönetimi altında olduğu Estonya'da, Alman Baronlarının mallarının başarılı bir biçimde kamulaştırılamamasıyla birleşen Bolşeviklerin milliyetçi duyarlılıklara kayıtsızlığı, 1919 yılının başında Beyaz, İngiliz ve Finli gönüllülerin desteğiyle Kızıl Orduyu püskürten Maapäev'e desteği güçlendirdi. 1920 itibarıyla Bolşevikler, Estonya'nın ve Letonya'nın yitirildiğini kabullenmek zorunda bırakıldılar. Beyaz Rusya'da ve Litvanya'da milliyetçilik zayıftı ve Almanların yenilgiye uğraması geride Polonyalıların ve Kızılların doldurmaya çalıştığı bir boşluk bırakmıştı. Zayıf Beyaz Rusya hükümeti, Almanların geri çekilmesinin ardından iktidarı Kızılların devralmasına olanak tanıyarak yıkıldı. Kızıllar Mart 1919'da Litbel Sovyet Cumhuriyeti'ni oluşturmak için Beyaz Rusya ile Litvanya'yı birleştirdiler. Bununla birlikte izleyen ay, Polonya bağımsız Litvanya'nın sözde başkentini işgal ederek toprak sahiplerini geri getirdi ve Lehçeyi resmi dil ilan etti. Nüfusu büyük oranda köylülerden, Yahudi

ve Polonyalı kentli azınlıktan oluşan Litvanya'da milliyetçiliğin zayıf olmasına karşın, milliyetçiler daha dar sınırlar içerisinde olsa da bağımsızlık kazanmak için Sovyet-Polonya savaşını oldukça becerikli bir biçimde kullandılar. Bolşevikler Riga Antlaşmasıyla Baltık devletlerinin ve doğu sınırı Beyaz Rusya'nın içine ve Ukraynalı çoğunluk bölgesine kadar uzanan Polonya'nın bağımsızlığını tanıdı. Mart 1921'de imzalanan antlaşma, hem Rusların hem de Polonyalıların Baltık'ta Almanlarınki gibi bir hegemonya kuramadıklarını gösterdi.

Ukrayna'nın kaybedilmesi Bolşeviklere düşünülmesi imkânsız bir şey gibi geliyordu. Üç yıl süresince en azından dokuz hükümet milliyetçilerin, Beyazların ve Kızılların denetimi sağlayamama beceriksizliklerine şahitlik ederek gelip geçti. Kızıllar ile Beyazlar arasında sıkışan milliyetçi hükümetler, korunma için ilk önce Almanya'ya, daha sonra İtilaf Devletlerine ve en sonunda Polonya'ya başvurdular. Siyasi bölünmelerin parçaladığı hükümetler, korunma için Makhno'nun gerilla gruplarına, başka *otomany*'e ya da liderlere başvuran köylülerle anlaşmazlığa düştüler. İç savaş, Ukrayna'yı harap etse de, toplumsal kimlikler üzerinde paradoksal bir etkide bulundu. Ukraynalı köylüler, merkezi iktidar yıkıldığında kendi içlerine çekildilerse de, Ukrayna'nın bağımsız bir devlet olmasıyla Ukrayna ulusuyla özdeşleşmeleri güçlendi. Bolşevikler Ukrayna'nın hâkimiyetini iki defa ele geçirdiler ve her seferinde kendi kaderini tayin etme hakkına ilişkin vaatlerinin içinin boş olduğu ortaya çıktı. Ancak 1920'de, Moskova, Ukrayna Komünist Partisi'nin yönetici kadrosundaki aşırı Rus milliyetçileri temizledikten sonra, yeni Sovyet yönetimi ken-

di kaderini tayin hakkını ciddi bir biçimde dillendirmeye başladı. Aşırı milliyetçiler, başka yerlerde de yinelenen bir kalıp içerisinde, idealde isteyebileceklerinden daha azına razı olarak, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni altında çalışabilecekleri bir çatı olarak kabul ettiler.

Rusya, 1917-1918 kışında bölgeden çekildiğinde Transkafkasya birliği arzusunun geçici olduğu ortaya çıktı. Rus birlikleri geri çekilince Türk etkisi özellikle Bakü'deki Ermeniler ile Azeriler arasındaki etnik gerilimi şiddetlendirerek arttı. Bu, mayıs ayında Transkafkasya Sejmi'nin[2] çökmesine ve üç ayrı devletin ortaya çıkmasına yol açtı. Korkunç ekonomik sıkıntılar, büyük güçlerin yağması, bölgesel sınırlar için yapılan savaşlar bu üç devlete rahat vermedi. Azerbaycan'da Musavat milliyetçileri az da olsa köylünün desteğine sahipti ve Sovyet iktidarına verilen destek Bakü'de gücünü korumaktaydı. Düşen petrol gelirleri, işsizliğin artmasına ve enflasyonun fırlamasına neden oldu. Erivan çevresinde denize çıkışı olmayan küçük bir bölgeye sıkışıp kalan ve komşularının itirazlarıyla karşılaşan bağımsız Ermenistan, her zamankinden daha kötü durumdaydı; mültecilerin baskınına uğramış, açlık ve hastalıktan harabeye dönmüştü. Taşnaksutyun, sosyalizm iddiasından hızla vazgeçerek ulusal bir olağanüstü durum hükümeti kurdu. Bu üç devletin açık farkla daha bir kendi ayakları üzerinde durabileni olan Gürcistan'da Menşevikler 1919 yılında halkın % 80'nin oyunu aldılar. Menşevikler, ekonomik kaosa rağmen, toprak reformlarını başarıyla gerçekleştirdiler, sendikaların ve kooperatiflerin

2) Sejm: yasama organı, meclis. (ç.n.)

özgürce hareket etmelerine olanak tanıdılar. Menşeviklerin sicillerindeki tek leke Gürcistan'daki etnik azınlıklara acımasızca davranmalarıdır.

Bolşevikler, sahip olduğu petrolden ve maden kaynaklarından ötürü, Transkafkasya'nın hâkimiyetini yeniden ele geçirmekte kararlıydılar. Kızıl Ordu Nisan 1920'de Azerbaycan'ı ve eylülde de Türkiye'yle savaşa girdikten sonra yardım için ona başvuran Ermenistan'ı işgal etti. Bu aşamadan itibaren her iki ülkedeki milliyetçiler, kendi Sovyet cumhuriyetlerinde devlet olmanın tek geçerli biçimini gördüler. Buna karşın, Gürcistan'da durum böyle değildi. Moskova Mayıs 1920'de Stalin'in en sadık destekçilerinden olan S. Orjonikidze gibi Gürcü komünistlerin itirazlarına karşın Gürcistan'ı tanıdı. Bununla beraber Ocak 1921'de Kızıl Ordu, Moskova'nın emirlerini "Gürcistan'a kendi kaderini tayin hakkı tanımama" doğrultusunda hiçe sayarak Gürcistan'a doğru yürüyüşe geçti.

24 Kasım'da Bolşevikler Müslümanları kendi ulusal yaşamlarını "özgür bir biçimde ve engellenmeksizin" düzenlemeleri için cesaretlendirmesine karşın, Sovyet iktidarı her yerde Müslüman halka karşı klasik sömürgeci bir tutum içinde olan etnik Ruslar tarafından kurulmuştu. Tatar tüccarların, mollaların ve entelektüellerin İslam topluluğunu temsil etme iddiası, Müslümanları, özellikle de yakın bağları olsa da Tatarlar tarafından göçebeliği görece geç bir tarihte terk etmeleri için patronaj altına alınan Güney Urallı Başkırtları kızdırdı. M. S. Sultangaliev gibi köktenci Tatarlar, büyük bir proletaryanın yokluğunda Orta Volga'dan Urallar'a uzanan bir Tatar-Başkırt Devleti kurmanın aracı olarak Müslüman bir Kızıl Ordu

oluşturulması düşüncesinin üstüne atladılar. Başkırtlar başta amaçlarını Beyazlar aracılığıyla gerçekleştirmeye çalıştıysalar da, çok geçmeden reform yanlısı Müslümanlar ve siyasal köktenciler, komünistlerin tarafına geçtiler. Bir Tatar-Başkırt Devleti'nin küçük ortağı olmaktan korkan Başkırtlar, kendi özerk Sovyet sosyalist cumhuriyetlerini (ÖSSC) kurma konusunda ısrarlı davrandılar ve 1919 yılının Mart ayında bu amaçlarına ulaştılar. Buna karşın 1920 yılının Haziran ayı kadar erken bir tarihte bazı Başkırtlar Rus komünistlerinin işlerine karışmasından rahatsızlık duyarak *basmachi* adıyla bilinen gerilla hareketini başlattılar. Kırım'da da milliyetçi Milli Fıkra'nın sol kanadı komünistlere katıldı ve Cheka bütün muhalefetin kökünü kazıktan sonra Ekim 1921'de Kırım ÖSSC'si ilan edildi. Bu sırada orta Volga'da nihayetinde bir Tatar ÖSSC'si kurulduysa da, dağınık durumdaki Tatarların % 75'i bu cumhuriyetin sınırlarının dışında kaldı. Tataristan Komünist Partisi'nin çekirdeğini oluşturan Sultangaliev ve müttefikleri, kendi devletlerine sahip olma olanağını Tatarlar arasında ulusal kimliği yaymak için kısa bir süreliğine ustalıkla kullandılar.

Türkistan'da millet olmanın bütün Türkistan ölçeğinde gerçekleştirilmesinin gerekip gerekmediği ya da bir başka deyişle Türkistan'ı oluşturan halkların ayrı devletler kurmalarının gerekip gerekmediği konusunda halen daha görüş birliğine varılamamıştı. Aralık 1917'de steplerde Kazak özerkliğini ilan eden Alasha Orda, Kızıl Ordu'nun ilerleyişi karşısında Beyazlara yöneldiler. Buna karşın, Kolchak'ın Kazak özerkliğine düşmanlığı onu 1919 ilkbaharı itibarıyla Bolşeviklerle anlaşmaya yöneltti. Ağustos 1920'de Kazaklar, klan ve köy yapılarının Sovyetlere bağlandığı ÖSSC

ATLANTİK OKYANUSU
NORVEÇ
Oslo
İSVEÇ
Stockholm
BOTNİ KÖRFEZİ
Murmansk
FİNLANDİYA
BALTIK DENİZİ
Helsinki
BARENTS DENİZİ
KARADENİZ
BEYAZ DENİZ
Riga
ESTONYA
LETONYA
LİTVANYA
Petrograd
Arkhangelsk
POLONYA
R U S Y A
Vologda
Kotlas
Kiev
Tula
Moskova
URAL DAĞLARI
Obi Nehri
Viatka
Harkov
Varonazh
Kazan
Perm
Penza
Simbirsk
Don Nehri
Saratov
Volga Nehri
Samara
Lifa
Yekaterinburg
Tobolsk
Rostov
Zlatoust
Tsaritsyn
Tyumen
Uralsk
Çelyabinsk
Orengburg
KAFKAS DAĞLARI
Astrahan
Omsk
Trans-Sibirya Demiryolu
Tomsk
Akmolinsk
KAZAKİSTAN
Semipalatinsk
Bakü
HAZAR DENİZİ
ARAL GÖLÜ
HAREZM
BALKAŞ GÖLÜ
KHIVA HANLIĞI
Khiva
TÜRKİSTAN
BUHARA EMİRLİĞİ
Buhara
Tahran
TÜRKMENİSTAN
Aşkabad
Taşkent
Semerkant
Kokand
İRAN
AFGANİSTAN
KUZEY BUZ DENİZİ
LAPTEV DENİZİ
KAMÇATKA
Ohotks
Yakutsk
Turuhansk
OHOTKS DENİZ
S İ B İ R Y A
SAHALIN ADASI
Aleksandrovsk
Nikolayevsk
Eniseisk
Angara Nehri
Krasnoyarsk
BAYKAL GÖLÜ
Khabarovsk
Amur Nehri
Blagovyeşçensk
Chita
Cheremkhovo
İrkutsk
Çin Doğu Demiryolu
Pogranovich
Harbin
Vladivostok
Urga
MANÇURYA
MOĞOLISTAN
Mukden
KORE
JAPON DENİZİ
J A P O N Y A
Pekin
SARI DENİZ
K
B
D
G
Ç İ N

Harita 2. İç Savaş'ın sonunda Sovyet Devleti.

biçimindeki yönetim biçimini kabul ettiler. Taşkent'teki Türkistan Halk Komiserleri Meclisi, reform yanlısı Müslümanların ve tutucu papazların hâkimiyetindeki Kokand özerk hükümetini tanımayı reddetti. Şubat 1918'de Meclis, Kokand'ı yangın yerine çevirerek ve halkının neredeyse % 60'ını katlederek korkunç bir kıyım gerçekleştirdi. Moskova bu aşırılıkları frenlemek için araya girdi ve yeni Türkistan Cumhuriyeti'nde on Müslüman'a makam verilmesini sağladı. Bununla birlikte yeni hükümet papazların elindeki topraklara el koyarak, din okullarını kapatarak ve *şeriat* mahkemelerini kaldırarak yerel halkı kendine düşman ettiği için 1919 yılı itibarıyla gerillalara 20.000 kişi katılmıştı. Buhara'yı ele geçirmesinin ardından belirgin bir biçimde İslamcı nitelik kazanan bu gerilla hareketi, bütün Orta Asya'ya yayıldı. 1925 yılına kadar tam anlamıyla bastırılamadı. Harezm ve Buhara halk cumhuriyetleri –sanayi öncesi ekonomileri onların "sosyalist" olarak adlandırılmalarını engelledi– Türkistan ÖSSC'siyle birlikte, ayrı Özbek, Türkmen, Tacik ve Kazak cumhuriyetlerinin kurulduğu 1924 yılına kadar varlıklarını korudular.

İç savaş, milliyetçi hareketlerin içindeki bölünmeleri derinleştirmekle beraber genelde ulusal kimlikleri güçlendirdi. Milliyetçi akımların çoğunun, Kızıllar ile Beyazlar arasındaki savaşta siyasi ya da askeri bakımdan yansız kalmayı beceremediği görüldü ve çoğu Almanya'nın, Türkiye'nin, Müttefik müdahalecilerin ve Polonya'nın eline rehin düştü. Pek çoğu sağlam halk desteğinden yoksundu (bunun Gürcistan gibi istisnaları vardı) ve çoğu toplumsal ve iktisadi siyasalar, özellikle de toprak konusunda kendilerine zarar veren çatışmalara kapıldı. İç sa-

vaşın sonunda Bolşevikler –1917 yılında çok azının tam bir ulusal bağımsızlığı amaçladığının hatırlanması gerekse de– milliyetçilere çoğunun istediğinden daha az, ama yine de Beyazların, Müttefiklerin, Almanların ve Türklerin önerdiklerinden daha çok şey önerdiler. Bolşevikler aynı zamanda Rus olmayan bölgelerin büyük bir kısmını yeniden Sovyet Birliği'nin bir parçası haline getirmek için milliyetçiliğin zayıflığından faydalandılar. 1922 yılı itibarıyla Sovyet Devleti'nin kapladığı alan çar imparatorluğununkinden % 4 daha azdı. Dahası, bu yeniden birleştirmenin mantığı çar devletinin genişlemesini yöneten jeopolitik, güvenlik ve iktisadi kaygıların hemen hemen aynıları tarafından belirlendi. Belirgin coğrafik ve etnik özellikler tarafından parçalanmamış muazzam bir bölge, maden yataklarının yerlerinin elverişsizliği ve hepsinden önemlisi rakip devletler arasındaki mücadele, imparatorluk benzeri merkezi bir devletin yeniden oluşturulmasını cesaretlendirdi. Bu, Bolşeviklerin tek kelimeyle ulusal kendi kaderini tayin hakkına sahte bir bağıtlılık gösteren eski tarz emperyalistler oldukları anlamına gelmemektedir. Birtakım Bolşeviklerin dizginsiz ırkçılıklarına ve merkezin hiçbir zaman ulusal özerklik tanımaktan yana olmadığının çok açık olmasına rağmen bu dönemde siyasa genel olarak uluslararasıcılık tarafından yönlendirildi. Diğer türlü ulusal hareketlerle ittifaklar oluşturmaya ya da kendi kaderini tayin hakkı için siyasal çerçeveler tasarlamaya niçin bu denli çok çaba harcandığı açıklanamazdı. 1917'den önce üniter bir devlet içerisinde "bölgesel özerlik" anlayışını tercih eden Bolşevikler, federalizm anlayışına karşıydılar. Bolşevikler, hâkimiyetlerine karşı koyan güçlere yanıt verirken

planlanmamış bir biçimde eski imparatorluğun etnik-milli çizgilerle oluşturulan bir Sovyet cumhuriyetleri federasyonu olarak yeniden yapılandırılması doğrultusunda ilerlediler. Rus olmayan halklara geniş bir kültürel kendini ifade etme hakkı ve belirli bir ölçüde siyasal özerklik tanıyan bir federalizm biçimi, milliyetçiliğin merkezden ayrılma itkileri ile proletarya diktatörlüğünün siyasi yönetimi bir merkezde toplama itkisini uzlaştırmanın en iyi aracı gibi gözükmekteydi.

Parti Diktatörlüğü

Cheka Aralık 1917'de "bütün karşı devrim ve sabotaj girişimlerini ve eylemlerini ortadan kaldırmak" için kuruldu. Hızla devletin en güçlü organlarından biri haline gelen Cheka'nın görevi –ona göre birkaç tane olmayan– karşı devrimcileri temizlemenin yanı sıra spekülasyonla, yozlaşmayla ve suçla mücadeleyi içermekteydi. 1918 sonbaharından itibaren Cheka her şeyden çok Kızıl terörü çağrıştırıyordu. Bolşevikler, başlangıçta terörün proletarya diktatörlüğünü savunmada meşru bir yol olduğunda ısrar ettiyseler de, onu yalnızca son çare olarak kullanmaya söz verdiler. Buna karşın, Ocak 1918 kadar erken bir tarihte Lenin şu uyarıda bulundu: "spekülatörlere karşı terörü –onları hemen vurarak– kullanmadıkça hiçbir şeyin olacağı yok". Lenin'in bu uyarısı, Sol Sosyalist Devrimci N. Steinberg'in Adalet Komiseri olarak hizmet ederek niye vaktini boşuna harcadığını sormasına neden oldu. 30 Ağustos 1918'de anarşist F. Kaplan'ın Lenin'e neredeyse ölmesine neden olacak bir sal-

> Sözüm sana, sen kana susamış hayvana. Sen devrimin saflarına istenilmediğin halde girdin ve Kurucu Meclisin toplanmasına izin vermedin. Sen, "Kahrolsun hapishaneler, Kahrolsun cinayetler, Kahrolsun askerlik. Gündelikçiye güvence" dedin. Kısacası, yığınla altın ve eşsiz bir yaşam vaat ettin. Halk devrimi hissetti, rahat nefes almaya başladı. Hiçbir şeyden korkmaksızın toplanmak, istediğimizi söylemek için izinliydik. Sonra sen kan emici ortaya çıktın ve halkın elinden özgürlüğünü aldın. Hapishaneler okullara dönüşeceğine, masum kurbanlarla doldu. Cinayeti yasaklayacağına sen bir terör örgütü kurdun ve her gün binlerce insan acımasızca öldürülmekte; sanayiyi durdurma noktasına getirdiğinden işçiler açlıktan ölmekte, halkın ayakkabısı ve giyeceği yok.
>
> Bir Kızıl Ordu Askerinden Lenin'e Mektup,
> 25 Aralık 1918

dırıda bulunmasıyla birlikte terör resmi siyasa haline geldi. Petrograd'ta önemli bir gazete şöyle haykırdı: "Lenin'in kanı karşılığında (...) burjuvazinin kanı sel gibi akıtılmalı – daha çok, olabildiğince çok kan."

1918 ile Şubat 1922 arasında Cheka ve İç Güvenlik Bölüklerinin yaklaşık yarısı köylü ayaklanmalarını sona erdirme harekâtları sırasında olmak üzere 280.000 kişiyi öldürdüğü tahmin edilmektedir. Bu, muhtemelen 140.000 kişinin doğrudan Cheka tarafından infaz edildiği anlamına gelmektedir –tüyler ürpertici bir sayı olduğu kesin; ama 1916 yılında Somme'de yedi mil ilerlemek için kur-

ban edilen 600.000 İngiliz ve Fransız askeri bağlamında düşünülmesi gerekmektedir. Kızıl terör nitelik bakımından hem etkileyici –halkın yüreğine korku salmak için tasarlandı– hem de "bürokratik"ti. Cheka istatistiklerine göre, 1918 ile 1919 yılları arasında TRSFSC'de (Tüm-Rus Sosyalist Federal Sovyet Cumhuriyeti'nde) 128.010 kişi tutuklanmıştı. Bunların % 42'si serbest bırakılmış, yargılananların yaklaşık % 8'i vurulmuş ve geri kalanlar da ya hapsedilmişler ya da kürek cezasına çarptırılmışlardı. Aksine çok daha az dikkat çeken Beyaz terör, genelde subaylar adamlarının çılgınca davranmalarına izin verdiklerinde gerçekleşti. Ukrayna'da 100.000 Yahudi Denikin'in ve Ukraynalı milliyetçi S. V. Petliura'nın asi askerlerinin ellerinde korkunç biçimde can verdi. Önde gelen Bolşevik çevrelerde Cheka'nın denetlenemez hale geldiği düşüncesi sürekli ifade edildiyse de, dönem dönem Cheka'yı denetim altına almak için bulunulan girişimler, esas olarak Lenin'in kanunsuzluğu ve yozlaşmayı engellemek için kurumsal denetimlerin ve dengelerin gerekli olduğunu kabul etmemesi nedeniyle bir sonuç vermedi.

Sosyalist ve anarşist partilerin, filizlenen tek parti diktatörlüğüne uyumlu bir direniş başlatmayı beceremedikleri görüldü. Sosyalist Devrimciler, Kolchak'ın Kasım 1918'deki darbesinden sonra, rejimi güç yoluyla devirme siyasasından uzaklaştılar. Örgütlerin çoğu, Beyazlara karşı mücadele etmenin öncelikleri olduğu konusunda aynı düşüncede olmalarına karşın, Bolşeviklere karşı düzenleyecekleri kampanyanın ne kadar ileri gitmesi gerektiği konusunda anlaşmayı başaramadılar. Bolşevikler, 1918-1919'deki krizin üç uğrağında, Sosyalist Devrimcileri meş-

rulaştırdılar, ama bu siyasanın amacı açıktı. 1920 itibarıyla Merkez Komite'nin çoğunluğu hapisteydi. Brest-Litovsk barışının ardından, Sol Sosyalist Devrimciler rejime muhalefet etmeye başladı. Temmuz 1918'de Alman büyükelçisine suikast girişimde bulunarak Moskova'da Donkişotvari bir ayaklanma başlattılar. Ayaklanma Bolşevikleri "oportünizm"le bağlarını koparmaya zorlamak için tasarlanmıştı. Ayaklanma partinin yasaklanmasıyla sonuçlandı ve bu yasak daha sonra çeşitli kereler uygulandı. Sol Sosyalist Devrimciler, bu anda şaşırtıcı sayıdaki bölünmelere karşı koyamadı: Ekim 1918 itibarıyla üye sayıları, haziranda ulaştığı en yüksek seviye olan yaklaşık 100.000'ne göre üçte iki oranında azdı. Sol Sosyalist Devrimciler, Ukrayna'da Petliuar'ın hatlarının arkasında partizan eylemler gerçekleştirdiyseler de, –Maria Spiridonova'nın önderliğindeki– farklı "eylemci" gruplar, Bolşevikleri devirme ve "emekçilerin diktatörlüğünü" kurma mücadelesinde hız kesmeyi reddettiler. 1920 itibarıyla bu yıpranmış partinin büyük bir bölümü, tutucuların azınlıkta olmasına karşın, rejime karşı silahlı mücadele yürütmekten yana değildi. Menşeviklerin arasındaki bölünmeler daha az hasar verdiyse de, üye sayısındaki ciddi düşüş onlar için de bir sorundu. Menşeviklerin Aralık 1917'de yaklaşık 150.000 olan üye sayısı 1918'in sonlarında 40.000'nin altına düşmüştü. 1918 yazında birkaç Menşevik'in Bolşevik karşıtı hükümete katılmasına karşın, merkez ve sol hizipler –yani parti üyelerinin büyük bir kısmı–, Sovyetler ile sendikaların bütünlüğünü muhafaza etmeye çalışırken Kızıl Ordu'nun desteklenmesi konusunda anlaştılar. Cheka'nın sürekli tacizlerine rağ-

men Tula'daki gibi birkaç Sovyette ve matbaa ve kimya işçilerininki gibi birkaç sendikada üstünlüklerini korudular. Bununla birlikte 1921 sonbaharı itibarıyla ancak 4.000 üye parti kartını koruyabilmişti.

Bolşevikler, muhalefet partilerine yukardan baktılar. Onlara göre, en iyileri oportünist, en kötüleri karşı devrimciydi. Proletaryayı yalnızca bir tane partinin –kendilerininkinin– temsil edebileceğine inandıklarından, diğer sosyalist ve anarşist partiler tanım gereği "küçük burjuvazi"nin temsilcileriydi. Bununla birlikte Bolşeviklerin muhalefet partilerini tamamen yasaklama kararı, çeşitli durumlarda muhalefet partilerine önemli ve sürekli türden olmasa bile taktiksel ödünler verdikleri için, yalnızca bir ideolojinin ifadesi değildi. Bolşevikler kuruluş aşamasındaki sosyalist devleti dünya emperyalizminin güçlerine karşı korumak için savaştıklarına inandılar. Dünya emperyalizminin güçlerine karşı silaha sarılma seçeneğini saklı tutan Sosyalist Devrimciler ya da Kızıl Orduyu desteklediklerini ilan etmekle birlikte rejimi ağır bir biçimde eleştirme haklarını saklı tutan Menşevikler gibi partiler düşmana yardım ediyordu. İç savaşın şiddeti artırdıkça, Bolşeviklerin tutumu öylesine sertleşti ki, pragmatik bir sınırlama olarak başlayan parti kapatma, muhalefet partilerinden tamamen kurtulma kararına kadar vardı. Tek parti diktatörlüğünün yaratılmasının sorumluluğu Bolşeviklere ait olsa bile, bu muhalefeti kendi kaderinin sorumluluğundan kurtaramaz. Ekim'den sonra ideolojilerinin onları iyi hazırlamadığı bir senaryoyla karşı karşıya kalan muhalefet partileri, keskin ve onları zayıflatan bölünmelerin pençesine düştü. Ayrıca Sol Sosyalist Devrimcilerin hiç

Resim 10. Raydan çıkmış trenin önünde iki Kızıl Ordu askeri.

sevilmeyen fakir köylü komitelerine muhalefet edememelerinde de görüldüğü gibi muhalefet partileri, halkın Bolşeviklerden hoşnutsuzluğundan faydalanmayı başaramadı. Bu, kısmen siyasi liderlerin bir başarısızlığıydı. Bununla birlikte muhalefet partileri bütün iç savaşların üçüncü partilere çok az hareket alanı bırakan çıkmazına düşmüşlerdi. İşçilerin ve köylülerin çoğu, hükümete kızgın olmalarına rağmen, Kızılların mücadelesini devrimin korunmasıyla özdeşleştirdiler vc Bolşevikler ya onlardan yana ya da onlara karşı olunduğunu söylediklerinde bunun ilgi çeken bir mantığı vardı.

Kızıl Ordu için asker toplama, gıda tedariki ve nakli, gönülsüz köylüden zorla tahıl alma ve yerel düzeydeki dar kafalılık ve ataletle başa çıkma gibi büyük çaplı sorunlar,

karar almanın partinin zirvesinde merkezileşmesi yönünde karşı konulamaz baskı oluşturdu. Dahası, savaşın süreklilik arz eden acil durumlarının, anlık kararlar alma ve bunların etkili bir biçimde uygulanması baskısını beslemesi partinin giderek bir ordu gibi hareket eder hale gelmesine neden oldu. Rus Komünist Partisi (Bolşevik) diye adlandırılan Merkez Komite, 1919 yılı itibarıyla artık yürürlüğe konması için Sovnarkom'a ya da Sovyet MYK'ya gönderilmeden önce bütün önemli kararların alındığı merkez haline gelmişti. Merkez Komite Lenin, Troçki, Kamenev, Zinoviev, Stalin ve Buharin'den oluşan bir oligarşinin hâkimiyeti altında olmasına karşın, Lenin'in eşitler arasında birinci olduğu kuşkusuzdu. Lenin'in ahlaki yetkesi ve liderlik becerisi, özellikle de uzlaşmazlığı ödünle dengeleme yeteneği, oligarşiyi bir arada tuttu. Gevşek bir grup Troçki'nin yeteneğine ve etkisine kızsa da, Merkez Komite'de derin hizipsel bölünmeler yoktu. 1921 yılı itibarıyla, Komite, artan iş yüküyle başa çıkmak için iki kat büyüdü ve Komite görece seyrek toplandığından, en acil işlerle ilgilenmesi için 1919 yılında beş kişilik Politbüro oluşturuldu. Haftada en az bir kere toplanan Politbüro, parti-devleti içinde en güçlü karar organı haline geldi. Bitmez tükenmez enerjiye sahip olan parti sekreteri M. Sverdlov'un Mart 1919'da aniden gripten ölmesi Orgbüro'nun[3] ve Sekreterliğin[4] hızla büyümesine yol açtı. Partinin devletin farklı kurumlarının yö-

3) Partinin iç işlerinin yürütülmesinden sorumlu olan örgüt bürosu. (ç.n.)

4) Parti üyelerinin ve görevlilerinin parti içi konumlarının belirlenmesinden sorumlu sekreterlik. (ç.n.)

netilmesindeki rolü göz önüne alındığında, Orgbüro'nun personelin atanmasından ve tayininden sorumlu olması onun başkanı Stalin'e büyük bir iktidar sağladığı anlamına gelmekteydi.

Devleti dahili karşı devrime ve yabancı müdahaleye karşı korumak için verilen ölüm kalım savaşı ve aman vermeden birbirini izleyen acil sorunları çözme zorunluluğu, parti kültürünün yavaş yavaş değişmesine yol açtı. En önemli ihtiyaçlar olan hızlı karar alma ve bu kararları uygulatma, tartışmanın ve parti içi demokrasinin giderek bir lüks olarak görülmesine neden oldu. Bu değişim, daha derin bir düzeyde bütün gayretiyle eski düzeni yıkmaya çalışan komplocu bir örgüt iken bir devlet inşa etmeye ve onu yönetmeye çalışan bir örgüt haline gelen partinin doğasında gerçekleşen değişimle bağlantılıydı. Partide izin verilen düşüncelerin alanı giderek daraldı. Bir Bolşevik'in, diğer sosyalist partilerin Sovyetlerde temsil edilmeleri gerektiğini ya da basın özgürlüğünün "burjuva" yayınları da kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini savunması –Ekim 1917'de tamamen olanaklıyken– iç savaşın sona ermesinden itibaren akıl almaz bir şey haline geldi. Aynı zamanda basın üzerindeki sınırlamadan ve muhalefetin tasfiyesinden dolayı kamusal alandaki tartışmalar azaldıkça, partinin kendisi bir siyasi mücadele alanı haline geldi. Demokratik Merkezciler gibi hizipler, merkezi karar alma ile sıradan insanların partinin ve Sovyetin idaresine katılımı arasında bir orta yol bulmaya yönelik beyhude bir umutla "parti bürokrasisinin diktatörlüğü"nü ağır bir biçimde eleştirdiler ve İşçilerin Muhalefeti, sendikaları etkisizleştirme girişimlerine karşı birleşti. Yine de tartışmayı ve muhalefeti dışlayan hızlı karar alma

eğilimi önüne geçilir gibi değildi. Mart 1921'deki Onuncu Parti Kongresi'nde Kronstadt'ın topları uzaktan gümbürderken hizipler güya geçici bir önlem olarak yasaklandı. Bu önlem hiç yürürlükten kaldırılmadı.

Parti yeni devletin omurgası haline geldikçe, parti daha önceleri akıllarından devrimci olmayı kesinlikle geçirmeyenlere bile çekici gelmeye başladı. Mart 1919'daki Sekizinci Kongre ile Onuncusu arasında partinin üye sayısı 313.000'den nüfusa oranla hâlâ çok az olan 730.000'e yükseldi. İşçi üyelerin oranı yaklaşık beşte birlik bir düşüşle % 41'e inmiş olsa da, bunları çoğu esasında devlet yönetiminde, ekonominin idaresinde ya da Kızıl Ordu'da mevki sahibi eski işçilerdi. Geri kalan parti üyelikleri, köylülcr (çoğunlukla askerler) ile (çoğu devlet aygıtlarında çalışan) beyaz yakalı işçiler tarafından aşağı yukarı eşit bir biçimde paylaşılmaktaydı. Onuncu Parti Kongresi öncesi L. B. Krasin şu açıklamada bulundu:

> Gözlemlediğimiz bu sıkıntıların ve nahoşluğun kaynağı, Komünist Parti'nin % 10 oranında düşünce uğruna ölmeye hazır inanmış idealistlerden, % 90 oranında partiye mevki kapmak için katılan bilinçsiz asalaklardan oluştuğu gerçeğidir.

Krasin tartışmasız abartıyor olsa da, partiyi kariyer peşinde koşanlar ele geçirdi yollu yaygın kanıyı dile getirmiştir. Aslında sıradan üyeler, "en tepedekilerin" ayrıcalıklarını eleştirmeye kesinlikle tam bu sırada başladılar. Bunların ne anlama geldiği yazar Kornei Chukovsky'nin 24 Kasım 1919'da günlüğüne yazdıklarından çıkarılabilir:

Dün Gorki'deydim. Zinoviev oradaydı. Girişinde koltuğuna bir ayı postunun kayıtsızca atıldığı görkemli bir araba görmek beni şaşırttı. Kısa ve şişman Zinoviev kısık ve tok bir sesle konuştu.

Bu sırada devlet her zamankinden daha çok görev üstlendiği için, aygıtları da çoğaldı. 1920 yılı itibarıyla en azından 5,8 milyon insan parti-devleti için çalışmaktaydı. Çalışanların çoğu devrimden önce de benzer işlerde çalışmıştı ve çok azı devrime büyük bir yakınlık duymuştu. Eğitim düzeyleri düşük daktilograflar, dosya memurları, kasiyerler, muhasebeciler, ambarcılar, şoförler ordusu verimsiz, inisiyatif almakta gönülsüzdü ve aşırı bir bürokrasi ve rutine gömülmüştü. Memurlar işle ilgili kararları bürokrasi basamaklarında kendilerinden yukarda olanlara bırakırken, küçük ayrıcalıklar için çekişip bölümlerindeki sınırlı yetkilerini korumak için uğraşıyorlardı. Çar rejiminden miras çok az memurun bulunduğu taşrada birçoğu Kızıl Ordu'ya hizmet etmiş yeni "Sovyet" türü memurlar ortaya çıktı. Penza taşrasındaki Cheka'nın 1920 yazına ait raporu tipikti:

Taşrada köye girer girmez kutsal görevlerinin kör kütük sarhoş olduktan sonra kadınlara tecavüz etmek, ateş etmek ve benzeri başka hazlarını tatmin etmek olduğunu düşünen "komiserler"in kabaran iştahlarını bastırmamız gerekmektedir.

Bu yıl içerisinde Devlet Denetim Komiserliği çoğunlukla kasaba Sovyetlerindeki memurlar hakkında olmak

Bu yılın eylül ayının başında, Moskova ilinin kutsanmış Sergiev-Posad kasabasında eski bir parti çalışanı, Buiakvoskia kasabası milislerinden P. V. Krutov, Sofrino'daki bölge milis karargâhını ziyaretten dönerken tutuklandı ve ilin askeri komiserliğinin nezaretine atıldı. Tutuklama, sözde Krutov'un sahte belgeli bir asker kaçağı olduğunu düşündüğü için "Kim oraya gidiyor" diye sorulduğunda "Seni tutukluyorum" diyen bir "patron"un kaprisi üzerine oldu. Ne olup bittiğini anlamaksızın birkaç saat nezarette oturan yoldaş Krutov, komünist yoldaşlarına ne olduğunu kendisinin açıklayabilmesi ve onlardan bir Komünist Parti üyesi olarak onurunu savunmalarını istemek için partili olmayan bir Kızıl Ordu askerini onu kefaletle serbest bırakması için ikna etmeyi başardı. İlk önce kendisinden alınan belgelerin olması gerektiğini düşündüğü il firar komisyonuna gitti. Ama orada onu gerçek "bir komünist savunma" hazır nazır beklemekteydi! Sergiev firar komisyonu başkanı komünist Kalmykov, her yerde olduğu gibi, ilk iş yoldaş Krutov'u ayakta bekleterek ona eziyet etti. Ardından ona belgeleri 26 numaralı odadan almasını emrettiyse de, belgeler orada değildi. Krutov belgelerini rica etmek için Kalmykov'un odasına yeniden gittiğinde, Kalmyko, Krutov'a "Sana beklemen söylendi. ÇIK DIŞARI!" diye bağırırken gerçek bir çar jandarmasına dönüştü. Bu, taşradaki "sadık komünistlerin" bölgelerinde kendilerini bir şey zannederek etrafa nasıl emir yağdırdıklarının ve çarlık döneminin davranış tarzlarını bilinçli bir biçimde tam anlamıyla yeniden nasıl hortlattıklarının resmidir.

Kızıl Ordu askeri ve 219258 nolu parti üyesi S. Kruikov'un *Bednota* gazetesine mektubu, 20 Eylül 1920.

üzere on binlerce rüşvet, spekülasyon, yolsuzluk, sarhoşluk ve sabotaj şikâyeti aldı.

1920-1921 yılları itibarıyla Komünist Parti'de bir moral bunalımı söz konusuydu. Tartışmanın bastırılmasında ve Sekreterliğin daha alt düzeydeki örgütleri hiçe sayan tutumunda örneklenen yetkecilik eğilimden duyulan memnuniyetsizlik ile yeni düzendeki bürokrasinin niteliği ve nedenleri hakkında acıklı bir tartışma yürüten parti-devletinde dal budak salmış kariyer peşinde koşma ve yozlaşmadan duyulan memnuniyetsizlik iç içe geçti. Hem yöneticiler hem de Demokratik Merkezciler bu sorunun parti-devlete "sınıf yabancıları"nın girmesinden kaynaklandığını düşündüler ve sorunun çözümün yolunun işçileri sorumluluk almayı gerektiren makamlara terfi ettirmek olduğunda anlaştılar. Buna karşın ne yöneticiler ne de Demokratik Merkezciler, "bürokrasi"nin ana nedeninin partinin kendisinin olağan üstü büyümesi olduğunu fark etti. Her iki taraf da resmi mevkilere yükseltilen proleterlerin, bürokratlar yerine getirdikleri teknik görevlerin etkisi altında hareket ettikleri için, daha önce çar yönetimi için çalışan bürokratlardan farklı davranmayacaklarını göremedi. Lider kadro ile muhalefet arasındaki dostluk, muhalefetin bürokrasiye önlem olarak daha fazla parti içi demokrasi talebinde bulunması üzerine sona erdi. Demokratik Merkezcilerin lideri Merkez Komitenin daha fazla sorumlu kılınmasını istediğinde Lenin şu sert yanıtı verdi:

> Sovyet sosyalist demokrasisi ile tek kişinin yönetimi ya da diktatörlük birbirine aykırıdır. Bir diktatör bazen bir

sınıfın istencini ifade edebilir, çünkü bazen tek başına başarır ve böylece daha zorunlu hale gelir.

Bu, Lenin'in asla geri adım atmadığı bir düşünceydi. Lenin, 1917'den itibaren eğer devrim korunacak ise, iktidarın merkezileştirilmesinin zorunlu olduğuna inandı; kitlelere en fazla onlar adına yönetenleri izleme izni verilebilirdi.

III. Bölüm

SAVAŞ KOMÜNİZMİ

Ekimden sonra ekonomi krizden doludizgin çökmenin eşiğine doğru koştu. 1920-1921 arasında sanayi üretimi 1913'dekinin beşte biri, ortalama emek verimliliği üçte biri, kömür ve tüketim malları üretimi dörtte biri kadardı. Müttefik ablukasının ve ulaşım sistemindeki düzensizliğin daha da kötüleştirdiği düşüş halindeki üretim, Bolşeviklerin manevra alanını ciddi bir biçimde sınırladı. Bolşevikler, savaş ihtiyaçlarını karşılamak üzere hırpalanmış sanayi güçlerini ve tarımı seferber etmek için sonradan "Savaş Komünizmi" diye adlandıran siyasaları uygulamaya koydular. Bu siyasalar, aşırı merkezi bir iktisadi yönetim düzenini, sanayinin tamamen devleştirilmesini, tahıl ve diğer tarım ürünleri üzerinde devlet tekelini, özel ticaretin yasaklanmasını, para ve mal mübadelesinin sınırlandırılmasını, temel tüketim kalemlerinin karneye bağlanmasını ve işçilere askeri disiplinin zorla kabul ettirilmesini içerdi. Tarihçiler, bu siyaların Bolşeviklerin olabildiğince hızlı bir biçimde komünizme ilerleme eğiliminden kaynaklanıp kaynak-

lanmadıklarını, ilke olarak iktisadi çöküşün ve iç savaşın acil ihtiyaçları tarafından dikte edilip edilmediklerini ya da ideolojiden daha çok amaca uygunluktan kaynaklanıp kaynaklanmadıklarını tartışıyorlar.

Bolşevikler, iktidara ekonomiyi devlet denetiminin altına alma amacıyla geldiyseler de, ekonominin sosyalist çizgiler doğrultusunda ne denli dönüştürülebildiği kesin değildir. Fabrika komiteleri Merkez Konseyi, 2 Aralıkta oluşturulan Yüksek İktisat Konseyinin ekonomiyi ve devlet gelirlerini düzenlemesi ve işçilerin "etkin" üretim denetiminin bu iktisadi düzenleme sisteminin bütünleyici bir öğesi olması için baskı yaptı. 14 Kasımda onaylanan –Bolşeviklerin barış ve topraktan sonra temel teşkil eden üçüncü en halkçı kararnamesi– İşçilerin Denetimi kararnamesi, Bolşeviklerin ekonomik kaosun artan gelgitlerinin fabrika komitelerinin sendikaların daha merkezileşmiş aygıtlarına dahil edilmelerini gerekli kıldığına karar vermelerinden ötürü, haftalar içerisinde geçersiz hale geldi. Bankaları, demiryollarını, deniz ticaret filosunu, birçok madeni ve anonim şirketi devletleştiren kararnameleri onaylamasından ötürü Lenin, başlangıçta sosyalist önlemler alınması gerektiğini düşünüyor görüntüsü çizmişti. Bununla beraber, sert kış boyunca Lenin'in devletleştirme heyecanı dindi; Mart 1918'de "devlet kapitalizmi kurtuluşumuz olacak" iddiasında bulundu. Lenin için devlet kapitalizmi devletin yönettiği kartellerin düzenlemelerine tabi olsalar da girişimlerin çoğunun özel mülkiyette kalmasını ifade ediyordu. Proleter devletle işbirliği yapmaya çok az kapitalist hazır olduğundan, bunun geleceği olmayan bir tasarı olduğu ortaya çıktı. Dahası, bu sırada fabrika ko-

miteleri ve Sovyetler, sahipleri kaçan ya da sabotaj zanlısı olan girişimleri "devletleştirdiklerinden", parti tabanından gelen devletleştirme baskısı arttı. Kasım 1917 ile Mart 1918 arasında 836 girişim aşağıdan diye nitelenen bir yolla "devletleştirildi". Bu gidişata karşı koymak olanaksızdı. Hükümet Brest-Litovsk Antlaşması'nın onu özel Rus şirketlerinde hisseleri olan Alman vatandaşlarına tazminat ödemekle yükümlü kıldığını fark etmesi üzerine, 28 Haziranda topyekûn devletleştirme doğrultusunda kararlı bir biçimde harekete geçerek yaklaşık 2.000 anonim şirketi devlet mülkiyetine kattı. Bu tarihten sonra esas olarak sosyalizm doğrultusunda ilerlendiğinin kanıtı olduğu kanısının teşvik ettiği devletleştirme itkisinin, durdurulamaz olduğu gözle görülürü hale geldi.

Ekim 1917'den sonra yürekler acısı hale gelen sanayi verimliliği, makinelerin eskimesinden, ikmal sorunlarından ve kötü beslenmenin ve daha çok iş disiplinin bozulmasının (ve yiyecek aramanın ve ikinci bir işte çalışma zorunluluğunun) neden olduğu devamsızlığın yol açtığı emek yoğunluğundaki düşüşten dolayı daha da kötüleşti. Sendikalar, 1918'in başlarından itibaren ücretleri üretime bağlayan parça başı ücreti yeniden yürürlüğe koyarak düşen verimlilikle savaşma mücadelesine girişti. Lenin, devrimin başarı şansına ilişkin daha gerçekçi bir değerlendirmesinde Rus işçilerinin yapmaları gerekenin "nasıl çalışılacağını öğrenmek" olduğunu söyledi. Lenin, 1918 ilkbaharında girişimlerin bir tek kişinin sorumluluğuna verilmesi için kampanya başlattı. Bu, işçilerin özyönetimini kalbinden vuran bir talepti. Lenin, 1919 yılı boyunca –devletleştirilmiş girişimlerin üçte biri işçi temsilcilerinden, geri kalanı ise teknik personel,

sendika ve devletin iktisadi organlarının temsilcilerinden oluşan yönetim kurulları tarafından yönetilmesine, yani sorumluluğun paylaşılmasına dayanan– var olan yönetim biçimini savunanların sert direnişiyle karşılaştı. Ama Lenin asla pes edecek birisi değildi. 1920 itibarıyla girişimlerin % 82'si tek kişinin yönetimi altına girmişti. Bu sırada Lenin uzmanlığın "gayret"ten, "insani nitelikler"den ya da "ermişlik"ten daha önemli olduğunu savunarak teknik uzmanlara yetkelerinin iade edilmesi ve uzmanlıklarıyla orantılı maaş verilmesi için kampanya başlattı. Bunun da rağbet görmediği ortaya çıktı. Eylül 1920'deki Dokuzuncu Parti Kongresinde bir işçinin söylediği gibi: "Mezarıma *spetsy* [teknik uzmanlardan] nefret ederek gideceğim. (...) Onların bize uyguladıkları sert denetimle bizler onları denetlemeliyiz." İç savaş sona erdiğinde, 1917'de fabrika komitelerinin teşvik ettiği demokratik sanayi yönetimlerinden geride çok fazla kalmamış olmasına karşın, hükümet, sanayi işçi devletinin mülkiyetine geçtiğinden bunun bir sorun oluşturmadığını savundu.

İç savaş sırasında sendikalar özerkliklerini büyük ölçüde kaybettiler. Ocak 1918 gibi erken bir tarihte Birinci Sendika Kongresi, işçi devletindeki başlıca işlevlerinin "üretimi düzenlemek ve ülkenin hurdası çıkmış üretim güçlerini yenilemek" olduğunu öne sürerek sendikaların "bağımsız" kalmasını isteyen Menşevikleri geri çevirdi. Buna karşın 1919'da başlayan işçileri askeri disiplin altına alma çabaları, sendikalar ile hükümet arasında bir hayli sürtüşmeye yol açtı. Bu sürtüşme Ağustos 1920'de Troçki'nin demiryolu ve su taşımacılığı sendikalarının seçilmiş yönetim kurullarının yerine yukardan bir emirle komiserliğin, siyasi

organın ve sendikanın görevlerini tek elde toplayan Ulaşım Merkez Komitesini atamasıyla en üst noktasına ulaştı. Bu, Troçki ve Buharin'in sendikaların bütünüyle devletin içine emilmesini istediği; M. P. Tomsky'nin, işçiler adına belirli bir düzeyde sendikal özerkliği savunmasına karşın sonunda sendikaların temel görevinin ekonomi siyasasının uygulanışını denetlemekle sınırlanmasına rıza gösterdiği ve İşçiler Muhalefeti'nin ekonomi yönetiminin bütün sorumluluğunun sendikalara verilmesinde ısrar ettiği şiddetli bir tartışmaya yol açtı. Mart 1921'de Onuncu Parti Kongresi, İşçi Muhalefeti'nin görüşünü "anarko-sendikacı sapma" olarak şiddetle eleştirdi ve Lenin'in sendikaların halen daha işçilcrin çıkarlarını koruma gibi bir işlevinin kaldığında ısrar ederek ve "komünizm okulları" olarak oynayacakları rol üzerinde durarak sendikaların hızla "devletleştirilmesi" düşüncesinden geri adım atan uzlaşmacı çözümüne büyük destek verdi.

Karar alma sürecinin partide merkezileşmesine yol açan baskıların benzerleri, iktisadi organların aşırı merkezileşmesine yol açtı. Üst İktisat Konseyi, deneyimsiz Sovyetlerin, iktisat konseylerinin, sendikaların ve fabrika konseylerinin kaynaklara el koymak ve yerel sorunları çözmek için rekabet ettiği yerel düzeydeki kıtlığa ve iktidar parçalanmasına çözüm olarak merkezi eşgüdümü yerleştirmeye çalıştı. Üst İktisat Konseyi, esas olarak sanayinin yönetilmesinden ve finanse edilmesinden sorumlu olsa da, malzeme alımı ve dağıtımına ve hatta taşımacılığa, yiyecek ve işçi tahsisatına da müdahale etti. Müdahale ikili bir ilkeye göre düzenlemiş olduğundan verimlilik için pek uygun olmayan bir düsturdu.

Dikey bir hiyerarşik yapısı olan yönetim kurulları, sanayi dallarından birini yönettilerse de, il –ve bölge– düzeyindeki iktisat konseylerinin coğrafik olarak örgütlenmiş hiyerarşileriyle rekabet ettiler. Uygulamada bu, düzinelerce aynı görevi üstlenen özerk hiyerarşinin, görevlerini ilgili hükümet komiserlikleriyle neredeyse yatay hiçbir bağlantıları olmaksızın yerine getirdikleri anlamına geliyordu. Troçki, Urallar'da bir bölge yulaf yerken, bir başka bölgenin atları buğdayla beslemesine karşın Moskova'daki yiyecek komiserliğinin rızası olmaksızın hiçbir şey yapılamadığını anlattı. 30 Kasım 1918'de bütün sistemin başına Savunma Konseyi geçti. Savunma Konseyi'ne maddi kaynakları ve insan kaynaklarını Kızıl Ordu için seferber etmesi ve savaşı cephede ve cephe gerisinde uyumlu bir biçimde yürütmesi için olağanüstü yetki tanındı. Bu düzenin en büyük başarısının, Kızıl Ordu'ya kıtlığı çekilen maddeleri, yakıtı ve ürünleri sağlamak olduğu söylenebilir. Düzenin sakıncaları, savurgan ve çok fazla bürokratik olmasıydı – 1918'de devletleştirilmiş sanayilerde beyaz yakalıların işçilere oranı ona bir iken 1920'de yediye bire ulaştı.

Bolşevik hükümetin bu yıllar içerisinde karşı karşıya kaldığı en ciddi sorun, yiyecek tedarikiydi. Köylülerin hububatı satmaktaki gönülsüzlüğüne yeni sorunlar eklendi. Birincisi, toprak sahiplerinin arazilerinin parçalanması, ticari tarım ürünleri pahasına geçimlik ürün tarımını artırdı. İkinci olarak, Ukrayna'nın kaybedilmesi Bolşevikleri satılan hububatın % 35'ini üreten bir bölgeden yoksun bıraktı ve savaşın birçok Volga iline ve Sibirya'ya ulaşması Bolşeviklerin hâkimiyeti altındaki tahıl alanlarını daha da azalttı. Bu sırada yakıt kıtlığından, rayların ve demiryolu

Resim 11. 1920'lerde bir taşra pazarı.

araçlarının bozulmasından dolayı demiryolu ulaşımının zorlaşması, denetimin demiryolu sendikalarına verilmesi, üretilen yiyeceğin tüketilecekleri merkezlere varmadan ortadan kaybolmasına ya da çürümesine yol açtı. Sonuçta vurgunculuğun aşırı artması hububat tedarikini düzenleme girişiminin altını oydu: 1918 başlarında Petrograd'da günlük ekmek tayını kimi zaman 50 grama kadar düştü. İşçi örgütlerinin hububata zorla el koymak için bulundukları umutsuz girişimler artarken küçük tüccarın vurgunculuğu da arttı. İvanovo-Voznesenk ilinde "alçaklar" diye adlandırılanlar 1 Ağustos 1917 ile 1 Ocak 1918 arasında 3 milyon pud (bir pud 16,5 kilograma eşittir), yani yetkililerin el koyduğu miktarın iki buçuk misli hububat ithal ettiler. Hububat fazlası olan bölgelerdeki hububatı pudunu

10-12 rubleden alıp, sabit fiyat 3-4 ruble olmasına karşın, 50-70 rubleden sattılar.

İlk aylar hükümet çaresiz bir biçimde kumaş, tuz, şeker ve gazyağı gibi malların üretimini artırarak köylüleri hububatlarını satmaya ikna edebileceğini umdu. Ne var ki, sürekli artan enflasyonla birlikte ayak direyen tüketim malları kıtlığı, bu siyasayı boşa çıkardı. 1918 yılının ilk yarısında Sibirya'dan 12 milyon pud hububat talep edilmesine karşın 25 milyon hububatın kaçak içkiye dönüştürüldüğü tahmin edildi. Kullanılmaya hazır hububat bolluğu olduğunu bilen Bolşevikler, sabit bir tüketim ölçüsünün üzerindeki hububat fazlasının kamulaştırmaya tabi tutulacağı bir "gıda diktatörlüğü" ilan ettiler. Kararname göz korkutan bir biçimde fazlılıkları gizledikleri tespit edilen "halk düşmanları"nın on yıldan az olmamak üzere hapsedilecekleri uyarısında bulundu. Bununla birlikte köylülere ürünlerinin karşılığı kuramsal olarak ödenmekteyse de, en iyi değerlendirmeye göre, 1919'da el konulan ürünün yaklaşık yarısının ve 1920'de yalnızca % 20 kadarının karşılığı ödendi. Bu siyanın pratikte ne anlama geldiğinin bazı işaretleri yiyecek birliklerinin çoğu işçi olan 7.309 üyesinin fazlalıklara el koymaya çalıştıkları için idam edildikleri gerçeğinden çıkarılabilir.

Bolşevikler, tahıl tedarikini baltalayanların "kulaklar" ya da bir başka deyişle zengin köylüler olduğuna inandıklarından gıda diktatörlüğü, "taşra burjuvazisiyle savaş"la bağlantılıydı. Fakir köylüler örgütlenerek rejime taşrada toplumsal bir zemin sağlanabileceği umuduyla kırsal fakirler komiteleri (*kombedy*) kuruldu. Gerçekte esas olarak yiyecek birliklerinin üyelerinden, askeri personel ve parti çalışanlarından oluşan *kombedy*'lerde görece çok az köylü

vardı. *Kombedy*'lerin keyfi tahıl gasplarıyla, para cezalarıyla, yasadışı tutuklamalarla ve güç kullanımıyla anılmaları göz önüne alındığında bu hiç de şaşırtıcı değildir. Bu, *kombedy*'nin hiçbir biçimde desteklenmediği anlamına gelmemektedir. Orel bölgesindeki köylüler yazılı olarak şu istekte bulundular:

> Açlıktan ölmememiz için, bize yardım gönderin; bu küçük bir Kızıl Ordu birliği olsa bile. (...) Hazine sandıklarına gizlenmiş besili tahıl krallarını size gösteririz.

Ne var ki 1918 sonbaharında *kombedy*'ler çoğalırken parti liderleri bu siyasanın hikmetinden kuşkulanmaya baş-

İnanılmaz kötü şartlar altında çalışmak zorundayız. Köylüler hububatlarını toprağa gömerek saklıyorlar. Tahılı gizleyenlere karşı baskıcı önemler aldığımız için bizim bölge teslimde birinciydi: Yani, sonunda bizi tahılı gizledikleri yere götürene kadar köylüleri soğuk ambarlarda tuttuk. Ama köylüler bu nedenle bizim yoldaşlarımızı, manganın komutanını ve üç komiseri tutukladılar. Şimdi daha az başarılı olsak da, halen daha çalışıyoruz. Gizlenen tahıllara karşılık ödeme yapmaksızın bütün sürüye el koyduk ve el konulmaması için tahıllarını gizleyenleri günlük sekizde birlik ekmek tahsisatlarının olduğu Malmysh'a gönderdik. Köylüler bizi düşman olarak kabul ediyor ve yiyecek görevlilerine hayvan ve düşman gözüyle bakıyorlar.

Bir gıda tedarik görevlisinin raporu, Mart 1920

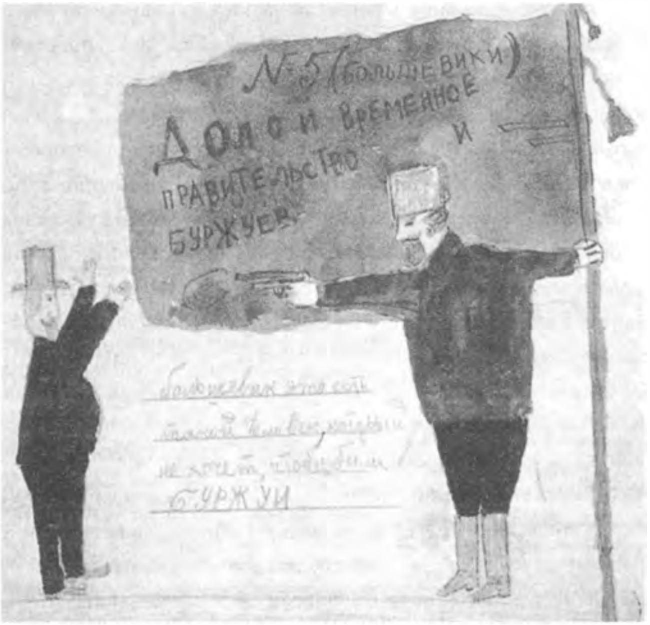
Resim 12. Bir yiyecek birliği, 1918.

ladılar. Kasım'da Altıncı Sovyetler Kongresi, "*kombedy*'ler ile köylü iktidar organları arasındaki sert çatışmaları" değerlendirerek *kombedy*'lerin feshine karar verdi.

Ocak 1919'da "orta sınıf köylüyle anlaşma" girişimi yiyecek komiserliğinin her il için "fazlalık" tahminleri temelinde bir tahıl kotası koyduğu bir kota belirleme (*raszvertska*) kurumuyla desteklendi. Kota sistemi, her il ve köy kotasını bildiği için, el koymaya biçimsel bir tahmin edilebilirlik getirdiyse de, gerçekte yiyecek birlikleri aynen eskisi gibi iş görmeyi sürdürdü. El koymanın miktarının düzenli bir biçimde artması sonucunda, 1920-1921'in üçüncü tedarikinde Avrupa Rusya'sında brüt hasadın % 23'üne karşılık gelen 237 milyon pud tahıl toplandı. Bu tedarik, 1916-1917 tedarikinden çok fazla olmamasına karşın, araya giren dönemde ürün yarı yarıya azalmış oldu-

ğundan köylü için büyük bir sıkıntı yarattı. Mart 1920'de Novgorod il yürütme kurulu başkanı resmen şunu bildirdi: Kent halkı açlıktan ölüyor. İnanılmaz sayıda köylü yosun ve başka çöpler yiyor." Özellikle Bolşeviklerin ekim için ayrılan arazinin azalmasını durdurmak için 1920'lerin sonlarına kadar hiçbir şey yapmadıkları göz önüne alınırsa, benimsenen özel el koyma siyasalarının yiyecek krizini daha kötüleştirdiği yadsınamaz. Ayni vergi ve işbirliği ağına daha fazla güvenme gibi öğeleri içeren daha az sert bir siyasa, gelmekte olan felaketi engellemeye belki yardımcı olabilirdi. Bununla beraber Bolşevikler bir tek pud tahılla el koymasaydılar bile, köylülerin tahıl fazlasını satmak için bir nedenleri yoktu. El koymanın olmadığı Kolchak yönetimi altındaki Sibirya'da mal bulunmaması ve enflasyon, köylülerin ekim alanlarını azaltmalarına neden oldu. Dolayısıyla el koymadan vazgeçilebilmesi neredeyse olanaksızdı. Temelde kentlerdeki ve hububat açığı olan bölgelerdeki fakirlerin serbest piyasa fiyatlarıyla karınlarını doyurmaya güçleri yetmeyeceğinden, Bolşeviklerin "açtan alıp daha aça vermekten" başka seçenekleri yoktu.

Kent nüfusunun ihtiyaçlarının en az yarısının yasadışı ve yarı yasal pazar aracılığıyla karşılandığı söylenmektedir. Yüz binlerce "alçak" yiyecek bulmak için taşrayı karış karış aradı. Yasaların "spekülasyona" ağır cezalar emretmesine karşın, Sovyet MYK'sının davranışlarını "sarsıcı bir onursuzluk" olarak tanımladığı "alçaklar", Cheka ya da yol denetim birlikleri tarafından tutuklanma tehlikesini göze aldılar. Hükümet özel ticaret olmadığında kent halkının açlık çekeceğini bildiğinden, özel ticarete karşı yürütülen savaş asla istikrarlı olmadı. Nitekim ticaretin devletleşti-

Resim 13. Bir çocuğun karikatürü. Başlıkta "Bir Bolşevik, artık ortalıkta *burzhui* olmasını istemeyen kişidir" diye yazıyor.

rildiği resmen açıklandığında bile, iki başkentte yetkililer köylülere serbest piyasada her bir aile üyesi için bir buçuk pud yiyecek satmalarına izin verdi. Aynı zamanda, karne sistemi Bolşeviklerin uzun vadeli, pazar anarşisinin yerine malların planlı dağıtımını geçirme emelleri doğrultusunda uzatıldı. Temmuz 1918'de daha sonra diğer kentlerde de olmak üzere, Petrograd'ta sınıf karnesi diye adlandırılan ve nüfusu dört kategoriye ayıran bir karne sistemi yürür-

lüğe kondu. Bu karne sistemi işçilerin lehine ayrımcılık ve Zinoviev'in sözcükleriyle *burzhui*'ye kokusunu unutmayacağı kadar ekmeğe izin vermek için tasarlanmıştı. Yine de kıtlık, sık sık birinci kategoridekilerin bile istihkaklarını alamamaları anlamına gelmekteydi. Etrafta bir fıkra dolanıp durmaktaydı:

> Bir din dersi öğretmeni öğrencilerine, "Efendimizin beş somun ve iki balıkla 5.000 kişinin karnını doyurmasının adı nedir?" diye sorduğunda, şakacının biri "karne sistemi" yanıtını verir.

İstihkakların karşılanmasının becerilememesi, gruplar üzerinde bir üst kategoriye geçme baskısını artırdı. Nisan 1920 itibarıyla Petrograd'ta nüfusun % 63'ü birinci kategorideyken yalnızca % 1'i en alt kategorideydi. Karne sistemi, aynı zamanda yozlaşmayı besledi: 1920 yılı itibarıyla dolaşımda kent nüfusundan daha fazla, 10 milyon karne kartı vardı.

Krizin ürkütücü bir biçimde büyümesine karşın, zaferin kokusu Bolşeviklerin iç savaşı kazanmak için kullandıkları acımasız yöntemlerin sosyalizmin inşasına yönlendirilebileceğine inanmalarına neden oldu. Troçki, "sorumluluk ve zorlamanın iktisadi yaşamın tek bir plan temelinde yeniden inşa edilmesi" için kullanılabileceği düşüncesinin en ateşli taraftarıydı. Bütün Bolşevikler, sosyalist toplumun küçük bir evreni olarak işçi ordusu düşüncesinin sevdalısı olmamalarına karşın, lider kadro bir yılın en verimli dönemlerinde yalnızca ordunun ve iktisadın her şeyi kapsayan bir askeri-iktisadi kurumda birleştirilmesi görüşünü

gerçekleştirmek için uğraştı. 1920 yılının ilk yarısı boyunca 6 milyon kadar çok insan ağaç kesmekle ve yer kömürü çıkarmakla görevlendirildi. Mart ayında –demiryollarında işe gelmeme oranı % 20 ile % 40 arasında gidip gelmesi üzerine– Troçki Ulaşım Komiserliği'ni üstlenerek işgücüne askeri bir nitelik kazandırmaya girişti. Troçki'nin girişimi, bazı sektörlerde "iş bırakma"nın % 90'lara tırmanması nedeniyle, kaygan bir zeminin üzerine büyük bir kale inşa etmekti. Aynı şekilde kimileri, karaborsa fiyatlarının 1917'deki düzeyinin binlerce katına çıkmasını paranın ortadan kalkmasının ve komünizmin gelişinin bir işareti olarak kabul ettiler. Lenin'in "paranın hemen kaldırılmasının mümkün olmadığı" yollu uyarısına karşın, tedavüldeki parayı sabitleme ve nakit vergiyi sürdürme çabası yerini tedavüldeki parayı "işçi birimleri" ve "enerji birimleri" ile değiştirme planına bıraktı. 1920 yılının ilk yarısında 7,6 milyonu çocuk olmak üzere 11 milyon insan karnını yetersiz yiyeceklerin kötü bir biçimde pişirildiği, pislik içindeki ücretsiz devlet kantinlerinde doyuruyordu. Aynı yıl daha sonra barınma, ısınma, aydınlatma, toplu taşıma, posta, tıbbi bakım, tiyatro ve sinema gibi hizmetler bedava karşılanmaya başlandıysa, bu uygulamaya parayı ortadan kaldırmak kadar bu hizmetlerin karşılığında para almanın görece maliyetinin yüksek olması nedeniyle geçildi. Aslında ekonominin "yerlileştirilmesi" süreci neredeyse Bolşeviklerin isteğinden bütünüyle bağımsız bir biçimde gerçekleşti; dikkat çekici olan Bolşeviklerin bunun üzerine sosyalizme geçişin yolunda gittiğinin bir delili olarak atlamalarıydı.

1920-1921 kışında bu sevinçli heyecan duygusu ortadan kalktı. 1919-1920 arasında tahıl tedarikinin % 60'ını

karşılayan Volga bölgesini 1920 yazında kuraklık vurdu. Kuraklık 1921'de daha da kötüleşti ve yaz itibarıyla Güney Ukrayna'nın bazı kesimleri, Kazakistan ve Batı Sırbistan dahil olmak üzere Volga'nın ortasında yer alan bölgede 35 milyon insanın kıtlığın pençesinde olduğu tahmin ediliyordu. Tarımda üretimin azaltması, savaş nedeniyle canlı hayvanların ve ekipmanların kaybedilmesi, ulaşımın çökmesi ve elbette ki el koyma, kıtlığın acımasızlığını daha da vahim hale getirdi. Açlığın yanı sıra iskorbüt, dizanteri ve tifüsten 6 milyon kadar çok insan ölmüş olmalı. Bilgilendirme Komiserliği, birbirlerini yemelerinden korktuklarından çocuklarını kulübelerinin ayrı köşelerine bağlayan annelere ilişkin grotesk raporlar aldı.

Ekim 1921'de Lenin, Savaş Komünizminin "kaçınılmaz zorunluluk" ve aynı zamanda daha kafa karıştırıcı bir biçimde "sosyalist üretim ve dağıtım ilkelerini 'doğrudan saldırı'yla uygulamaya koyma girişimi" tarafından dikte edildiğini iddia ederek Savaş Komünizminin yanlış bir siyasa olduğunu sonunda kabul etti. Sanayinin çökmesinin, ulaşım sistemindeki kaosun, varolanların ise savaş tarafından yıkılmasının, Bolşeviklerin manevra şansını büyük ölçüde sınırlamış olduğu kesin. Dahası, savaş, hububat tedarikinin ve sanayi üretiminin tüketicilerden daha çok Kızıl Ordu'nun ihtiyaçlarını gözetmesine neden oldu. Siyasanın büyük ölçüde savaş koşulları tarafından dikte edildiği, serbest piyasaya bağlı Beyaz rejimlerin bile "devlet çıkarları" adına iktisadi zorlamaya başvurması gerçeğinde görülebilir. Dahası, bu siyasalar, ister ustalıkla biçimlendirilmiş olsunlar ister aceleyle yapılandırılmış olsunlar, gelecekteki eylemlerin parametrelerini belirleyen, ama hiçbir

Resim 14. Kıtlık, 1921-1922.

biçimde amaçlanmamış sonuçlar doğurdu. Sözgelimi, çar rejiminin uygulamaya koyduğu tarım ürünlerine sabit fiyat dayatma siyasası, sonradan rublenin de altını oyan aşırı enflasyona neden oldu. Bununla birlikte Savaş Komünizmini oluşturan siyasaları daha çok yapısal kısıtlamalar ve olumsallıklar biçimlendirmiş olsa bile, bu siyasaların yalnızca "kaçınılmaz zorunlulukların" ürünü olduğu sonucuna varılmamalıdır. Siyasa seçenekleri tek taraflı olarak nesnel koşullar tarafından "dayatılmadı": Bunlar bazen açık bir seçim meselesi olarak bazen de bilinçsiz bir refleks olarak egemen anlayışlar ve Bolşevik partinin miras aldığı eğilimler tarafından tanımlandı. Piyasa yönelik nefret, devlet mülkiyetinin ve devlet denetiminin komünizmle bir görülmesi, hayata geçirilen siyasa seçeneklerinin belirlenmesinde önemli rol oynadı. Lenin, Savaş Komünizminin yanlış olduğu sonucuna varmış olabilirse de, sonradan emre dayalı yönetim sisteminin ve askeri nitelikteki ideolojinin, Sovyet sisteminin sürekli öğeleri haline geldikleri ortaya çıktı.

Yağmacıların Yağmalanması

Sanayinin çökmesi ve vahimleşen yiyecek kıtlığı, kent yaşamının bozulmasına neden oldu. 1917 ile 1920 arasında kentlerde yaşayan nüfusun oranı %18'den %15'e düşmesine karşın, Petrograd'ın nüfusu yaklaşık % 70 oranında, Moskova'nın ise yarı yarıya azaldı. Umutsuz yiyecek arayışı, insanları değiş tokuşa, takasa ve ısınmak için mobilyaları, tahta parmaklıkları ve işe yarar her türlü ağacı talan

etmeye zorladı. Edebiyat eleştirmeni V. Shklovsky şöyle yazdı: "Merkezi ısıtmalı konutlarda oturan halk yığınlar halinde öldü. Onlar –ve onların bütün daireleri– ölesiye dondular." Bunlar, mülk sahibi Rusya ile emekçi kitleler arasındaki yüzyıllara dayanan bölünmenin aylar içerisinde sıra dışı bir biçimde ortadan kaybolması arka planında gerçekleşti. Tarih, yönetici sınıfın böyle ani ve toptan yıkılışına çok nadir tanıklık etmiştir. *Pravda* Yeni Yıl 1919'a dikkat çekmek için başmakalesinde şunu yazdı:

> Zengin, şık bayanlar, güzel giriş kapılarıyla pahalı restoranlar, özel malikâneler, yalancı gazeteler, bütünüyle çürümüş o "altın yaşam" nerede? Hepsi ortalıktan temizlendi.

Sanayinin ve bankaların devletleştirilmesi, kapitalistlerin mal varlıklarının kamulaştırıldığı ana düzeneği oluşturdu. Kuşkusuz taşrada köylüler, toprak sahiplerini kendi arazilerinden kovduysalar da çoğunlukla onların ata yadigârı evlerinde kalmalarına izin de verdiler. Ayrıca nakit parayı sabitleyen ve "bütün iktidarın yerellere" verilmesini bir saplantı haline getiren Sovyetler ve Cheka, *burzhui* olduğunu düşündüklerinden "katkılarını" ve "el koymaları" zorla aldı. Tver'de Sovyet, razı olmamaları durumunda Kronstadt'a yollamakla tehdit ederek yerel tüccarlardan ve sanayicilerden 20.000 ile 100.000 ruble arasında değişen meblağlar talep etti. Yerel yetkililerin zayıflığı göz önünde tutulduğunda, bu türden el koymaların, önde gelen Chekacı M. İ. Latsis'in kabul ettiği gibi, çoğunlukla haydutluktan hiçbir farkı yoktu:

Bizim Rus şahsiyetler: "Şimdiye kadar burjuvazinin giymiş olduğu bu pantolonlara ve botlara gerçekten layık değil miyim! Onların benim çalışmamın ödülü olduğu doğru değil mi? Dolayısıyla benim olanı alacağım."

"El koymaların" darbe indirdiği, fakir ailelerle dairelerini paylaşmaya ve onur kırıcı işlerde çalışmaya zorlanan toprak sahipleri, kapitalistler ve çarlık memurları satabilecekleri neleri varsa sattılar ve taşınabilir olanları toparlayıp Beyaz bölgelere ya da yurtdışına doğru yola çıktılar. 1917 ile 1921 arasında büyük bir çoğunluğu eğitimli ve mülk sahibi gruplardan olmak üzere 1,8 milyon ile 2 milyon arasında insan göç etti. Buna karşın şaşırtıcı sayıda insan tutunmayı seçti: Eski bir aileden gelen A. A. Golovin 1921'de Malyi Tiyatrosu'nun garajında çalıştı ve onun oğlu Stalin'in portreleri filmiyle ünlendi. Bu "sabık insanlar" –eskiden suçlular için kullanılan bir terim– kökenlerini gizlemek ve siyasetin temizlenmesini yönetmek için mücadele verdiler. Sayıları azalmış olmasına karşın bu insanlar rejim tarafından sürekli güvenilmez olarak görüldüler ve Beyaz Muhafızların restorasyonunun gizilgüç beşinci kolu olarak değerlendirildiler.

Muhtelif orta sınıfların yeni düzene adapte olma olanakları, devrimin ayrıcalıklarının büyük bir bölümünü ellerinden almasına karşın, daha fazlaydı. Lenin entelijensiyayı küçümsediyse de, devrimin "bilgili, deneyimli, düzenli insanlar" olmaksızın ayakta kalamayacağını çabuk fark etti. Mühendislere görece daha yüksek maaş verilirken doktorlara, dişçilere, mimarlara ve diğer meslek sahiplerine özel ticaret yapma izni verildi. Ne eski fabrika sahiplerinin Üst İktisat Konseyi'nin sanayi dalı yönetim kurulların-

da yer almaları ne de eski tüccarların tedarik organlarında çalışmaları olağanüstüydü. Biraz eğitimli olanlar, Sovyette ya da partide onlara ikinci derece yiyecek karnesi hakkı tanıyan ('sorumlu' Sovyet memurları birinci derece karne alma hakkına sahiptiler) –kâtiplik, sekreterlik, küçük memurluk– işler buldular. Satılabilir bir vasıftan yoksun olan alta orta tabakadan pek çok insan için hayatta kalmanın tek yolu küçük çaplı ticaret yapmak ve zanaat üretiminde bulunmaktı.

İmajı kötü bir biçimde sarsılmış olsa da entelijensiya, devrimi zarar görmeden atlatan tek seçkin gruptu. Çoğu anlayışlı, ılımlı sosyalist olmakla birlikte, savaş ve devrim, bütün insanlar doğuştan iyidir yollu nahif inancı öldürmüştü. Tiranlığa karşı koyma çağrısında bulunmalarını sağlayan kendilerini toplumun bilinci olarak görmeleri, entelijensiyanın büyük bir bölümünün Bolşeviklerin iktidara el koyuşuna muhalefet etmesine yol açtı. Yeni yöneticilerin keskin demagojisini, şiddeti, basının kapatılmasını, sokaklardaki kanunsuzluğu onaylamadılar. Çoğu yeterli siyasi donanıma sahipti ve iç savaşta yansız bir tutum takındılar. Çok azının son çare olarak başvurabileceği bir birikimi olmasına karşın çoğunlukla satın alınamadılar. Besteci A. T. Grechaninov şöyle anımsamakta: "Sağlığım o derece kötüleşmişti ki ayaklarımı zorlukla sürüyebiliyordum. Ellerim soğuk ısırmasından acıdığından piyanoya dokunamıyordum." Buna karşın moral varsayılabileceği kadar düşük değildi. 1921 yılında –"Marksizmi açıkça ve engellenmeksizin eleştirdiği dersler verdiği"– Moskova Üniversitesi'nde felsefe kürsüsüne seçilen N. Berdiaev zorunlu hizmette çalışmakta bir sakınca görmedi:

Kazmanın ve küreğin hareketsiz kaslarımı alışılmadık bir biçimde zorlamasına karşın, hiçbir biçimde kendimi kederli ve mutsuz hissetmedim. (...) Kendi açmazımın adilliğini kabul ederek yardımcı olamazdım.

Bolşevikler iktidara geldiklerinde akıllarında eski düzenin temel bir direği olan Ortodoks Kilisesi'ni resmi bir kuruluş olmaktan çıkarmak ve mülksüzleştirmek vardı. Kilise ve devlet birbirinden ayrıldı, kilise toprakları devletleştirildi ve devlet yardımları kesildi, okullarda din eğitimi yasa dışı ilan edildi ve din "kişisel bir mesele" kılındı. Kilisenin yeni patriği Tikhon'un buna tepkisi sertti: Ocak 1918'de "öteki hayatta cehennemde yanacakları ve nesiller boyu lanetlenecekleri" uyarısında bulunarak Bolşeviklerin aforozunu ilan etti. Mali desteğin kesilmesi, merkez ve piskoposluk bölgesindeki yönetimlere adam akıllı bir darbe vurduysa da, genellikle toprak tahsisatıyla ve kilise cemaatinin mali desteğiyle geçimini sağlayan semt rahipleri sınıfı üzerinde fazla etkili olmadı. 1920'nin sonlarında –eski yönetici sınıfların sömürü makinesinin güçlü vidaları– 673 manastır kapatılarak topraklarına el konuldu. Kilise ve Sovyet yandaşları arasındaki şiddetli çatışmalar, iç savaşın bir değişmeziydi. Bolşevik propaganda, papazları ayyaşlar ve oburlar, rahipleri ve rahibeleri uğursuz "karakargalar" olarak gösterdi. Onlara göre, hiyerarşinin büyük bölümü, Bolşevikleri İsa düşmanları, Alman uşakları, "Yahudi-Mason köle-efendiler" olarak göstermekteydi. Tikhon müminleri Bolşeviklere karşı yalnızca tinsel araçlarla direnmeleri için teşvik ettiyse de, birçok papaz açıkça Beyazların tarafını tuttu. Bolşevikleri destekleyen-

ler, özellikle de askerler ve denizciler, korkunç bir baskı uyguladılar: 1918-1919 arasında 28 piskopos ve birkaç yüz papaz öldürüldü.

Çarlık Rusya'sının sınıf yapısı, savaşın, iktisadi çöküşün ve devrimci saldırının darbelerine boyun eğdi. Bolşevikler, Rusya'nın oldukça kırılgan sınıf yapısını bozmaya girişmeden önce sınıf söylemini yeni toplumsal dünyayı devletin hizmetindeki bütün maddi ve simgesel kaynakların desteğiyle tanımlamak ve düzenlemek için kullanmayı seçtiler. İç savaşı, uluslararası sermaye ile dünyanın bütün işçileri ve cmckçi köylülcri arasındaki bir ölüm kalım savaşı olarak yansıttılar. Eylemcilerin konuşmaları, devrimci büyük yangın, çok başlı yılan ve kapitalist çakal, karşı devrimci imgeleriyle süslüydü. Propagandanın büyük bir bölümünün sıradan halkın güçbela anlayabileceği bir dille yürütülmesine karşın, söylem derinlere kök salmış "bizler" ve "onlar" arasındaki düşmanlığı harekete geçirerek halkın 1917'de belirli ölçüde görünür hale gelen sınıf kavrayışından yararlandı.

Halk Ayaklanması

Köylünün huzursuzluğu, rejim için sürekli sıkıntı kaynağıydı. Yiyeceğe el koymanın, zorunlu askerliğin, Sovyet memurlarının, *kombedy*'nin suiistimallerinin ve zorunlu hizmetin ateşlediği isyanların çoğu küçük çaplıydı. 1919'da her tabakadan köylüyü birleştiren yüzlerce ayaklanmanın çoğu neredeyse hiçbir siyasi amaç olmaksızın kendiliğinden başladı. Bu ayaklanmalardan açık farkla en büyüğü, mart ayında acil bir devrim vergisinin konulmasının ardın-

dan Samara ve Simbirsk'de başlayan "kaftan" (*cahapanny*) ayaklanmasıydı. Kaftan ayaklanması en üst noktasına ulaştığında ayaklanmaya bazıları Kolchak'la bağlantılar kuran 100.000'nin üzerinde kişi katılmıştı. 1920'deki ayaklanmaların en büyüğü olan "yaba" (*vilochnoe*) ayaklanması, Ural Tatarları arasında başladıysa da, el koymanın yoğun olduğu Volga bölgesine kadar yayıldı. "Yaba" isyanının bir parçasını oluşturan Samara'daki "Siyah Kartal ayaklanması" bir miktar siyasileşme sergiledi: "Bizler milyonlarca köylüyüz. Bizim düşmanlarımız komünistler. Kanımızı içiyor ve bizc kölcymişiz gibi eziyet ediyorlar." Köylü isyancılar sık sık gaddarca davrandılar. Mart 1920'de Penza'da yerel komiserin burnunu, ardından kulaklarını ve nihayetinde kafasını kestiler. Bir rapor şu sonuca varmıştı: "Artık her şey dirlik ve düzen içinde. Köylüler kamçının yardımıyla sakinleştirildiler." Bunun da gösterdiği gibi, Bolşevikler "kulaklar"ın, "karşı devrimciler"in ve "Siyah Yüzler"in işi olarak gördükleri ayaklanmalara acımasızca karşılık verdiler. Kaftan isyancıları yaklaşık 200 memuru öldürdü, fakat onları bastırmak için gönderilen cezalandırıcı birlikler de çatışmada 1000 isyancıyı öldürüp 600'ünü idam etti. Bazı tarihçiler bütün köylü direniş biçimlerini "Yeşil hareket" başlığı altında toplasalar da, bu yaklaşım önemli farklılıkları göz ardı etmektedir. Sovyet yetkilerinin "Yeşiller" diye söz ettikleri, kırlarda ve ormanlarda ikamet edip yaşamlarını haydutlukla ve el koyma mangalarına saldırılarla sürdüren göçebe asker kaçağı gruplardı. Bu gruplar, köylü isyancılardan daha düzenli ve siyasiydiler. Genelde köylülerin duygudaşlığına güvenmelerine rağmen, onları daha sürekli oluşumlarda örgütlemeye ya da zorunlu çalışma

Köylülerin çoğunlukta olduğu ve yarı proleter bölgelerde genelde Sovyet iktidarının ve özelde Komünist Parti'nin toplumsal tabanı yok. Burada bize bağlı, programımızı paylaşan ve bizim için harekete geçmeye hazır geniş halk katmanları bulamayacaksınız. Kulaklardan ya da hemen hemen hiç kalmayan burjuvazi artıklarından söz etmiyorum. Geniş işçi, zanaatçı ve özellikle köylü kitlelerinden bahsediyorum. Orta sınıf ve fakir köylü kitlesini korkutmamayı düşündük. Gönüllü seferberlik başarısız oldu. Sendikaların yönetimi bir kişiye bırakmayı reddetmeleriyle karşı karşıya kaldık. Köylülüğe ilişkin sorunlar bütünüyle sevimsiz; bunların bilinçli karşı devrimci güçler olduklarını söylemiyorum, keza değiller de. Ama halk kitlesi, partimize karşı ya kayıtsız ya da düşman. Birçok bölgede Kolchak'ı bekliyorlar. Kolchak'ın gelişinin havayı bizim lehimize çevireceği doğru olsa da, bu da uzun sürmeyecektir. Bunun nedenleri çok fazla. Ne var ki, temel gerçek –ve bu ulusal düzeyde doğrudur– bizim köylülere fiilen sıkıntıdan başka bir şey vermediğimizdir. Terör hüküm sürmekte. Biz yalnızca terör aracılığıyla ayakta kalmaktayız.

Pravda editörü M. Steklov'un
Merkez Komite'ye raporu, Haziran 1919

görevlerine dahil etmeye kalkıştıklarında onların düşmanlıklarını kışkırtma tehlikesini göze almak zorunda kaldılar.

Beyaz tehdidin ortadan kalmasıyla, köylü protestosu önemli ölçüde yeni düzeylere tırmandı. 1921'de Ukrayna, Beyaz Rusya, Kuzey Kafkaslar ve Karelya gibi uzak bölgelerde 50'nin üzerinde büyük ölçekli köylü isyanı ya-

şandı. Tambov'da 1918'nin yazına kadar Sovyet davasına onurla hizmet etmiş, eski Sol Sosyalist Devrimci A. S. Antonov, 40.000 partizandan oluşan bir ordu kurdu. Bu ordu, Şubat 1921 itibarıyla hemen hemen bütün Volga bölgesine hâkimdi. Bu ordunun, bölgesel tümenleri, komuta hiyerarşileri, köylere dayanan ikmal hatları ve ona siyasi destek veren "emekçi köylü birlikleri" vardı. Emekçi köylü birlikleri, "ülkeye sefaleti, yıkımı ve onursuzluğu getirmiş olan Komünist-Bolşevik iktidarın" yıkılmasını, bütün yurttaşlar için siyasi eşitlik, Kurucu Meclis'in toplanmasını, toprağın kamulaştırılmasını, işçilerin denetimi altındaki fabrikaların kısmen özelleştirilmesini talep ettiler. Batı Sibirya'da partizanlar 1 milyon kilometrekarelik Bolşevik iktidarını yıktılar ve onun Avrupa Rusya'sıyla demiryolu bağlantısını kestiler. 21 Şubat 1921'de Tobolsk kentini ele geçirdiler ve sivil özgürlükleri, serbest ticareti, eşit karneyi, sanayinin özelleştirilmesini ve eski mahkemelerin yeniden kurulmasını ilan eden bir Sovyet oluşturdular. En azından 100.000 savaşçı olmasına karşın, farklı bölükler katiyen birleşik bir komutaya tabi değildi. Kızıl Ordu sonbahara kadar hâkimiyeti yeniden ele geçiremedi. Farklı köylü hareketleri, kendilerini gevşek bir biçimde ortak bir davanın parçası olarak görüyordu. Sözgelimi, Antonov partizanları, kendisi bu sırada Romanya'ya kaçmış olsa da, Makhno yandaşlarının Ukrayna'dan yardımlarına gelecekleri beklentisiyle savaştılar. Sosyalist Devrimcilerin siyasi etkisi her yerde çok açıktı; her ne kadar Kurucu Meclis'in yeniden kurulması için epeyce talep olsa da, en yaygın slogan "komünistler olmaksızın Sovyetler"di. "Emekçi ve köylü hükümetinin varlığının çoktan beridir sona ermiş" olduğuna inanan isyancılar,

komünist rejimin devrildiğine şahit olmayı arzulamalarına karşın toprak sahiplerinin alaşağı edilmesiyle ve emekçilerin yönetimiyle birleştirdikleri Sovyet düşüncesinden halen daha güçlü bir biçimde etkilenmekteydiler.

1917 ile 1919 arasında fabrika ve maden işçilerinin sayısı 3,6 milyondan 1,5 milyona düştü. Bir milyonun üzerinde işçi köyüne döndü, yüz binlercesi Kızıl Ordu'ya katılmak için ve on binlercesi de Sovyette, sendikalarda ve parti organlarında yönetsel ve idari görevler almak için fabrikalar ve madenlerden ayrıldı. İşçiler yaşam standartlarındaki büyük bir düşüş yaşadılar. Bu düşüş tayınlarla, barınmanın, ulaşımın, giyimin ve diğer malların bedava karşılanması yoluyla büyük ölçüde telafi edilse de, 1920 yılı itibarıyla ortalama "ücret"in gerçek değerinin, 1913'dekinin % 38'i kadar olduğu hesaplandı. Aynı zamanda işyerine baskı ve hiyerarşi öğeleri sokuldu. Dolayısıyla, bekleneceği gibi işçiler arasında memnuniyetsizlik yaygındı. Bolşevikler bunu sınıftan uzaklaşmanın, yani "küçük burjuva öğeleri"nin işçi sınıfında güçlenmesinin sonucu olarak açıkladılar. Bolşeviklerin ateşli destekçilerinin birçoğunun fabrikalardan ayrıldıkları doğru olsa da, fazlasıyla boşaltılmış bu işgücünde vasıflı ve deneyimli işçi grubu ile daha az vasıflı ve deneyimli kadınların ve yeni işe başlayan işçilerin oluşturduğu daha büyük grup arasındaki oran yaklaşık olarak 1917'dekiyle aynıydı.

İşsizlik, yiyecek kıtlıkları ve ücretlerin düşmesi can yakmaya başlayınca 1918 ilkbaharı kadar erken bir tarihte, işçinin hükümete desteği hızla azalmaya başladı. Artan acı, Menşeviklere ve Sosyalist Devrimcilere artan destekte kendini ortaya koydu. Mart ayının başlarından itibaren

Menşevikler Tula'da, Petrograd'ta ve başka yerlerde yurttaşlık hakları, bağımsız sendikalar ve özgür Sovyet seçimi kampanyası başlatmak için tam yetkili fabrika temsilcileri meclisleri oluşturdular. Menşeviklerin esas amacı Kurucu Meclis'in yeniden toplanmasını sağlamaktı. Bu hareketin en güçlü olduğu Petrograd'ta Meclisin kentin işgücünün üçte ikisini temsil ettiğini iddia eden 200 delegesi vardı. Cheka "bu hak iddiasında bulunanlar ve karşı devrimciler grubunun" 2 Temmuz'da genel greve gitme planını engellediyse de, desteklerinin kesinlikle sağlam olmadığı açıktır. Tam yetkili temsilcilerin dile getirdikleri gibi, işçilerin yakınmaları genelde işsizlik, ekmek tayınları, yiyecek aramak üzere kentten ayrılma özgürlüğü konularındaydı: "Kitleler halen daha Bolşeviklerden yüz geri etmemiş ve bütünüyle düş kırıklığına uğramamışlardı."

"Demokratik karşı devrimciler" birçok işçinin desteğini aldı. Yüksek Askeri Teftiş Kurulu'nun başkanı N. I. Podvaisky Volga bölgesinden şunları bildirdi:

> Nadir istisnalarla birlikte, işçiler Sovyet iktidarına düşmanlar. Boşaltılan fabrikaların işsiz işçileri bize daha fazla düşmanlar ve Samara'daki boru ve fişek fabrikalarındaki işçilerin belirli bir kısmı Kazakların tarafına geçtiler.

Viatka bölgesindeki Izhevsk ilinin Kızıl Muhafızları arasındaki Sosyalist Devrimci Aşırılıkçılar el koymalarıyla, soruşturmalarıyla ve tutuklamalarıyla, yerel halkı öyle bezdirdiler ki Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler Mayıs 1918'deki Sovyet seçimlerinde zafer kazandılar. Bu durum, Bolşevikleri bu Sovyeti kapatmaya itti. 5 Ağustos'ta Çek

Birliği Izhevsk'a yaklaştığında, büyük savaş araç gereçleri fabrikasının isçilerinin desteklediği Sosyalist Devrimcilerin hâkimiyetindeki emektar askerler birliği kentin denetimini ele geçirdi. Komşu Votkinsk fabrikasındakiler de dahil olmak üzere binlerce işçi daha sonra Halk Ordusu'na katıldı. Kasım ortasında Kızıllar tarafından yenilgiye uğratılan Halk Ordusu'nun bir kısmı daha sonra Kolckhak'a katıldı. Buna karşın Bolşevikler ile işçiler arasındaki en şiddetli çatışma, Aşağı Volga'nın stratejik olarak çok hassas bir bölgesinde bulunan balıkçı kenti Astrakhan'da gerçekleşti. 10 Mart 1919'da serbest ticaret ve yiyecek tayınlarında artış talebiyle greve giden maden işçileri, denizcilerle çarpıştılar. 45. Alayın kaçak askerlerinin de içinde bulunduğu bir kalabalık Komünistlerin karargâhına saldırıp birkaç subayı öldürdü. Askeri devrim komitesinin başkanı S. Kirov "Beyaz Muhafız domuzunun kökünün acımasızca kazınmasını" emretmesi üzerine birkaç gün içinde birkaç bin isyancı katledildi. Yine de, işçiler kendi denetimleri altındaki bölgelerde sendikaları sindirmek ve fabrika sahiplerini yeniden fabrikalarının başına getirmek için büyük çaba harcayan Beyazlardan genelde nefret ettiler. Kolchak'ın Kasım 1918'deki darbesinin ardından Sibirya kentlerinde ve maden yerleşimlerinde çok sayıda siyasi grev ve kargaşa patlak verdi. Madencilerin Aralık 1919'da Cheremkhovo'da başlattıkları grev, Kızılların kaderinde bir dönüm noktasına işaret etti. General S. V. Denisov'un luzivka'daki yüzlerce madenciyi astığı Donbas'da da Beyazlardan aynı ölçüde nefret ediliyordu.

İç savaşın Kızıllar ile Beyazlar arasındaki savaşta billurlaşması, işçilerin Kızıl davaya desteğini pekiştirmiştir,

ama bu, desteğin sürekli bir nitelikte olduğu anlamina da gelmektedir. Kapsam ve süre bakımından zaten sınırlı olan bu destek, iç savaş boyunca düzenli kesintilere uğradı. 1920'de Kızılların hâkimiyeti altındaki 18 bölgede 135.000 işçinin katıldığı 146 grev oldu. Bu grevlere çoğunlukla yiyecek tedarikinin yarattığı sorunlar yol açtı. 1920 ilkbaharı itibarıyla bir milyonun üzerinde özel karne bulunsa da, ortalama olarak bunların dörtte biri ya da beşte biri karşılanmaktaydı. İşçilerin desteği kesmeleri, yalnızca "ekonomik" nitelikli denilerek göz ardı edilemez, çünkü işçiler artık temel ihtiyaçların karşılamasında devlete bağımlıydılar. Dolayısıyla sık sık memurların ayrıcalıklarına saldırı biçimini alan grevlerin, kaçınılmaz olarak siyasi içerimleri vardı: "Sanki domuzmuşuz gibi bize yemek artıklarını veren komünistler yüksek maaşlar ve yiyecek karneleri alıp kantinlerinde üç tabak yemek yiyorlar." Dahası, rejimin grevlerle başa çıkmakta kullandığı acımasız yöntem, işçilerin daha da siyasileşmelerine yol açtı. İç savaş bittikten sonra Ekaterinoslav'daki geçici parti komitesi başkanının 1920'deki raporu şöyleydi:

> "Eylül ayında işçiler taşra yiyecek birliklerinde görevlendirilmeye karşı ayaklandılar. Biz onları demirden bir siyasa ile ikna etmeye karar verdik. Tram parkını kapatıp bütün işçileri ve memurları işten attıktan sonra bazılarını toplama kampına yolladık, yaşı uygun olanları cepheye sevk ettik, diğerlerini Cheka'ya teslim ettik."

Bu aşırı bir tepki gibi gözükse de, grevcilerin karne kartlarına el koyma, silahlı güç kullanma ve kitlesel işten

çıkarmaları izleyen seçici yeniden işe almalar, Bolşeviklerin cephaneliğindeki standart silahlardı.

Bolşevikler, işçinin huzursuzluğunun her patlayışının arkasında muhalefetin parmağını gördü ve bu patlayışlara yanıtları değişmez bir biçimde Sosyalist Devrimci ya da Menşevik olarak bilinen işçileri tutuklamak oldu. Sosyalist Devrimcilerin ve Menşeviklerin işçileri protestoya kışkırtacak bir konumda oldukları şüpheli olsa da, siyasi etkide bulanabildikleri kesindir. Ekmek bulunmamasına kızan Putilov işçileri "işçilerin fabrikalarda köleler gibi boyunduruğa vurulmasını" şiddetle eleştirerek ve komiserlik düzenin yıkılması çağrısında bulunarak 10 Mart 1919'da Sol Sosyalist Devrimci kararnameyi 22'ye karşı 10.000 oyla kabul ettiler. Yinede muhalefete verilen destek temelde ilkeli bir bağlılıktan daha ziya de kızgınlığın ve hayal kırıklığının bir ifadesiydi. İşçilerin tutumları istikrarsızdı ve aynı işçiler farklı zamanlarda farklı biçimlerde tepki verebiliyorlardı. İç savaş uzadığı sürece, memnuniyetsizliklerine karşın işçilerin Kızıl Ordu'nun harekâtlarını tehlikeye atma arzusu göstermediklerini söylemek adil olacaktır. Beyaz General ludenich 1920 sonbaharında Petrograd'ı tehdit ettiğinde, işçilerin çoğu onu yenmek için günde 16 saat çalıştı. Dahası, ekonomik hoşnutsuzluğa siyasi bir biçim vermek yalnızca bir avuç muhalife bakıyorduysa da partinin muhalefeti ortadan kaldırması için yalnızca kışkırtıcılar ve fazladan erzak yollaması yeterliydi. 1920'nin başında Menşevik Lider L. Martov şunu kabul etmekteydi ki:

> Bolşevizmi eleştirdiğimiz sürece alkışlandık; Denikin ile başarılı bir biçimde savaşabilmemiz için rejimin de-

ğiştirilmesi gerektiğini söylemeye başladığımız anda bizi izleyenler bizden uzaklaştılar hatta bize düşman kesildiler.

Elbette bir azınlık, rejimin devrime bütünüyle ihanet ettiğine inanmaktaydı; ama çoğunluğun tutumu daha çok çelişkiliydi. Devrimin birçok ideali derinlere işlemişti: İşçiler *burzhui*'ye karşı şiddetli bir düşmanlık beslediler, eşitliğe güçlü bir inanç duydular, –daha çok komünistler sahip olduklarında– ayrıcalıktan nefret ettiler ve Sovyet düşüncesine büyük bir destek verdiler. Bolşevikler, bu idealler bakımından değerlendirildiklerinde yeterince iyi bulunmamalarına karşın, işçilerin çoğu muhalefetin güvenilir bir alternatif olduğuna ikna edilmedi.

Finlandiya Körfezi'nde, Petrograd'a yaklaşık 30 kilometre uzaklıkta bulunan Kronstadt askerleri ve denizcileri yaşamlarını 1917'nin ideallerine adamışlardı. Bu askerlerden ve denizcilerden 16.000'i 1 Mart 1921'de konuşma, basın ve örgütlenme özgürlükleri için Savaş Komünizminin ortadan kaldırılmasını ve iktidarın özgür bir seçimin sonucunda seçilen Sovyetlere verilmesini isteyen bir kararnameyi kabul etti. Her ne kadar kuşatma altındaki ayaklanmacıların bazılarının benimsediği bir amaç olsa da, Sovyet iktidarının devrilmesi için doğrudan bir çağrı söz konusu değildi. Muhtemelen 18.000 askerin 12.000'i ve 30.000'i bulan sivil nüfustan 8.000 ya da 9.000 yetişkin sivil erkek yurttaş, ayaklanmacılarla aynı kaderi paylaştılar. Bolşevikler ayaklanmaya kararlı bir biçimde yanıt verdi. Ayaklanmayı bastırma amaçlı askeri harekâtlar 7 Martta başladıysa da adadaki profesyonel askerlerin etkili liderliği, Kızılların ağır kayıplar vererek püskürtülmeleri anlamına gelmek-

teydi. 17 Mart'ta 45.000 Kızıl asker saldırıya geçmek için hazır beklemekteydi. İzleyen gün ada Bolşeviklerin eline geçti. 700 Sovyet askeri öldüğü ve 2.500'ü yaralandığı için ayaklanmacılara karşı misilleme çok sert oldu. 1921 yazında –vurulanların gerçek sayısı yüzlerce olsa da– 2.203 mahkûm idama mahkûm edildi ve 6.495'i hapisle cezalandırıldı. Bolşevikler ayaklanmayı bir "Beyaz Muhafız komplo"su olarak gösterdiler. Beyaz ajanların ayaklanmadan yararlanmaya çalıştıkları doğru olsa da, ayaklanmacıların yerel yetke rüyası ve ayrıcalıklardan duydukları hoşnutsuzluk Beyazların lanetledikleri şeylerdi. Dahası, ayaklanmacılar Sosyalist Devrimcilerin lideri Chernov'dan adayı ziyaret etmesini rica etmişlerdi. Bolşevikler ayaklanmanın başarılı olmasının, devletin parçalanmasına ya da Beyazların yeniden güç kazanmalarına yol açacağını düşünmekte büyük olasılıkla haklıydılar. Gerçek seçim Kızıl ya da Beyaz bir diktatörlük arasındaydı. Bolşeviklerin ayaklanmayı daha az kanlı bir biçimde bastırabilecekleri söylendi. Bolşeviklerin karşılık olarak Savaş Komünizmine son vermeyi önerebilecekleri göz önüne alındığında silahlı bir çatışma isteyip istemedikleri ve anlaşmak için akla uygun bir fırsatın olup olmadığı açık değildi. Yine de Bolşevikler uzlaşmakta isteksizlerdi. Ayaklanma kötü zamanlanmış ve iyi planlanmamış olmasına rağmen, Bolşeviklerin uzlaşmaz tutumları garip biçimde kendilerine duydukları güvenden daha çok güvensizlikten kaynaklandı. Kendilerinden nasıl derinden nefret edildiğini bilen Bolşevikler, gösterecekleri herhangi bir zayıflığın başka yerlerde de ayaklanmaları cesaretlendireceğini düşündüler. Bolşevikler Kronstadt denizcilerini bastırarak 1917'nin en kutsal –ütopyacı– ideallerine veda

ettiler. Bundan böyle iktidar Sovyetlere, işçilerin özyönetimi ya da demokratik ordu sesleri duyulmayacaktı: Devrimin doğası temelli biçimde değişmişti.

İç savaşın siyasi gelişmeleri bütün Bolşevik umutları boşa çıkardılar. Ekim 1917'de işçi A. V. Shotman Lenin'in *Devlet ve Devrim*'de iddia ettiği gibi "bir aşçının ya da hizmetçinin bile" devleti yönetip yönetemeyeceğinden kuşkulandığında Lenin ona öfkeyle saldırdı: "Saçma, herhangi bir işçi birkaç gün içerisinde herhangi bir bakanlığı yönetecek." Bununla birlikte kızgın bir Lenin 1920'de öfkeyle şunu söyledi: "Her işçi gerçekten devletin nasıl yönetildiğini biliyor mu? Deneyimli insanlar bunun bir peri masalı olduğunu biliyorlar." Parti bir isyan partisi olmaktan çıkıp bir devlet partisine dönüştükçe, Bolşeviklerin gerçekliğe bakışları değişti. Buharin ağustos kadar erken bir tarihte *Pravda*'da sokakta vurulmayacaklarını ya da soyulmayacaklarını güvence altına alabilecek her türlü hükümeti desteklemeye hazır olanlara yönelik "Düzen" (*Poriadok*) adlı ılımlı bir makale yazdı. Bolşevikler 1921'de iptidai bir hükümet kurdular; ama bu hükümet Lenin'in hayal ettiği komün devletin karşı savıydı. 1920 yılı itibarıyla Komünist sistem, temel özelliklerini kazanmış durumdaydı: tek parti yönetimi, iktidarın aşırı merkezileşmesi, muhalefete tahammülsüzlük, bağımsız örgütlerin kısıtlanması ve siyasi ve iktisadi sorunları çözmek için güç kullanmaktan çekinmeme. Devletin bu aşamadaki verimliliği abartılmamalı. Keyfiliğin, emir kumanda zihniyetinin, verimsizliğin nüfuz ettiği rekabet halindeki parti ve devlet yapılarının harap bir durumda olması nedeniyle, devletin işleyişi merkezin tartışmaya açık olmayan kararnamelerinin yanı sıra, yerel

düzeydeki güçlü patronlara ve onların kliklerine dayandı. Bununla birlikte kitle tabanıyla bağlarını koparmış bir devrimci öncü kol, başarma olasılığı düşük olmasına rağmen parti aygıtlarını, orduyu, zoru ve propagandayı kullanarak bir devlet inşa etmişti.

Tarihçiler, parti-devletinin ortaya çıkmasında Bolşevik ideolojinin ve iç savaşın baskılarının ne ölçüde etkili olduklarını tartışıyorlar. Kimileri Bolşevik tiranlığın tohumlarının Marksist proletarya diktatörlüğü nosyonunda yattığını savunurken, başkaları Lenin'in partinin işçi sınıfı için neyin daha iyi olduğunu bildiğini içerimleyen öncü kol parti nosyonunda yattığını savundular. Bu temel eğilimler, yetkeci bir parti-devletinin ortaya çıkmasında kesinlikle önemli bir rol oynadı. Yine de iç savaş terk edilen belirli ilkeler kadar onaylanan başka ilkeler adına yürütüldü. 1917'yle birlikte anılan iktidarın bir merkezde toplanmadığı sosyalizm –Sovyet demokrasisi, işçilerin özyönetimi– görüşünden sürekli yan çizildi. Devrimin taşıyıcılarının artık Sovyetler ya da fabrika komiteleri değil, devlet, parti ve ordu olduğu düşünülmekteydi. İdeolojinin bu biçimde evrilmesi, parti diktatörlüğünün arkasındaki yegâne ya da en önemli yönlendirici gücün ideoloji olmadığını düşündürüyor. Diktatörlüğün tohumları ideolojide yatmaktaysa, bunlar iç savaşın ve iktisadi çöküşün partiye dayattığı acımasız taleplere rağmen filizlenmiş olmalılar.

İç savaş partinin kültürünü büyük ölçüde değiştirdi. Her tarafa yayılan şiddet ve yıkım havası, halkın dinmeyen düşmanlığı, diktatörce ve acımasız tepkileri keskinleştirdi. Bolşevik değerler ve inançlar sistemi daima merhametsiz, yetkeci ve "sınıf düşmanı" olduysa da, iç savaş ortamında

bu nitelikler acımasızlığa, fanatizme ve farklı düşünenlere kesin tahammülsüzlüğe dönüştü. Yabancı güçlerin istilası ve devrimin Avrupa'ya yayılamaması düşman takıntısının yanı sıra silahlı büyük bir kale olarak Rusya'nın kuşatıldığı zihniyetini besledi: "Düşmanın gözü üzerimizde ve herhangi bir falsomuzdan, hatamızdan ya da karasızlığımızı belli eden herhangi hareketimizden anında yararlanmak için hazır beklemekte." Bolşeviklerin –ağır bir bedel karşılığında olsa da– iç savaştan zaferle çıktıkları gerçeği yanılmazlık yanılsamalarını güçlendirdi. Giderek bu türden tutumlar partinin tutumunu belirler hale geldi. Kültürdeki değişim, doğrudan ideolojinin bir ifadesi olmamakla birlikte, onun tarafından kolaylıkla haklılaştırıldı. M. S. Olminsky'nin Dokuzuncu Parti Kongresine söylediği gibi: Eski Bolşevikler demokrasinin kurban edilmesini savaşın acil durumunun emrettiğini anlamışlardı, "ama yoldaşlarımızdan birçoğu demokrasinin tamamen ortadan kaldırılmasını komünizmin son aşaması, gerçek komünizm olarak görüyor."

Sonuçta iç savaş, devletin sosyalizmin inşa edileceği kip olduğu inancının güçlendiğini gördü. Lenin'in ideolojisi –onun devleti sınıf yönetiminin bir aracı olarak mutlaklaştırması– bu sürecin temelinde yer aldı. Ama parti-devletinin aşırı büyümesi, krizlere ve öngörülmeyen gelişmelere rağmen bilinçli bir eğilimin olduğu kadar doğaçlamanın da bir sonucuydu. Aslında ideoloji, Bolşeviklerin rejimlerini biçimlendiren güçleri anlamlandırma yetisini birçok açıdan zayıflattı. Bu zayıflama en yoğun şekilde ilkel "bürokrasi" anlayışlarında gerçekleşti. Üretim araçlarının özel mülkiyetinin inanılmaz bir kolaylıkla ortadan kal-

dırılması Lenin'in sosyalizm doğrultusunda ilerlemenin tek güvencisinin yalnızca devlet olduğuna inanmasına neden oldu. Proletarya iktidarı yalnızca devlet tarafından güvence altına alındı ve örneğin işyerindeki yetke ilişkilerinin doğasıyla ilişkili hiçbir şey yapılmadı. Nitekim Lenin devletin bir sömürü aygıtı haline gelebileceğini sezinleyemedi ve Bolşeviklerin kendilerinin ulusal düzeyde hâkimiyetleri altında olan aygıtlar tarafından "esir alınabileceklerini" çok az öngördü.

IV. Bölüm

YİS: SİYASET VE EKONOMİ

Lenin, Mart 1921'de yapılan Onuncu Parti Kongresi'nde, Rusya'nın "hayatının yenilgisini almak üzere olan" bir insan gibi olduğunu söyledi. Kronstadt isyanı sürerken toplanan Kongre, tam bir iktisadi çöküş ve ülke çapında yaşanan köylü ayaklanması arka planının önünde gerçekleşti. Çoğunluk rejimin ayakta kalamayacağından korkmaktaydı. Kongrenin buna çözümü, bazı partililerin en fazla bir yıllık bir süre için teklif ettikleri bir eylem planını onaylamak oldu: Köylüye hasadın yüzde oranına göre hesaplanan ayni vergi getirilerek zoraki el koymanın terk edilmesi. Bu görece ılımlı adım, çok geçmeden Savaş Komünizminin bütünüyle reddedilmesine dönüşen Yeni İktisat Siyaseti'nin (YİS) başladığının işaretiydi. Bir sonraki Kongrede, Sovyet MYK ihtiyaç fazlası hububatın kooperatiflere ya da açık piyasada satılabileceğini açıkça ilan etti ("ticaret" kelimesi halen bir tabuydu). Zaruri malların karneye bağlanmasına ve devlet tarafından dağıtılmasına son verildi ve kooperatiflerin ve kişilerin

küçük ölçekli girişimleri kiralamalarına izni verildi. Daha sonra, hükümet –Ekim 1923'de sanayi ve tarım fiyatları "aralığı"nın her zamankinden daha fazla açılarak sanayi fiyatlarının tarım fiyatlarına oranın 1913 yılı düzeyine göre üç misli olduğu bir noktaya vardığını gören– "makas krizi" diye adlandırılan krize karşılık olarak sanayi fiyatlarını indirmek için sıkı mali önemler, kredi ve fiyat önlemlerini uygulamaya koydu. Bu önemler, kamu harcamalarının ve devlet girişimlerine sübvansiyonların kesilmesini gerektirdi. 1924 yılı itibarıyla rublenin altınla desteklendiği istikrarlı bir para dolaşımı oluşturulmuştu. Artık YİS tam anlamıyla yürürlükteydi: köylü ekonomisini, "ticari muhasebeye" tabi dcvlct sektörünü, özel ticareti ve sanayiyi, bir devlet ve kooperatif tedarik ve dağıtım ağını, kredi sistemini ve gelişmemiş bir sermaye piyasasını birleştiren melez bir gelişmekte olan sistem.

Dönemin jargonuna göre, YİS'nin amacı, proletarya ile köylülük arasındaki ittifakı sağlamlaştırmaktı. Lenin, YİS'nden hem bir "geri çekilme" hem de "ciddi biçimde ve uzun bir süre için" sürmeye eğilimli bir siyasa olarak bahsetti. Lenin, halen ağır hastayken kaleme aldığı son yazılarında sosyalizme geçişin kültür devrimine (bkz. 5. Bölüm) ve kooperatiflerin köylüler arasında yayılmasına dayanan aşamalı bir geçiş olacağını söyleyen bir senaryo taslağı ortaya koyuyor gibiydi. Hatta Lenin bu yazılarında "sosyalizme bakışlarında kökten bir değişim olduğu"nu kabul edecek kadar ileriye gitmiştir. Tarihçiler bu veda düşüncelerinin önemini tartışmaktalar. Bazı tarihçiler bu yazıları Lenin'in devlet sosyalizmine karşı, Sovyet Birliği'nin devlet kapitalizminden aşama aşama sosyalizmine geçe-

ceği yarı liberal, piyasaya dayanan bir alternatifi benimsediğinin kanıtı olarak görmekteler. Başka tarihçiler, hem Lenin'in hem de partisinin piyasanın ortadan kaldırılmasını ve üretim araçlarına bütünüyle devletin sahip olmasını içeren bir sosyalizm anlayışından hiç sapmadığının altını çiziyorlar. Lenin'in YİS'ni bir "geri çekilme"den daha çok piyasa düzeneklerinin en azından "bir ya da iki on yıl" boyunca devlet sektörünü özel sektör pahasına aşama aşama güçlendireceği bir geçiş düzeni olarak gördüğü açıktır. Önde gelen Bolşevikler, YİS'nin geçici bir geri çekilmeden daha fazla şeyi ifade ettiğini kabul etme noktasına vardıysalar da, bu geçiş döneminin niteliği ve süresi konusunda hiçbir biçimde anlaşamadılar.

Buharin tarafında eklemlenen ve Stalin tarafından desteklenen resmi siyasanın, köylüye, özellikle de kulaklara en çok destek çıktığı dönem olan 1925-1926 iktisadi yılı YİS'nin doruğuna damgasını vurdu. Lider kadro, vergilerin indirildiğini ve akabinde ücretli işçi çalıştırma ve toprak kiralama üzerindeki sınırlamaların gevşetildiğini ilan etti. 1923-1924'de ayni vergi ekilen araziye, sahip olunan büyük baş hayvan ve atlara göre toplanan para vergisiyle değiştirildi. Vergi artan orantılı bir temelde uygulandı: Fakir köylüler oldukları için vergiden muaf tutulan hanelerin oranı 1924-1925'de beşte bir iken 1929 yılı itibarıyla bu oran üçte bire yükseldi. Genelde çiftlik gelirlerinden doğrudan alınan verginin oranı savaş öncesi döneme göre arttıysa da, toprak kiraları kaldırıldığından, 1913'de % 19 olan birleşik dolaylı ve doğrudan vergi yükü 1926-1927'de tam olarak % 10'un altına düştü. Bu yıl tahıl üretimi savaş öncesi düzeyini yeniden bulurken

tahıl dışındaki ürünlerin üretimi savaş öncesi düzeylerin adamakıllı üstündeydi. Yine de her şey göründüğü gibi değildi. YİS'nin temel amacı –köylülere yönelik bütün yatıştırıcı konuşmalara rağmen– sanayi yatırımına gereken sermayeyi oluşturmak için tarım sektörünün posasını çıkarmaktı. Hükümet özellikle makine ithalatını karşılayabilmek için –aslında 1926 yılında net tarımsal üretimin yalnızca % 35'ini oluşturan– tahılı ihraç etmek istedi. Buna karşın köylülerin tahılı artan kırsal nüfusu beslemek ve canlı hayvan sürülerini yeniden oluşturmak için kullanmayı tercih ederek halen savaş öncesindekinden daha az tahıl satmaları, hükümet için bir tehlike uyarısıydı. Hükümet buna alım hedeflerini yükselterek ve piyasa aracılığıyla alımdan devlet ya da kooperatif kurumları aracılığıyla alıma geçerek karşılık verdi. Ocak 1928'den sonra hükümet, sanki tahıl devletin malıymış gibi hareket etti.

YİS dönemi boyunca tarımın temelini teşkil eden esneklik ve gelenekçilik kendisini daha güçlü bir biçimde hissettirdi. Toprak devrimi, komünlerin toprağı ortaklaşa kullanımında uzun süredir devam eden azalmayı tersine çevirdi, hata komünler Ukrayna gibi yeni alanlara yayıldı. Tarım büyük ölçüde ilkel kaldı; atların çektiği ekim makineleri, hasat makineleri, biçme makineleri ve harman makineleri gibi ekipmanların kullanımı aşırı nadirdi. Komünün dinçliği makineleşmeyi engelleyen bir etkendi ve hükümet gerçek ortak çiftlikleri teşvik etmek için çaba harcadı. Yine de köylü toplumunun eskiden kalma yöntemlere takılıp kaldığı sonucunu çıkarmak yanlış olacaktır. 1928 yılı itibarıyla köylü hanelerin yaklaşık

yarısı tüketici kooperatiflerine üyeydiler ve tarım bilimciler ve kadastro memurları Stolypin'in başlattığı toprağı esas olarak en çok ihtiyacı olan hanelerin lehine olacak biçimde daha akılcı ve adil bir biçimde tanzim etme işlemini sürdürdüler. Köylünün tarıma yönelik tutumları yekpare değildi: geleneksel yönelimlerin hüküm sürmesine karşın, ivedi toprak sorunu genç neslin kafasını ebeveynlerinkini meşgul ettiği gibi tamamıyla meşgul etmiyordu. 1924-1926 yılları arasında *Peasant Newspaper*'a (*Köylü Gazetesi*) yollanan 1,3 milyon mektuptan bir örnek karmaşık bir resim ortaya koymaktadır. Mektupların yaklaşık % 60'ı, bireysel girişim yöntemlerine karşı ortak girişimden yana bir tercihin söz konusu olduğunu ve kooperatiflerin aşamalı bir biçimde gelişmesinin Rus tarzlarıyla daha uyumlu görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu mektuplar, piyasaya bütünüyle karşı olmamakla birlikte ısrarla devletin tarıma vergi ve sübvansiyonlar aracılığıyla yardım etmesini istemektedir. Mektupların geri kalan kısmı, hemen hemen eşit bir biçimde üç kategoriye ayrılmaktadır: devlete kesinlikle güvenmeyenler ve köylünün yaşam standartlarını yükseltmenin tek yolu olarak bireysel girişimciliği savunanlar; ağırlıklı olarak fakir köylülerden gelen ve süren eşitsizliklerden şikâyet ederken devletin bunları ortadan kaldıracağını umanlar; yazarları komünistler ve tarım komünlerinin üyeleri olan ve ortak çiftlikler konusunda gerçekten heyecanlı olanlar. Bütün bunlar, tarımda bir değişimin gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Sorun, bu değişimin rejimin görmek istediği hızlı modernleşmeyi sağlamak için çok yavaş olmasıydı.

Sosyalist Rusya'nın kapitalist Batı'yı geçmesinin kaderi olduğu yollu vahiysel duyguyla birleşen –iç savaşta temel öğelerden biri olan– daha gelişmiş kapitalist devletlerle mücadele, 1920'lerin başları boyunca devrimin doğasının toplumsal, iktisadi ve kültürel geri kalmışlığa karşı bir devrim olarak yeniden tanımlanmasına yardım etti. YİS, Bolşeviklerin gelişmiş kapitalist dünyadaki devrimin onların yardımına geleceği yanılmasını bir kenara attıklarına şahitlik etti ve onları kendi gayretleriyle ayağa kalkmaları gerektiğini kabullenmeye zorladı. En önemli hedefler, sanayileşme, kentleşme, tarımın modernleştirilmesi ve Sovyet halkına eğitimin ve refahın getirilmesiydi. Bu amaçlar, temelde son çarlık rejiminin amaçlarından farklı değildi ve 1920'lerin sonları, Batı'yla askeri ve iktisadi rekabetin yönlendirdiği toplumun devlet eliyle dönüştürülmesine dayanan geleneksel Rus modelinin yeniden canlanışına şahitlik etti. Bununla birlikte bu amaçları eklemleyen ideoloji yeniydi. Kapitalist sanayileşmenin aksine sosyalist sanayileşme, uzamlaşma, evrensel normlar ve 1917'den beri üzerinde tartışılan bir "iktisadi plan" aracılığıyla mantıklı bir temel üzerinde gerçekleştirilecekti. Bolşevik ideolojide, şimdi "verimlilikçilik" diye adlandırılabilecek yeni bir eğilim ön plana çıkmıştı. Bu eğilim, üretici güçlerin geliştirilmesini ve üretimin planlı bir biçimde düzenlenmesini sosyalist görünün merkezine yerleştirdi. Bilimin ve teknolojinin sosyalizmin inşasındaki rolünün altını koyuca çizdi. Lenin'in küçük ölçekli tarımı dönüştürerek, vatandan angaryayı temizleyerek, halk sağlığını ve sağlık önemlerini

büyük ölçüde geliştirerek "komünizm ilkelerinin ülkede kesin zafer kazanmasını sağlayacağını" ilan ettiği verimlilikçilik, onun elektriğin getirilmesinden duyduğu heyecanda görülmekteydi.

YİS sanayiyi hızla toparlanması için harekete geçirdi: 1926-1927 yılları itibarıyla büyük ölçekli sanayideki üretim, savaş öncesindeki düzeyinin üstüne çıktı ve sanayide (3,1 milyon), inşaatta (0,2 milyon) ve demiryollarında (0,9 milyon) çalışanların toplam sayısı kabaca 1913'dekiyle aynıydı. Buna karşın, YİS'nin Rusya'nın güçlü bir sanayi gücü haline gelmek için şiddetle ihtiyaç duyduğu ağır sanayiden daha çok hafif sanayiyi harekete geçirmekte başaralı olduğu ortaya çıktı. Dahası, ilk önce normal bir biçimde çalışması için var olan fabrikalar onarılmıştı; YİS'nin yeni fabrikaların, madenlerin ve petrol tesislerinin inşa edilmesi için gereken sermayeyi hızlı bir biçimde oluşturup oluşturamayacağı belli değildi. Küçük ölçekli sanayinin özelleştirilmesine karşın bankalar ve toptancılıkla birlikte büyük ölçekli sanayinin hemen hemen tamamı devletin mülkiyetinde kaldı. Aslında işçilerin çoğu –Moskova'daki işgücünün beşte dördü kadar çoğu– devlet girişimlerinde çalışmaya devam ettiler. Kendi başlarına satın almalarına, satmalarına ve bağlantılar kurmalarına izin verilen devlet girişimlerinin kendi kendilerini finanse edecekleri varsayıldıysa da, bunlar uygulamada devlet sübvansiyonlarına güvendiler. Yeni Devlet Planlama Komisyonun eşliğinde Üst Ekonomi Konseyi ve mali komiserlik, toptan fiyatları sabitleyerek, kredi tahsis ederek, ücretleri ayarlayarak, ithalatı denetleyerek ve yıllık devlet planı ("denetim modelleri") aracılığıyla sanayi yatırımını destekledi. Sonuç sana-

yi maliyetlerinin ve fiyatlarının yüksek kalmasıydı: Her ne kadar sonradan biraz indiyseler de 1926'da 1913'tekinden yaklaşık olarak iki misli yüksektiler. Sanayiye net yatırım –1913'dekine göre beşte bir oranında– arttıysa da, bu barınma ve ulaşım yatırımları pahasına oldu. Dahası, büyümenin üçte ikisinin kendisinden çok daha güçlü komşularıyla rekabet eden fakir bir ülke için tamamen yetersiz olan devlet bütçesi dışından finanse edileceği düşünülmüştü. Nitekim YİS'nin sicili çelişkiliydi. 1928 yılı itibarıyla brüt milli gelir savaş öncesi düzeyine ulaştıysa da, kişi başına üretimde Sovyet Birliği ile gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki uçurum her zamanki kadar büyüktü.

YİS ile birlikte emek üzerindeki askeri nitelikli sıkı denetim kaldırıldıysa da, idari hiyerarşiler bütünüyle yeniden kuruldular. Teknik ve idari uzmanların üçte ikisini oluşturan "Kızıl Yöneticiler"in her şeyden önemli görevleri üretimi canlandırmaktı ve bu amaca ulaşmak için parti hücresinin sekreterlerinden ve fabrika sendika komitelerinden tam bir işbirliği yapmaları beklendi. Sendikalar siyasa oluşturma üzerindeki etkilerini yitirmelerine karşın, idari kararlarla, değerlendirme ve itiraz komisyonları ve mahkemeler aracılığıyla hâlâ mücadele edebiliyorlardı. Ustabaşların üretim bölümündeki iktidarı büyük ölçüde yeniden kurulurken rüşvet ve cinsel iltimas talep ederek işçilere ahlaksızca davranan ustabaşı örnekleri çok geçmeden yeniden ortaya çıktı. Teknik ve idari bilgiye verilen öneme rağmen, *spetsy* (teknik uzmanlar) hem işçilerin hem de rejimin nazarında hep şüpheli kaldılar. 1927 yılında Shakhty ve Donbas'da madenciler "Komünistler ve Uzmanlar Defolsun" sloganı altında yeni üretim hedeflerine

karşı ayaklandılar. Bir sonraki yıl rejim, Shakhty'deki mühendisleri "yıkıma uğratmak"tan mahkemeye çıkararak bu duygusallıktan alaycı bir biçimde yararlandı. Bununla birlikte rejim hem uzun dönmede üretimde daha fazla makineleşmeye, standartlaşmaya ve uzmanlaşmaya giderek hem de parça başı ücreti indirerek ve beklenen üretim miktarını yükselterek verimliliği artırma yönündeki idari çabalara tam destek verdi. Ussallaştırmayı ve verimliliği teşvik etmek için zaman verimliliği dairesi teşkil edildi ve bir psikofizyolojiciler, psikoterapiciler ve emek hijyenistleri ordusu fabrikalara saldırdı. Başarı beklenenden epey az olduysa da, 1927 itibarıyla ortalama saatlik emek verimliliği 1913'dekinden % 10 daha yüksek bir düzeye çıktı.

Ussallaştırma ve verimlilik dürtüsünün esin kaynağı büyük ölçüde F. W. Taylor'un "bilimsel yönetim" kuramının bir uyarlaması olan ve Rusça kısaltması NOT adıyla bilinen "bilimsel emek örgütlenmesi"ydi. NOT, kapitalizmden özel verimlilik teknikleri ve teknolojileriyle birlikte miras alınan toplumsal emek örgütlenmesinin sosyalizme mükemmel bir biçimde uyduğunu düşünen Bolşevizm içindeki "verimlilikçi" eğilimin en kötü ifadelerinden biriydi. Verimlilikçiliğin başlıca yandaşlarından, eski sendikacı ve "işçi şair" A. K. Gastev, 1920'den itibaren Merkez Emek Enstitüsü'nü yönetti: "Toplumsal ortamda kesin ölçüm, formül, planlar, denetimli kalibrasyon, toplumsal normlar çağını başlatmamız gerekli." Gastev'in insan ile makinenin birleşerek bir bütün oluşturacakları sosyalist toplum rüyası, herkes tarafından benimsenmedi. Gastev 1928 yılında *Pravda*'da "işçinin makine karşısındaki özgürlüğü üzerine konuşulabildiği dönemleri anımsamanın vaktinin geçtiği-

ni" yazdığında Komsomal'daki (Genç Komünistler Birliği) eleştirmenler onun işçi anlayışının Henry Ford'unkinden farksız olduğunu söylediler. Bilimi sanayi ilişkilerinin hakemi kılma itkisi, 1920'lerin sonlarında Bolşevizmin içindeki başka bir eğilimle çatışmaya başladı. Bu kahramanca iradeci eğilim, Rusya'nın geri kalmışlığıyla başa çıkmanın araçları olarak devrimci istenci ve ortaklaşa girişimciliği ön plana çıkardı. 1926 kadar erken bir tarihte, Ukrayna'daki metalürji sanayisindeki "hücum tugayları" ve Leningrad'taki Triangle kauçuk fabrikası üretim hedeflerini altüst etmeye başlamalarına rağmen, "sosyalist rekabet" ve "saldırı" Birinci Beşlik Yıllık Plan'a kadar iyice yerleşmedi.

İşçilerin yaşam koşulları, 1920'lerde temel hususlarda düzelme gösterdi. Bu iyileşme en açık biçimde çalışma gününün sekiz saat olmasında görülüyordu. Gerçek ücretlerin savaş öncesi düzeye ulaşmaları neredeyse imkânsıza yakın olmasına rağmen, kiraların ve ulaşımın devlet tarafından karşılanması işçilerin çoğunun biraz daha iyi durumda olması anlamına geldi. Kadınların ücretleri, kısmen Sovyet Birliği'nin dünyada eşit ücreti uygulamaya koyan ilk ülke olmasından dolayı, savaş öncesi döneme göre görece arttı. Ama 1928'de kadınların günlük kazançları hâlâ erkeklerininkinin yalnızca üçte ikisi kadardı. Yaklaşık 9 milyon sendikalı işçi, ücretsiz tıbbi bakım, sakatlık ve doğum yardımı ve ayrıca gerçek değerleri açınacak bir düzeyde kalmış olmasına karşın emeklilik maaşı hakkına sahipti. Her ne kadar beslenmeye ilişkin veriler 1890'dan beri beslenme biçiminde bir düzelme olmadığını söyle de, 1927 yılı itibarıyla işçiler biraz daha iyi yemek yiyorlardı – et, süt

ürünleri ve şeker tüketimi artmıştı. İstihdam düzenli bir biçimde artarak 1929 yılı itibarıyla 10 milyonun epey üzerine çıktıysa da, işsizlik özellikle kadın işçileri etkileyerek arttı. Başlangıçta Kızıl Ordu'nun terhis edilmesi ve sanayideki "ekonomi rejimi"nin teşvik ettiği işten çıkarmalar nedeniyle artan işsiz sayısı, daha sonra kentlere köylü göçünün yeniden başlamasından dolayı arttı. 1928 yılında 3,9 milyon mevsimlik göçmenin yanı sıra bir milyonun üstünde insanın kentlere temelli yerleşmesi, iskânı ve temel toplumsal hizmetleri aşırı bir yükün altına soktu.

1920'ler boyunca iş durdurmalar azaldı, daha kısa ve kapsam bakımından daha dar bir hale geldi. Resmi verilere göre, grev sayısı 1922 ve 1923 yıllarında en yüksek noktasına ulaşmasına karşın, 1928 yılında keskin düşüş gösterip ardından düzenli bir biçimde azaldı. Çalışma ve yaşam koşulları, özellikle de birçok vasıflı ve deneyimli işçinin sanayiye geri dönüşü göz önüne alındığında, iş durdurmanın daha yüksek düzeyde olması beklenebilirdi. 1929 yılı itibarıyla bütün işçilerin yarısı 1917'den önce çalışmaya başlamıştı. Grev sayısındaki azalma, işçilerin memnuniyetsizliklerinin azaldığını değil, rejimin işçilerin şikâyetlerini değerlendirme ve tartışma komisyonları aracılığıyla yönlendirmekte belli ölçüde başarı sağladığını ifade ediyordu. Kuşkusuz artan işsizlik de iş durdurma sayısını aşağıya çeken bir etkendi. Buna karşın daha genelde grev sayısının azalması, yetkilileri de kaygılandıran işçi edilgenliğindeki genel bir artışla bağlantılı olabilirdi. 1925 yılındaki fabrika komiteleri seçimlerine katılım öyle düştü ki, yerel parti ve sendika birimleri bir sonraki seçimlerin gerçekten demokratik olmasını sağlamaları için harekete geçirildiler. Seçim

toplantılarına katılanların sayısının artmasına ve bazı bölgelerde fabrika komitelerine seçilen üyelerin yarısı kadarının partili olmamasına bakılırsa, kampanya başarılı olmuş olmalıdır. Ne var ki, işçi bağımsızlığının bu tür işaretleri, "sorun çıkaranları" uzaklaştırma alışkanlığını çok geçmeden yeniden edinen yerel yetkilileri daima kaygılandırdı. 1927 yılı itibarıyla işçilerin ilgisizliğinden şikâyetler yeniden yaygınlaştı.

İşçilerin siyasi tutumları hakkında bir genelleme yapmak kolay değil. Yaşam koşulları, iç savaş dönemine göre büyük ölçüde kolaylaştıysa da, işçilerin çoğunluğu, kendi paylarına düşenden memnun değildiler. İşçiler her zamanki gibi kötü çalışma ve yaşam koşullarından rejimi sorumlu tutmakla birlikte, Sovyet idealine inançlarını koruyor gibi görünmekteydiler. Açık bir biçimde işçilerden daha geniş bir grup olan kentli mektup arkadaşlarının 1924-1925 yılları arasında Cheka tarafından el konulan 922 mektubundan oluşan örneklem, mektupların –taşralı mektup arkadaşlarının arasındakinden daha düşük bir yüzde olan– % 53'ünün Sovyet iktidarına olumlu gözle baktığını ve % 93'ünün yerel yetkililerden duyulan memnuniyetsizlikleri dile getirdiğini ortaya koydu. Partili olmayan işçilerin 1926 ilkbaharında Moskova'da düzenledikleri konferanslarda işçiler ile beyaz yakalı çalışanlar arasındaki ücret uçurumu, stresli çalışma koşulları, insanın içini karartan yaşam koşulları ve "yeni efendiler"in sahip oldukları ayrıcalıklar kıyasıya eleştirildi: "Lunacharsky'nin karısının parmaklarında elmas yüzükler ve boynunda altın kolye var. Bunlar nereden geliyor?" Bu duyarlılık, eşitliğe ve ortaklaşıcılığa bağlılıkta kök salmış olsa da idealleştirilmemelidir, çünkü

("yis-insanları"[5] –tüccarlar, üreticiler ve tedarikçiler– Komünist memurlar ve fabrika sahipleriyle kolaylıkla özdeşleştirilen biçimsiz bir "öteki") "Yahudiler"in mahkûm edilmelerine dönüşerek gerici bir nitelik kazanabilmekteydi. Ayrıca oldukça büyük bir işçi topluluğunun rejime sosyalizme ihanet ettiğini düşündüğü için değil, sürekli kendisini sarhoşluğu, erkek şovenliğini, Yahudi düşmanlığını ve benzerlerini terk ederek "geri" davranışlardan kurtulması gerektiği konusunda uyararak kızdırdığı için olumlu bakmadığını unutmamak gerekiyor. Buna karşın büyük amaç ile gerçek arasındaki uçurumdan genelde rejimi sorumlu tutan işçilerin çoğunun, sosyalizm doğrultusundaki ilerleyişin yavaşlığından düş kırıklığına uğramış bir halleri vardı. İşçiler, rejimi savunduğunu iddia ettiği ideallerden hareket ederek mahkûm ettiyseler de, sosyalizme ve Sovyet iktidarına inançlarını yitirmediler.

Parti İçi Mücadele

Lenin, Mayıs 1922'de, ocak ayına kadar çalışmasını neredeyse bütünüyle engelleyen kısmı bir felç geçirdi; aralıkta ayrıca iki inme yaşadı. Üçlü hükümdarlık diye adlandırılan Zinovyev, Stalin ve Kamenev'in Politbüroya hâkim grup olarak ortaya çıktığı sırada parti oligarşisinde Lenin'in yerini kimin alması gerektiğini belirlemek için çatışma başladı. Lenin'in Nisan 1922'de bir yönetici olarak Stalin'in yeteneklerini takdir etmesi onun parti-

5) YİS'nin yarattığı yeni işadamları sınıfı. (ç.n.)

nin genel sekreteri yapılmasına yol açtı. Ama Lenin daha bir yıl geçmeden Stalin'in tutumuna ilişkin kaygısını dile getirdi. Aralık ayında Lenin oligarşinin altı üyesinin niteliklerini oldukça esirgeyici terimlerle karşılaştırdığı bir vasiyetname yazdı. En acı eleştirilerini kaba, hoşgörüsüz ve kaprisli addettiği Stalin'e ayırdı ve onun genel sekreterlik görevinden uzaklaştırılmasını tavsiye etti. Lenin, Troçki'nin seçkin yeteneklerini övdüyse de, aşırı özgüveninden ve yönetimsel meselelerle aşırı meşgul olmasından dolayı ona çıkıştı. Lenin'in eğilimi vesayetnamenin gizli kalması gerektiği yönündeydi; ama sekreteri Stalin'e vasiyetnamenin içeriğini anlattı. Bunun üzerine Stalin Lenin'i yalnızca kendisine rapor veren doktorların gözetimi altında tutarak onun başkalarıyla görüşmesini engelledi. Lenin, sağlığının yerinde olmamasına karşın, Stalin'in Gürcistan'ı SSCB'ye katma planına karşı çıkmaya cesaret eden Gürcü komünistleri hiçe sayan tutumuna şiddetle itiraz ederek, Stalin'in gösterişlerini engellemek için mücadele verdi. 4 Mart 1923'de, Lenin, Stalin'in Krupskaya'ya "terbiyesizce esip gürlediğini" öğrendiğinde genel sekretere ilişkileri koparmakla tehdit eden öfkeli bir mektup yolladı. Ne var ki, desteklemek için böylesine çok şey yaptığı, hatta bir kahraman haline getirdiği "muhteşem Gürcü"ye karşı mücadelesini başlatmakta çok geç kalmıştı. 10 Mart'ta konuşma yetisini kaybetmesine neden olan ağır bir inmenin ardından felç olan Lenin Ocak 1924'de öldü.

Troçki, Lenin'in vârisçilerinden büyük farkla en karizmatik olanıydı; bununla birlikte üçlü hükümdarlık ondan aşırı derecede nefret ediyordu. Troçki'nin Lenin'in yerine geçmesini engelleyen etkenlerden en önemlisini, A. Lu-

Resim 15. Krupskaya ve Lenin, Gorki, 1922.

nacharsky "korkunç buyurganlığı ve halka kesinlikle cana yakın ve düşünceli gözükememesi ya da bunu istememesi" diye adlandırdı. Troçki, "makas krizi" arka planı önünde partinin bürokratikleştirilmesini ağır biçimde eleştirerek ve proletaryanın güçlenmesi için sanayiye ivme kazandırılmasını isteyerek Ekim 1923'te üçlü hükümdarlığa karşı muhalefetini açıkladı. Troçki'nin Bolşevik olduğu iddiasını onun 1917'den önce Lenin'le girdiği çatışmalara dikkat çekerek yalanlayan Stalin ve Zinovyev, 1924 yılı boyunca bu sol muhalefete karşı hakaret dolu bir propaganda yürüttü. Troçki'nin parti içi demokrasi davasını gecikmeli bir biçimde benimsemesi, daha önceki muhalefet gruplarıyla yakınlığı olmamasından ötürü, çoğunluk tarafından yalnızca "Bonapartçı" tutkular için bir kılıf olarak görüldü.

1924 yılının sonlarında solun Rusya'nın sosyalist bir rejim olarak ayakta kalmasını güvence altına almanın tek aracının uluslararası devrim olduğu iddiasına karşı, Stalin "bir ülkede sosyalizm" adlı yeni öğretisini ilan etti. Böylelikle Stalin, 1930'da Rus tarihinin ve geleneklerinin tam ölçekli bir ıslahıyla son bulacak bir süreç başlattı. Ocak 1925'te Troçki'nin Devrimci Askeri Konsey'in başkanlığından uzaklaştırılmasının ardından, Zinovyev ile Kamenev saldırılarını YİS'nin en belagatli savunucusu Buharin'e yönelttiler. Köylülüğe aşırı ödünler verildiğine inan Zinovyev ile Kamenev, uzun zamandır tutkularından endişelendikleri Stalin'in Buharin'e tam destek verdiğini biliyorlardı. Aralık 1925'teki On Dördüncü Parti Kongresi'nde genel sekreterin elinde çok büyük bir gücün toplanmasını eleştirdiler; ama Stalin artık onları önemli mevkilerden uzak-

laştırmaya yetecek kadar güçlüydü. Zinovyev ile Kamenev, olayların şaşırtıcı bir biçimde yön değiştirmesi sonucunda 1926 yazında eski hasımları Troçki'yle Birleşik Muhalefet'i kurmak için güç birliğine gittiler. Bu yeni meydan okumayı ortadan kaldırmakta kararlı olan Stalin, Buharin, Halk Komiserleri Konseyi başkanı A. Rykov ve Sendika lideri Tomsky'nin sağ kanat bloğuyla aynı çizgiye çekildi. Ekim 1926'da Troçki ve Zinovyev Merkez Komite tarafından "sosyal demokrat sapma" göstermekle suçlanarak sıkıştırıldı ve Kasım 1927'de her ikisi de partiden atıldı. Troçki, Ocak 1928'de sınır dışı edilmesinin ve Stalin'in sadık destekçilerinin sonuncu suikast girişimine kurban gitmesinin başlangıç aşaması olarak Alma Ata'ya sürgüne gönderildi. Buna karşın 1927-1928 yıllarında tahıl tedarik krizi derinleşince Stalin daha kararlı bir biçimde konum değiştirdi. Stalin, sağın desteklediği savunmacılığı reddederek 1928'de "sağ oportünizme" karşı "kararlı bir mücadele yürütülmesi" çağrısında bulundu. Buharin parlak bir kuramcı olmasına karşın siyaset alanında Stalin'in dengi değildi. Nadiren örgütlü bir hizip gibi hareket edebilen "sağ muhalefet", Nisan 1929'da ezildi ve Buharin Politbüro'dan atıldı.

Parti içi mücadelenin merkezinde, iktisadi ve toplumsal geri kalmışlık ve uluslararası yalıtılmışlık koşullarında Rusya'yı sanayileştirmek için en uygun stratejiye ilişkin bir çatışma vardı. Bununla birlikte, sınıfın Bolşevik ideolojideki merkezi yeri, tartışmanın teknik sorunlardan daha çok içerimlerinin "proleter" mi yoksa "burjuva" mı olduğu fark etmeksizin tikel siyasalar üzerinde yoğunlaştığı anlamına gelmekteydi. Troçki, YİS'nin çerçevesini –piyasayı, maddi

teşvikleri, köylüyle ittifakı– kabul etse de, devlet sanayisini inşa etmenin ve proletaryayı savunmanın daha öncelikli olduğunu savundu. Buna karşın Buharin, köylülerle ittifakın sürdürülmesinin her şeyden öncelikli olduğunu savundu. Buharin'e göre, daha verimli devlet sektörü aşamalı bir biçimde özel sektörün posasını çıkararak tüketim mallarına artan talebi karşılayacağından, köylülerin refah düzeylerini artırmalarına izin verilmeliydi. Nitekim onun sloganı, solu epeyce kızdıran, "Zenginleş"ti. Kendi programını "sosyalizme bir köylü atının üzerinde gitmeye" benzeten Buharin, ilerlemenin yavaş olacağını kabul etmesine karşın, Birleşik Muhalefet, bunun "kulak" güçlerinin güçlenmesine olanak tanıyacağına inandığı için huzursuzdu. YİS işe yarar göründüğü sürece, Stalin muhalifleri arasındaki bölünmelerden başarılı bir biçimde yararlanarak bir orta yol izledi. Dnieprostroi barajına, bir köylünün pulluğunu tamir ettirmesi gerekirken gidip gramofon almasına benzediğini öne sürerek karşı çıkan Stalin, 1926'da soldan daha çok sağa meyletti. Ne var ki, YİS'nin çamura saplandığı kanısının güç kazanması üzerine, 1928 yılında solun o zamana kadar düşündüğü en heyecan verici şeyden daha heyecan verici bir sanayileşme yürüyüşü talep ederek yönünü hızla değiştirdi. Ülke gelişmiş kapitalist güçlerin daha da gerisine düştüğünden, Stalin'in hizbi, kararlı bir atılımın özünü hızın oluşturduğunu ve bu atılımın yalnızca YİS'ne son verilerek gerçekleştirilebileceğini savundu.

Parti içi çatışma, salt bir iktidar mücadelesi olarak yorumlanamasa da, iktidar sorunu bu çatışmanın merkezinde yer almıştır. Resmi mevkisinden daha çok karizması aracılığıyla yöneten Lenin, yönetim için güçlü bir lidere

güvenen, zayıf ama şişirilmiş bir yapıdaki kurumlar miras bıraktı. Oligarşideki hiç kimse onun kişisel yetkesine sahip değildi. Onun ardından kimin lider olması gerektiği sorunu, iktidarın kurumlaştırılması konusunda başa çıkılması zor meseleler doğurdu. Sosyalist demokrasiyi savunanlar, yani sol muhalefet iktidarın partinin merkez organlarında aşırı biçimde toplanmasına karşı ortak liderliği ve parti içinde düşünce çeşitliliğine hoşgörü gösterilmesini destekledi. Buna rağmen sol muhalefet disiplinin ve birliğin vazgeçilmez önemde olduğuna inandı ve bölücü olarak görülmekten çok korktu. Bu durum, psikolojik olarak ellerini kollarını bağladı – Troçki'nin Mayıs 1924'te On Üçüncü Parti Kongresi'ni "son çözümlemede parti daima haklıdır" diyerek onaylaması bunun en dokunaklı kanıtıdır. Stalin bu yaygın bölünme korkusundan çeşitli hoşnutsuz gruplara karşı ortodoksinin bir taraftarı olarak ün salarak ustalıkla yararlandı. Stalin dönüp dolaşıp Troçki'nin Lenin'den geçmişteki farklılıklarından bahsederek, özellikle de Lenin'i siyasi dürüstlüğün mihenk taşı olarak gösteren, 1924 tarihli *Leninizm'in Kökenleri* (*Foundations of Leninism*) adlı yayınıyla Lenin'in giderek büyüyen kültünü kendisine ait kıldı. Bu yapıt, "Leninizm karşıtlığı"nın muhalefeti adil bir yargılanma hakkından yoksun bıraktığına kolaylıkla ikna edilen on binlerce yeni üyenin eğitiminde temel ders kitabı haline geldi. Stalin benzer biçimde "bir ülkede sosyalizm" bayrağını kendi renklerine boyayarak uluslararası devrimi beklemeden kendi çabalarıyla ayağa kalkan, olumlu bir geri kalmış Rusya perspektifi sundu. Yeni öğretinin hedef aldığı Troçki, aslında sosyalist inşayı başlatmanın olanaklı olduğunu kesin bir dille yadsımamakla birlikte, uzun dö-

nemde Rusya'nın otokrasiye ve diplomatik yalıtılmaya sürüklenmemesi için uluslararası devrimin zorunlu olduğunu düşündü. Stalin Troçki'nin sürekli devrim perspektifini "sürekli kasvet" ve "sürekli umutsuzluk" perspektifi olarak tanımladı. Aksine, Stalin ve yandaşları kendilerini iyimser,

> Sevgili Yoldaş Liderler,
>
> Size yoldaş Zinovyev ve diğer memurlarımızla ilgili olayın biz cahil, gelişmemiş, geri kalmış halk üzerinde nasıl bir izlenim bıraktığını anlatmak için yazıyorum. Yoldaşlar, geri kalmış, cahil bir arkadaş olarak partimiz ve liderler sıkıca kenetlenmeden sosyalizmin inşa edilebileceğini hayal edemiyorum. Sosyalizmin inşasının en önemli anında parti ve liderler tartışırlarsa, uyumlu çalışmazlarsa, bölünürlerse neler olabileceğini tam olarak biliyorum. Hiçbir şey ortaya koyamayız. Burjuvazi ve Batılı ülkeler bize ne gözle bakarlar? Sovyet iktidarımızın dağılmasını umut ederek bizimle dalga geçerler, şaşkın bir biçimde bizi dinlerler. Eğer tartışmalar söz konusu olursa, bu provokatörlerin ve Menşeviklerin Sovyet iktidarına karşı yalan söyleyen propagandalarını yaymalarını bir kat daha kolaylaştıracaktır. Ben, 1902'de doğan ve 1923'de Komsomol'a katılan genç bir işçiyim.
>
> İşçi P. İvanov'un Merkez Komite'ye mektubu
> Vyschi Olchedaevskii Fabrikası,
> Nemirch İstasyonu, Mogilev Bölgesi, Podolsk İli

sadık, disiplinli ve sızlanan değil iş gören olarak gösterdiler. Bu, sınıfın ve uluslararasıcılığın dilini papağan gibi tekrarlarken Rusya'nın Batı'dan geri olduğu düşüncesine son derece sinirlenen –çoğunlukla işçi sınıfından– partinin genç üyeleri arasında yeni filizlenen gizli milliyetçiliğe seslendi.

Bu ideolojik ve psikolojik bağlam, parti içi çatışmada zirveye niçin Stalin'in tırmandığını anlamamıza yardımcı olabilirse de, yetenekli ama görece göze çarpmayan bir "örgüt adamı"nın 20. yüzyılın en acımasız tiranlarından biri haline nasıl gelebildiğini hemen hemen hiç açıklamamaktadır. Bunu anlamak için Stalin'in kişiliğine ve onun siyaset makinesini kavrayışına bakmamız gerekmemektedir. Lenin ve Troçki'nin aksine Stalin, dünyaya gözlerini sefaletin, sert ve sarhoş babasının sık sık ortadan kaybolduğu bir ailenin içinde açtı. Bu erken deneyim, yaşama ilişkin son derece karamsar bir bakış acısı doğurdu; Stalin –okuduğu– Machiavelli'nin "insanlar nankör, dönek, yalancı ve hilekârdırlar" görüşünü bütünüyle benimsedi. Troçki ve Kamenev gibilerin düşünsel bakımdan gölgede bıraktığı Stalin, muazzam ayrıntılı çalışma yeteneğiyle öne çıktı. Mükemmel bir hafızaya sahip, birinci sınıf bir taktikçi olan Stalin, soğukkanlı ve dikkatliydi ve Zinovyev ile Troçki'nin eğilimli oldukları oyunculukta gönülsüzdü. 1930 başlarının son muhalif gruplaşmalarının lideri M. İ. Riutin'in sözcükleriyle, Stalin "dar görüşlü, sinsi, güç âşığı, kinci, hain, kıskanç, ikiyüzlü, küstah, övüngen ve inatçı"ydı. Bu betimleme, Stalin'in aynı zamanda kendisini hoş kılabilme yeteneğine sahip, güler yüzlü, kibirsiz birisi olduğu gerçeğini gözden kaçırmaktadır.

Nisan 1922'den itibaren Stalin, oligarşinin bir üyesi ve aynı zamanda Politbüro'nun, Orgbüro'nun ve Sekretarya'nın asil üyesiydi. Stalin, Orgbüro'nun ve Sekreterya'nın denetimini elinde tutması sayesinde Politbüro'nun gündemini etkileyebildi ve personel atamalarını yerel bölge parti sekreterlerine varıncaya kadar belirleyebildi. Genel sekreter olarak ilk eylemlerinden biri, yerel bölge parti sekreterlerine her ayın beşinde ona kişisel olarak rapor vermelerini emretmek oldu. Hamiliğini yandaşlarını parti-devlet aygıtlarında önemli mevkilere atamak ve Zinovyev'in Leningrad'daki kalesi ve Uglanov'un Moskova'daki sağcı tabanı dahil olmak üzere rakip güç kaynaklarını ortadan kaldırmak için aşamalı bir biçimde kullandı. En alt düzeydeki parti liderleri, 1928'deki "sağcı sapma"ya karşı savaşın dışında parti içi mücadelenin en önemli dönüm noktalarında Stalin'i izlediler. 1929 yılı itibarıyla "bıyıklı biri", Sekretarya'yı kişisel mahkemesine dönüştürerek ve Bizans'a özgü bir hile ve dalavere yeteneği sergileyerek parti örgütü üzerinde mutlak bir hâkimiyet kurmuştu.

Parti ve Halk

1920'lerde ayrıcalıklarıyla ve güçlü siyasi bağlantılarıyla ayırt edilen, yeni bir yönetici seçkin ortaya çıkmaya başladı. Yönetici seçkinin oluşturduğu "nomenklatura" sistemi 1920'de teşkil edildi. Bu sistem vasıtasıyla Merkez Komite (ya da daha aşağı mevkiler için ilişkili bölge ya da il komiteleri) parti ve devlet idaresindeki önemli atamaları yapma hakkını kendine sakladı. 1922 yılı itibarıyla Merkez

Komite'nin personel tayin dairesi yurt çapında 10.000'in üzerinde atamadan sorumluydu. Ortaya çıkan seçkin topluluk, *obslat* (il) düzeyi ve yukarısındaki parti görevlileri üst düzey devlet görevlileri ve önde gelen sanayi yöneticilerinden oluştu. 1927 yılında yaklaşık 3.000 ile 4.000 arasında yüksek düzey ve 100.000 orta ve alt düzey parti görevlisi vardı. Sanayi ve eğitim dahil olmak üzere diğer devlet aygıtlarındaki üst düzey görevliler eklendiğinde –86 milyonu aşan çalışan nüfustan– yarım milyon insanın bu seçkini oluşturduğu söylenebilir. On İkinci Parti Kongresi'nin Ağustos 1922'deki bir kararıyla bölge parti sekreterleri düzeyine kadar sorumlu görevlilerin karneleri, iskânları, üniformaları, sağlık hizmetleri, Kırım'da dinlenme tedavileri güvence altına alındı. Ayrıca aile üyeleri de bu ayrıcalıklara sahiptiler. Buna karşın kapitalist ülkelerdeki mukabillerinin aksine bu seçkinlerin gücü ve ayrıcalığı mülk ya da servet sahibi olmaktan değil, makamın imtiyazından geçmekteydi. Bu görevliler, imtiyaz güvencesine sahip olmadıklarından makamlarını kendi çocuklarına miras olarak bırakamıyorlardı.

Edilgenlik, kariyer peşinde koşma ve sarhoşluktan dolayı yüz binlerce üyenin uzaklaştırılması yoluyla yapılan bir dizi –henüz tekinsiz bir niteliğe bürünmemiş olan bir terim– "temizleme"ye karşın, 1921 ile 1929 yılları arasında parti üyesi sayısı aşağı yukarı ikiye katlanarak bir milyonun üzerine çıktı. Parti kendisini "proleterleştirme"de olanaklar elverdiği ölçüde başarılı oldu; 1927 yılı itibarıyla üyelerinin yaklaşık yarısı toplumsal köken bakımından işçiydiler. Buna karşın bu "işçiler"in 300.000'i fiilen ya beyaz yakalıydılar ya da idari görevlerdeydiler. Bu genişleme ger-

çekleştikçe, "Eski Bolşevikler" gözden düşmeye başladılar. 1925 yılında 1905'den önce partiye katılmış üye sayısı, yalnızca 2.000'di. Bunların birçoğu, hapis ve yurt içi sürgün cezası çekmiş ya da bir süre yurtdışında yaşamış ve değerleri partiye yeni katılan avamlarınkinden çok farklı olan entelektüellerdi. Yeni katılanların çoğunun eğitimi yalnızca ilköğretim düzeyindeydi ve Marksist kuramı çok az kavramışlardı. 1920'lerin ortasında parti, Voronezh'de üyelerinin % 72'sinin "siyasal olarak cahil" olduğunu tespit etti. Bütün samimiyetlerine rağmen bu üyeler, sosyalizmi inşa etmeyi liderlerin belirlediği görevlerin dikkatle yerine getirilmesi olduğunu zannetmekteydiler. Dahası, gizli polis raporlarının düzenli bir biçimde bildirdiği gibi, en önemli güdüleri "daha yüksek ücretli bir iş ve iyi bir daire" edinme arzusuydu. Bu türden bir toplumsal ve iktisadi ilerlemeden toplam işgücünün en fazla % 5'i yararlanabiliyor olsa da, bu avamlar idari mevkilere yükseldiler –ve (eskiden Viatka eyaletinin parçası olan) Votskaya özerk bölgesinde parti üyelerinin en azından yarısını oluşturdular– ve kendi yükselişlerini proletaryanın artık yönetici sınıf haline geldiğinin ispatı olarak gördüler.

Bu sırada partinin "bürokratikleştirilmesi" hızla sürdü. Hayatının son yıllarında Lenin'in yazıları, belki de hastalığın yarattığı gerginlik nedeniyle, karanlık ve karamsar bir havaya büründü: "Kirli bir bürokratik bataklığın içine çekilmekteyiz". Yine de Lenin çözümün işçilerin terfi ettirilmesinde, İşçi ve Köylü Müfettişliğinin (*Rabkrin*) ve parti denetim komisyonun verimsizlikle, devletteki ve görece olarak partideki ataletsizlikle savaşı sürdürmesinde yattığına inanmayı sürdürdü. Buna karşın hastalığı

tedavi etmesi beklenen bu yeni daireler, hızla bu hastalığın pençesine düştü. Tver'da yerel bir tekstil endüstrisini *Rabkrin*'in 29 farklı şubesi teftiş etti. 1920'ler eylemcilere çürümeyi, yetersizliği ve kaprisliliği açığa çıkarmaları için sonsuz sayıda başvuruda bulunulduğuna şahit oldu. Ama "bürokratizm"in bireyselden daha çok sistemsel bir sorun olduğu çok az fark edildi. İş bölümünün artmasına rağmen, dallanıp budaklanan hiyerarşilerle, daima uzayan mahkemeler ve kırtasiye işleriyle, iktidarın işleyişi kesinlikle "bürokratik"ti. Çünkü sistem resmi kurumlardan ve yöntemlerden daha çok kişisel yetkeye dayanmaktaydı. İmtiyaz güvencesi ve üstlerine karşı kurumsal koruması çok az olan orta ve alt düzey memurlar, kendi özel alanlarındaki etkilerini pekiştirmek ve kendilerini merkeze karşı korumak için müşteri ağları oluşturdular. Bürokratik hiyerarşi görüntüsünün arkasında iktidar işini sık sık Tiflis'teki G. K. O Ordzhonikidze, Bakü'deki Kirov ya da Kazakistan'daki F. I. Goloschekin gibi büyük özel yurtlukları yöneten yerel patronların sahip oldukları "aile etkisi" aracılığıyla görmekteydi.

YİS'ni iç savaştan ve 1930'lardan ayıran temel farklılığı, siyasal yönetim aygıtı olarak terörün terk edilmesiydi. Gizli polis ortadan kaldırılmamakla birlikte Cheka'nın yerini alan OGPU[6], görevini halkı gözetlemek ve devletin dış güvenliğini sağlamakla sınırladı. Daha önemlisi hukukun alanını genişletmek için bilinçli girişimlerde bulunuldu. 1922'de çarlık hukuk sisteminin öğelerinden şaşırtıcı

6) Ob'edinennoe Gosudarstvennoe Politicheskoe Upravlenie: Birleşik Devlet Siyasi Başkanlığı. (ç.n.)

derecede yararlanan bir Ceza Kanunu düzenlemesi yapıldı. Yeniden merkezi bir mahkeme sistemi oluşturuldu ve vekil dairesi çok geçmeden en güçlü adli organ haline geldi. Avukatlık bir kez daha bir meslek haline geldiyse de, eğitimli avukatların sayısının az olması nedeniyle acınacak bir maaş alan ve memurların iyi niyetine güvenen meslekten olmayan avukatlar ve bilirkişiler etkili olmayı sürdürdüler. Dahası, devrim değerlerinin birçoğunun halen daha adli uygulamaları etkilemeyi sürdürmesinden ötürü "emekçi sınıflar"ından suçlulara –özellikle sayıları aşırı artan çocuk suçlulara– dikkat çeken bir hoşgörüyle ve rehabilitasyonun üzerinde durularak yaklaşılmaya devam edildi. Bununla birlikte yasalara dayanan bir toplum kurmaya yönelik bu girişimin gözle görülür noksanları vardı: Yargıçlar, hem devletten tam anlamıyla bağımsızlaşamadılar hem de bireyi devlete karşı korumayı kesinlikle başaramadılar. Dahası, yasayı temelde devleti korumanın bir aracı olarak görmeyi sürdüren Bolşevikler, farkında olmaksızın Rus geleneğinin sürdürülmesine hizmet ettiler. Çarlık döneminde olduğu gibi, yönetim kırsalda güçsüzdü: Polisin nüfusa oranı 1917 öncesine göre fiilen daha düşüktü. Her ne kadar 1920'ler boyunca partinin ilçe yönetimleri üzerindeki hâkimiyetini artırmada hızla yol alındıysa da, parti tam anlamıyla sözünü ancak Sovyetlerin il yönetimleri düzeyine kadar geçirebiliyordu. Parti'nin köy Sovyetleri üzerinde etkisi yok gibiydi. Hatta, 1928 yılı itibarıyla her 26 kırsal yerleşim merkezi için yalnızca bir parti teşkilatı vardı. Köylüler, vergilerin tahsilatında ve toprağın dağıtımında etkin olduklarından, köy Sovyetlerine ve ilçe yönetimlerine ilgi gösterdiyseler de, ilçe Sovyetlerine karşı

genelde kayıtsızdılar: "Hükümete bir itirazımız yok; hatta yetkeye ihtiyacımız var; ama bunun nasıl teşkil edildiği de umurumuzda değil". İlçe yönetim üyelerinin % 44'ü Zemstvos'da çalışmış "görevliler", dörtte biri köylüydü. İl yönetimlerinin ve köy Sovyetlerinin üyelerini genelde ezici bir çoğunlukla köylüler oluştursa da, bunlar daima fakir tabakadan gelmemekteydiler. Kızıl Ordu'ya hizmet etmiş ve sınırlı da olsa bir eğitimi olan "sakalı bitmemiş genç", taşra Sovyetlerinin tipik temsilcisiydi. Köy Sovyetlerindeki kadın temsilcilerin sayısını artırmak için uğraşılmasına rağmen, 1922'de % 1 olan kadın temsilci oranı 1927'de yalnızca % 12 yükseldi. Daha aşağı düzeydeki Sovyet yetkililerinin emirlerine, kısmen yaşlı köylüler tarafından toy ve çiftçilik konusunda cahil görüldüklerinden, kısmen de yetersiz maaşlarını rüşvet ve zimmete geçirmeyle telafi ettiklerinden, çok riayet edilmedi. Bunlara ilişkin şikâyetler çok fazlaydı. Yine de köylüler, yerel yönetimde "zenginler"in bulunmamasını ve çarlık döneminden sonra devlet ile toplum arasındaki sınırın daha geçirgen hale geldiği izlenimini uyandıran "azarlayabildikleri ve birlikte bir sigara içebildikleri kendi insanları" tarafından yönetildikleri gerçeğini yorumladılar.

1922 Sovyet seçimlerine kırsal seçmenlerin yalnızca % 22'sinin (ve kadınların yalnızca % 14'ünün) katılması, YİS uygulanmaya başlandığında köylülerin rejime tamamen yabancılaşmış durumda olduklarını açıkça ortaya koydu. 1924 sonbaharının "Yüzünü Taşraya Dönme" kampanyası, kırsal Sovyetleri "nazik, alakalı olmaya, köylünün sözünü dinlemeye" teşvik ederek onları yeniden canlandırmaya çalıştı. Kampanyanın sonucunda 1926-1927'de seçime

katılım oranı % 47'ye yükseldi. Daha önce hiç görülmeyen bir biçimde özgür olan 1925 seçimlerinde bazı bölgelerde komünistlerin Sovyetlerdeki görevlerine seçim yoluyla son verildi. Ayrıca köylü sendikaları teşkil edilmesi yönünde yaygın bir talep söz konusuydu. Köylünün artan kararlığı, kulak tehdidinden duyulan kaygıyı körükleyerek rejimi tedirgin etti. 100 milyon köylünün siyasi tutumu hakkında kesinlikle sindirilmiş bir kitle olmadıklarını söylemek dışında bir genelleme yapmak gözü karalıktır. Dahası, rejim kulaklardan korkmasına rağmen, köylüleri düşündüklerini söylemeleri için cesaretlendirdi. Rejimin en amansız düşmanları gibi en ateşli destekçilerinin de azınlıkta oldukları hemen hemen kesin bir biçimde söylenebilir. Bu iki aşırı uç arasındaki çoğunluk, muhtemeldir ki yetkenin baskıcı olduğunu düşündü ve kuşkusuz devrimin yönetenin yönetilene yaklaşım tarzını çok az değiştirdiğini hissetti. Bununla birlikte köylüler ile hükümet arasındaki gerginlik 1923'den sonra yatıştı. Köylülerin 1924-1925 yılları arasında Kızıl Ordu askerlerine gönderdikleri mektupların ordu sansürcüleri tarafından el konulanlarından oluşturulan 407 mektupluk bir örneklem, mektupların yaklaşık üçte ikisinin –olasılıkla en yüksek sayı– Sovyet yönetimine olumlu gözle baksa da, neredeyse hemen hemen hepsinin yerel yetkilileri eleştirdiklerini gösterdi. 1924 ile 1927 arasında *Peasant Newspaper*'a gönderilen mektupların çözümlenmesi –vergiden sonra– başlıca kaygıların fiyatlar, ürünlerin kalitesi, aracılar tarafından kazıklanma, kulaklar tarafından sömürülme, işçilerin sahip olduğu sekiz saatlik çalışma günü ve kentlerdeki daha iyi kültürel ortam olduğunu gösterdi. Bu sorunların birçoğu, köylülerin yeni dü-

zende kendilerini büyük ölçüde ikinci sınıf bir yurttaş gibi hissettiklerini ortaya koymaktaydı. 1926 yılında Sovyet iktidarından memnuniyetsizliklerini dile getiren mektup arkadaşlarının sayısı (% 28) ilk kez destekleyenlerden (% 23) daha fazlaydı. Mektupların çoğundaki ana düşünce, köylülerin büyük bir kısmının vergiler ve çıkarlara göre ayarlanan fiyatlar nedeniyle ("yalınayak ve üstsüz başsız", "açlıktan şişmiş" olarak) büyük bir sıkıntı içinde yaşadıklarıydı. Mektupların çoğu doğrudan hükümcti suçladı. 100 fakir köylünün ortak mektubu hükümeti kıyasıya eleştirdi: "Komünistler ve komiserler, 1917'yi bütünüyle unuttunuz. Siz parazitler bizim kanımızı içerek sıcacık koltuklarınızda oturmaktasınız." Rejimin sosyalizmi inşa etme iddiasını olduğu gibi kabul eden milyonlar, rejimin dilini içselleştirmeye başlaşmış gibi görünmekteydiler. İnanılması güç gelse de, bu onların memnun oldukları anlamına gelmektedir: Aslında Sovyet ideali ile günlük gerçeklik arasındaki uçurum, onların kendi koyduğu hedeflere tam olarak ulaşamayan hükümetten duydukları düş kırıklığının artmasına neden oldu. Rejimi kendi ilkelerine uymadığı için eleştirirken, örtük biçimde ona belirli bir meşruluk atfettiler.

Ulusun İnşası

RSFSC'nin[7] yalnızca diğer cumhuriyetlerden biri olacağı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği düşüncesi, 1922'ye kadar oluşturulmamıştı. Bu tarihten itibaren

7) RSFSC: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti. (ç.n.)

RSFSC ile Ukrayna, Beyaz Rusya, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Buhara, Harezm ve Uzakdoğu cumhuriyetleri arasındaki karşılıklı anlaşmalar bu devletleri bir federasyonda bir araya getirmeye başladı. Ukrayna Sovyet hükümetinin Bulgar başkanı C. Rokovsky ve Gürcü Bolşevikler P. G. Mdivani ve F. İ. Makharadze, cumhuriyetlerin egemen kendilikler olarak kalacağı gevşek bir düzenlemeyi desteklediler. Aksine, Stalin bu cumhuriyetlerin RSFSC'ye dahil edilmelerini gerektiren bir "özerkleşmeyi" destekledi. Lenin, eski rejimin şovenizmini hatırlattığı için Stalin'in çözümünü kabul etmedi ve Rus olmayan cumhuriyetlerin RSFSC ile eşit statüde olacağı bir federasyonda ısrar etti. Stalin bunu kabul etmeye mecbur bırakıldıysa da, Lenin'in hastalığından yararlanarak iktidarın Rus olmayan cumhuriyetlere devrinin partinin diktatörlüğünü zayıflatmamasını sağladı. SSCB anayasası, kuşkuya yer bırakmaksızın nihai iktidarın Moskova'da olduğunu nihayet 31 Ocak 1924'te onayladı. Rus olmayan cumhuriyetler birleşmeye karşı çıktıkları yerde, İ. S. Unshlikth'in 1925 yazında Çeçenistan'ın "haydut halkını silahsızlandırmak" için 8 uçak ve 22 ağır top içeren 7.000 bölük göndermesinde olduğu gibi, usulünce ezildiler.

Bununla birlikte, Bolşevikler milliyeti toplumsal ve siyasal örgütlenmenin ana ilkesi olarak sağlama aldıkları için 1920'ler Rus egemen bir Sovyet Birliği'ni temel alan sıra dışı bir ulus-inşasına şahitlik etti. Etnograflar, birçoğu kendisini ulus olarak görmeyen etnik grupları sınıflandırmak için hevesle çalışmaya başladılar ve azınlık dilleri ve kültürleriyle birlikte yerli siyasi seçkinlerin ve entelijensiyaların desteklenmesi için programlar hazırlandı. Stalin'in

Sayın Mikhail İvanovich!

Uzak ve fakir Kırgız özerk eyaletinin ve Samara bozkırından bir köylü kadının selamlarını yolluyorum size. Hem bir köylü ve işçi hem de şu anda fakirlerin savunucusu ve arabulucusu olduğunuz için size yazıyorum. Mikhail İvanovich, mücadele ettik, çok fazla kan akıtıldı, birçok masum insan öldü. İnsanlar toplumsal eşitlik için savaştılar. Ama o nerede? Proleter ülkemizde dehşete düşüren bir lüksün yanında, insanı ondan daha fazla dehşete düşüren bir yoksulluk görüyorum. Geçmişte olduğu gibi bir kere daha kalbimde nefret duyuyorum; ama eskiden nefretimi kime yönelteceğimi ve kim devrildiğinde sevineceğimi biliyordum. Mali işler müdürümüz, ayda 140 ruble maaş almasının yanı sıra aydınlatması ve ısıtması olan, mobilyalı bir dairede oturuyor. Buna karşın her gün altı defa kazanı kömürle doldurmak, arabayla 12 pund yakacak taşımak, çalışanlar ellerini yıkayabilsinler diye omzunda su taşımak zorunda olan bir hademe aylık olarak yalnızca 12 ruble aldığı gibi, iş kıyafeti, izin günü ve tatili de yok. Kendilerine parti üyesi diyen birileriyle tartıştım; bunlar sorularıma yanıt verirken herkesin eşit olmasının imkânsız olduğunu söyleyebildiler. Bir zeki olanlar bir de aptal olanlar var. Ne var ki, bu söylenenlerin aynısını Nikolay yönetimi altında da duymuştum. Çocukluğumda düşüncelerimi sevgili yaşlı adam Lev Nikolaevich Tolstoy'a anlatmak için uykusuz geceler geçirir; ama ona yazmaya cesaret edemezdim ve herhalde bu tehlikeliydi. Şimdi 34 yaşında, üç çocuklu bir yatalağım ve eskisi kadar kaygılıyım.

K. I. Tokareva'dan M. İ. Kalinin'e,
9 Mart 1926, Kent Hastanesi, Urda Bukeevskaia.

deyişiyle bu program "biçim olarak ulusal; ama içerik olarak sosyalist" olan cumhuriyetler ve özerk bölgeler oluşturmak için tasarlanmıştı. Bu yöntem, Sovyet Birliği'nin ulus devletin aşılmasını temsil ettiğini iddia etmesi ve çeşitli kereler ulusların bir tek Sovyet halkında "kaynaşma"sı retoriğini kullanması nedeniyle çelişkiliydi. Buna karşın uygulamada daha önce sosyalizmin önündeki bir engel olarak görülen milliyete –Rus olmayan halkların iktisadi, siyasi ve kültürel gelişiminin gerçekleşeceği kip olarak– olumlu gözle bakılmaya başladı. Geleneksel seçkinleri bertaraf eden rejim, yerli halktan insanları –daha çok mütevazı çevrelerin siyasetle etkin bir biçimde uğraşan genç erkekleri– liderlik mevkileri için destekleyerek Rus olmayan cumhuriyetlerde kendine bir taban oluşturdu. Sovyet yönetimi, özerklikleri siyasi birimler olarak kurumlaştırarak ve ulusal seçkinler yaratarak devlet-altı düzeyde olsa da sözde-uluslar yaratmaya yardım etti. Sözgelimi, Kazak Cumhuriyeti Partisi'ndeki Kazak üyelerin oranı 1923 ile 1933 arasında % 8'den % 53'e çıkarken, Ukrayna Komünist Partisi'ndeki Ukraynalıların oranı 1922'de % 24 iken 1927'de % 52'ye ulaştı. Buna karşın merkezde Slavlar siyasi, askeri ve güvenlik kurumlardaki önemli mevkileri tekellerinde tutmayı sürdürdüler. Başka bir deyişle, özerklik sınırları kesin bir biçimde Moskova tarafından belirlendi ve bu sınırlara itiraz etme cesaretini gösterenler Haziran 1923'de "ulusal komünist" olmaktan yargılanan yetenekli Sultangaliev'inkiyle aynı yazgıyı göze aldı.

Ulus-inşası programının kitlesel okuma yazma, eğitim ve anadillerde yazılı kültürün desteklenmesi biçimini alan

kültürel boyutu parlak bir başarı sağladı. Yazı dili olmayan halkler için alfabeler tasarlandı. 1927 yılı itibarıyla Ukrayna'daki okulların % 82'sinde Ukraynalılar eğitim veriyordu. Yerli entelijensiyalara yüksek eğitim ve mesleki mevkilere öncelikli ulaşma hakkı tanındı. Ulusal azınlıklar içindeki azınlık halklara bulundukları yerde kendi ulusal Sovyetlerine sahip olma izni verildi. Örneğin Uzakdoğu'da, yerel yönetimde yerel alan, kendi okullarını açan ve kendi gazetelerini yayınlayan Çinli ve Koreli halklar o zamana kadar görülmeyen bir hoşgörüden yararlandılar. Bu yaklaşım, kültürel-ulusal özerkliği vurgulasa da, çatışmayı engellemedi. Azerbaycan'daki Müslümanlar ve kuzeyli Kafkaslar, Latin alfabesinin benimsenmesinde ısrar ederken Tatarlar dillerini yazmak için güncellenen Arapça'yı tercih ettiler. 1925 yılı itibarıyla resmi görüş, Latin alfabesine destek çıktı. Moskova ulusal çeşitliliği gerçekten teşvik ettiyse de, bunu daima kendi koşulları içinde yaptı. Evrimci toplumsal gelişim görüşüne sıkı biçimde bağlı olan Moskova, bütün kültürlerin eşit olduğunu düşünmedi ve Orta Asya'daki "geri kalmış" addettiği kültürlere saldırırken biraz olsun vicdan azabı duymadı. Aslında bir ulusun ulus olarak kabul edilmesi Moskova'ya bağlıydı: Sözgelimi, Kürtler asla bir ulus olarak kabul edilmediler ve bir ulusun siyasal özerkliğinin derecesi de Moskova'nın kaprisine bağlıydı. Örneğin, Abhazya cumhuriyet statüsünü 1931 yılında geri aldı. 1920'ler ulus inşasının kendine özgü bir dönemiydi; yine de milliyeti federal bir yapı içerisinde kurumlaştırma ile iktisadi ve siyasi iktidarın Slavların hâkim olduğu üniter bir devlette toplanması arasındaki çelişkiler en başından itibaren çok açıktı.

1926-1927 ile 1928-1929 yılları arasında düşen sanayi fiyatlarından dolayı ticaret hadleri iyileşme gösterdi; ama satılan gıdanın toplam hacmi yükselmeye devam etmesine karşın, tahıl satışları artmadı. Aslında tahıl alım fiyatının düşmesi, hasadın yalnızca % 16,9'unun satıldığı 1927 sonbaharında ciddi bir kıtlığa yol açtı. 1928 yazı itibarıyla karne yeniden kentlere girmişti. Bu sırada hükümet ağır sanayiye yatırımın oranını artırmakta kararlıydı. Britanya'nın diplomatik ilişkileri kesmesinin neden olduğu 1927 yılının savaş paniği, bu kararlılığı daha da pekiştirdi. 1928 yılının tahıl alım krizi, Aralık 1927'de kabul edilen Birinci Beş Yıllık Planın iddialı hedeflerinin gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceğinden kuşkulanılmasına yol açtı. Birçok partili artık kulakların ülkeyi rehin aldığına ikna olmuştu. Sağ muhalefeti bozguna uğratmış olan Stalin, sorunu bu "burjuva" güçlerini ezip geçerek çözmekte kararlıydı.

Son yıllarda YİS hararetli tartışmalara konu oluyor. Gorbaçov'un perestroykası boyunca, yani 1986'dan 1991'e kadar çoğunluk, YİS, harap durumda bir ekonomi devralmamış olsaydı Birinci Beş Yıllık Planın sıkı sanayileşmesinin ulaştığıyla eşit oranda dengeli bir ekonomik gelişme teslim edebilirdi yollu görüşü savundu. 1991 yılında Sovyet Birliği'nin çökmesiyle birlikte bu ortak görüş değişti. Tarihçiler YİS'nin kendi çelişkilerinin ağırlığı altında çökmeye mahkûm olduğunu savunmaya başladılar. Bu açıklama, plan ve piyasa arasında mutlak bir çelişki olmadığında bile YİS'nin son derece çelişkili bir sistem olduğunu göstermeye çalıştı. YİS'nin en başından itibaren

krizlere karşı savunmasız olduğu ortaya çıktı ve piyasanın işleyişini değiştirmek için emir-komuta yöntemlerini kullanma isteğine kapıldığında piyasa karşı konulamaz olduğunu ispatladı. Yine de 1928 yılında YİS başa çıkılamaz bir kriz içinde değildi. Tahıl alımı, ciddi bir tüketim malları kıtlığı yaşayan bir ekonomide ağır sanayiye yatırıma öncelik verme stratejisinden kaynaklanan önemli bir sorun olsa da tahıl fiyatında diğer tarım ürünlerine bağlı bir değişiklik yapılması tahıl satışlarını artırabilirdi. Asıl sorun, YİS'nin Stalin ve taklitçilerinin vaat ettikleri sanayileşme oranını tutturmak için gereken düzeyde bir sermaye oluşturamamasıydı. Her ne kadar Stalin ve taklitçilerinin büyümeye ilişkin hedefleri sonradan komiklik derecesinde iddialı hale geldiyse de, büyümenin hızlı olması gerektiğini düşünmekte kesinlikle haklıydılar. Özellikle Versailles Barış Antlaşması'nın yarattığı uluslararası gergin durum, Sovyet Birliği'ni düşman güçlere karşı savunmasız bıraktı ve onun iktisadi ve askeri gücünü olabildiğince hızlı bir biçimde geliştirmesini gerektirdi.

Bununla birlikte, YİS'ni terk etme kararı, son çözümlemede ciddi bir uluslararası durum değerlendirilmesinin ya da teknik bir yatırım oranları çözümlemesinin sonucunda değil, ideoloji gereği alındı. Kulakların proletarya karşısında üstünlük sağladıklarından kuşkulanabilirse de, herkes gibi Bolşevikler de "gerçek"e göre değil, kendi gerçeklik kavrayışlarına göre hareket ettiler. Partinin bütün gerekçesi "sosyalizm"i gerçekleştirmekti; artık YİS'nin sürmesi sanki devletin küçük burjuvazi güçlerinin denizinde boğulmasına ya da uluslararası sermayeye yenilmesine neden olacakmış gibi görünmekteydi. Bununla birlikte Bolşevik

ideolojinin derin yapısı –onun sınıf güçleri hesabı– YİS'nin terk edilmesini olası kılmasına rağmen, bu ideolojinin, vahşi "kulaktan arındırma"yı, planlama hedeflerinin delice yükseltilmesini, terörü ve Stalin'in ilerleme için izin verdiği angaryayı zorunlu kıldığı anlamına gelmemekteydi. "Taarruzu" sonuna kadar sürdürme kesinlikle Stalin ve yandaşlarına ait bir seçimdi.

YİS'yle birlikte devrimin anlamı tamamen değişti: Artık devrim esasen eşitlik, adalet, halk iktidarı ya da uluslararasıcılık için değil, iktisadi, toplumsal ve kültürel geri kalmışlığın üstesinden gelebilmek için ülkenin insan ve maddi kaynaklarını olabildiğince hızlı biçimde harekete geçiren parti-devleti içindi. Bolşeviklerin kendilerinin de kabul ettiği gibi, seçenekler artık ağırlıklı olarak uluslararası yalıtılma ve geri kalmış bir ekonomi ve toplumsal yapı tarafından sınırlanmaktaydı. Ayrıca her ne kadar Bolşevikler çok az farkında olsalar da, seçeneklerinin yerleşik hale gelmiş parti-devlet kurumları ve uygulamaları tarafından da sınırlandığının eklenmesi gerekmektedir. Bu durumda, proleteryayı özgürleştirme tasarısı yerini ülkeyi geri kalmışlıktan çıkarmak için proletaryanın ve köylünün üretim gücünün sömürülmesi tasarısına bıraktı. Bu tasarı hayata geçirilirken, daha seçkinci ve teknokratik eğilimler hâkim hale gelmesi sonucunda, Bolşevik ideoloji en azından geçici bir süreliğine başkalaşıma uğradı. Bu sınırlı yapı içerisinde, başkalaşım parti içi mücadeleye son vermekti.

Lenin, liderin bireysel niteliklerini demokratik devletlerdeki liderler için geçerli olandan çok daha önemli hale getirerek kişisel liderliğe dayanan bir iktidar yapısı miras

bıraktı. Lenin'in halefini bulma mücadelesi ve bu mücadeleyle bağlantılı ideolojik çatışmalar, devrimin gelecekteki gidişatı için önem taşımaktaydı. Lenin'in 53 yaşında ölmesi, tarihin gidişatını etkileyen beklemedik bir olaydı; çünkü Lenin, Stalin'in partinin bütünlüğünü tehdit ettiğini düşünmeye başlamıştı. Lenin yaşamış olsaydı, büyük bir olasılıkla yükselmesi için çok şey yaptığı adamın ihtiraslarını en başından dizginleyebilirdi. Dahası, devrimci seçeneklerin azalmasına ya da parti içinde müsaade edilen tartışma alanının daralmasına karşın, Bolşevizm hâlâ belirli bir ideolojik çeşitliliği muhafaza etmekteydi. Lenin, geri kalmış ve yalıtılmış Rusya'nın sosyalizminin içerimleri üzerinde düşünmeye başlamıştı. Buharin, YİS modelini oldukça taslak halinde olan bu düşünceler üzerine inşa etti. Buharin'in YİS modelinde devlet ile özel sektör piyasa aracılığıyla karşılı etkileşimde bulanacak ve iç barış partinin en önemli amacı olacaktı. Sol, devrim daha gelişmiş dünyada başlayana kadar sanayileşmenin köylüler pahasına kuvvetle sürdürüleceği bir senaryo önerdi. Başka bir deyişle, yapılabilecek gerçek tercihler söz konusuydu. Ama bu seçimlerin, geri kalmışlığın ve uluslararası yalıtılma durumunun doğurduğu ivedi gereksinimler tarafından sınırlandırıldığının kesinlikle gözden kaçırılmaması gerekmemektedir. Kuramsal olarak Buharin'in sosyalizminin bir kaplumbağa hızıyla ilerlemesinin, zamanla partinin iktidar üzerindeki tekelini aşındırabileceği ve Sovyet Birliği ile kapitalist güçler arasındaki iktisadi ve askeri farkın büyümesine neden olabileceği düşünülebilir. Benzer şekilde Troçki'nin Rusya'nın Batı'daki devrim sayesinde kurtulabileceği umudunun boş olduğu ortaya çıktı. Dünya kapita-

lizminin 1929'dan sonra içine düştüğü ciddi istikrarsızlığa ve faşizmin yükselişine rağmen hiçbir Batılı ülke hakiki bir devrimci duruma, yani devrimcilerin iktidara ele koyma şansının gerçekten söz konusu olduğu bir duruma yol açan sistematik bir çöküş yaşantılamadı. Batı'da devrimin söz konusu olmaması durumunda, Solun sanayileşme çabasında baskıdan kaçınabilmesi olası değildi; çünkü köylü rejimin hedeflerine ulaşmasını engelleyecek güce fazlasıyla sahipti ve baskı devlet ile toplum arasındaki ilişki yapısının değişmez bir parçasıydı. Buna karşın baskının kullanılması Büyük Terörü gerektirmez. Geri kalmışlığın oluşturduğu engelleri "yukardan bir devrim" aracılığıyla yıkmak için totaliter devletin kullanılabileceğini kabul eden Stalin'di. Stalin bu engelleri yıkmak için her türlü bedeli göze aldı.

V. Bölüm

YİS: TOPLUM VE KÜLTÜR

YİS'nin uygulanmaya konmasıyla birlikte toplumsal eşitsizlik artmaya başladı. Sınıf, üretim araçlarının mülkiyeti, emek istihdamı ve idari yetkenin uygulanması gibi desteklerinin zayıf olmasından ötürü YİS kırılgan yapıda kaldı. Dahası, insanın –köyü terk ederek, eğitim alarak, Komsomol'a katılarak, bir Sovyet kurumunda işe girerek– kendisini geliştirmesi için bol fırsat bulunduğundan dolayı toplumsal ilişkiler akışkanlığını sürdürdü. Sovyet topulumu, kapitalist toplumla karşılaştırıldığında, çok fazla ayrımlaşmamış gözükmekteydi. Yine de ayrımlaşma modeli resmi kategorilerin izin verdiğinden daha karmaşıktı. Bekleneceği gibi, resmi kategoriler arasında bulunmayan, –yeni ortaya çıkan nomenklatura seçkinini bir kenara koyarsak–, resmi kategoriler arasında en hızlı biçimde büyüyen meslek grubu, devlet ve parti aygıtlarındaki yüz binlerce büro memurunu ve küçük görevliyi, sanayideki sekreterleri, idari ve teknik personeli ve hizmet sektöründeki vasıfsız işçileri kapsayan ve türdeş bir kategori olan hizmet görevlileriydi. 1926 yılı

itibarıyla bunlar Moskova'daki en büyük meslek grubunu oluşturdular. Katı Marksist terimlerle bunlar küçük burjuvazinin bir parçasını oluşturan, üretken olmayan bir tabakaydılar. İdealleştirilmiş sosyalizm modelinde yeri olmayan toplumsal grupların görünüşte kendiliğinden böylesine artması karşısında Bolşevikler, YİS'ne bildik sınıf kategorilerini dayatarak onun karmaşıklaşan toplumsal dünyasını denetim altına almaya çalıştılar.

Bolşevikler, köylüler arasında ayrımlaşmanın arttığından emindiler. Kır nüfusunun toparlanması hızlı olmuştu. 1926 yılı itibarıyla Sovyet Birliği'ndeki 147 milyon insanın % 82'si –1914'dekinden % 5,5 daha fazla– taşrada yaşıyordu. Köylü hanelerinin sayısı, erkek çocukların baba evinden ayrılma isteğinden dolayı, hızlı artıyordu – 1914'de 18,7 milyon olan hane sayısı, 1927'de yaklaşık olarak 24 milyonu bulmuştu. Bu eğilimlere rağmen, köylü hanelerinin büyük bir bölümü, çoğunlukla geçimlik çalıştıkları ve kendi emeklerine dayandıklarından, orta sınıf köylüler olarak sınıflandırıldı. Buna karşın Bolşevikler, YİS'nin orta sınıf hanelerin pahasına zengin ve fakir hanelerin sayısını artırdığından emindiler. Bu, Bolşeviklerin 1927'de köylü hanelerinin % 26'sının fakir, % 57'sinin "orta sınıf", % 14'ünün "üst orta" ve % 3,2'sinin kulak olduğunu belirten bu türden istatistikleri nasıl yorumladıklarını göstermektedir. Bu istatistikler, haneleri "üretim aracının" değerine göre sınıflandırmasına karşın, ayrımlaşmanın derecesi değerlendirilen üretim aracına göre değişmekteydi. Sözgelimi, kişi başına ekilebilir alan adil bir biçimde eşit dağıtılmıştı; canlı hayvanların, kiralık tarla ve iş gücünün dağıtımı daha az adildi ve makinelerin mülkiyeti çok eşit-

sizdi. Dahası, bu veri kişi başına yerine haneye göre belirlenseydi, ayrımlaşma derecesi daha büyük çıkabilirdi. Bolşeviklerin gerçek kaygısı, kulakların giderek arttığına inandıkları etkisiydi. Kategorilerden hiç biri kulaklar kadar zor tanımlanmadı. Eskiden tefeci olarak görülen kulaklar özellikle emek kiralıyorlarsa zengin çiftçiler olarak, daha çok piyasa için üreten çiftçiler olarak; ağır makineleri ya da ağır yük hayvanlarını kiraya veren çiftçiler olarak ya da serveti içki gibi malların ticaretinden gelen köylüler olarak çeşit biçimlerde tanımlanabildiler. Köylüler arasındaki ayrımlaşmanın büyüklüğünün birçok Batılı tarihçinin kabul ettiğinden daha fazla olduğu sonucuna varmak büyük bir olasılıkla akla uygun olsa da, kulakların orta sınıf köylüler pahasına serpilmiş olmaları olası değildir; çünkü YİS tam anlamıyla çok kısa bir süre için yürürlükte kalmıştı.

Eğer rejim kulakların arttığı varsayılan etkisinden telaşa kapıldıysa, özel girişimde bulunma fırsatlarını ele geçiren "yis-insanları" (tüccarlar, üreticiler, satıcılar) rejimi daha çok telaşlandırılmış olmalıdır. Büyük bir olasılıkla kırsalda el sanatlarıyla uğraşan 3 milyonluk, en büyük grup böyle sınıflandırıldıysa da, en çok kınananlar hatırı sayılır servetler yaptıkları için kentlerde ticaretle uğraşanlar ya da küçük işletmeleri çalıştıranlardı. Şaşırtıcı bir biçimde, tasfiye edilmiş büyük toptancılar seçkini dışında bunlar ile devrim öncesinin tüccar sınıfı arasında çok az örtüşme söz konusuydu. Karnını doyurmak ve giyecek sağlamak için mücadele veren sıradan halkın hafif yollu Yahudi düşmanlığına bulanmış geleneksel "vurguncu" düşmanlığı, yis-insanlarına yöneldi. Resmi medyanın yis-insanlarını kaba *sonradan görmeler*, cahil yeni zenginler, dolandırıcılar,

eğitimsiz zevksizler olarak acımasızca karikatürleştirmesi halkın düşmanlığını daha da pekiştirdi. Gerçekten de birçok yis-insanı, havyar yiyip şampanya içerek, hizmetçiler tutarak, evler satın alarak, takımlar, ipek kıyafetler ya da pahalı kürkler giyerek servetlerini sergilediler. Yis-insanları, toplumu kirletenler olarak kaygı kaynağı olmalarına rağmen, rejimin harap haldeki piyasayı yeniden canlandırmak için gerekli olduklarını düşünmesi nedeniyle gösterdiği hoşgörü sürdükçe var oldular.

Resim 16. Kapitalist karşıtı gösteri, 1920'ler.

Kötü sinyaller veren bu ortama hâkim olma çabasındaki Bolşevikler, toplumu "sömürenler/haklarından mahrum edilenler" –esas olarak, kulaklar, yis-insanları, *spetsy*'ler– ve hegemonik proletarya, fakir köylüler ve daha az güvenilir olan orta sınıf köylülerden oluşan "emekçiler" olarak sınıflandırdılar. Sömürenler oy kullanma, yüksek eğitim ve

Yetim kaldığım sekiz yaşımdan beri bütün hayatım bir dilim ekmek için ağır bir iş olan hizmetçilik yaparak geçti. Kesinlikle kimsesiz ve kara cahil olan ben, çocukluğumdan itibaren bir işçi olarak sefil bir hayat sürdüm. 1917'de Litvanya'dan bir mülteci olarak geldim. Kuşkusuz insanın tek bir kuruşu olmaksızın nasıl dayandığını gördüm. Büyük bir zorlukla hizmetçi olarak iş buldum ve 1919'a kadar bu işte kaldım. Daha sonra bir Yahudi anaokulunun teknik bölümüne girdim. Okul kapatıldığında işimi kaybettim. Moskova'da yalnızca bir kişiyi tanıdığımdan tam anlamıyla kimsesizdim ve Rusça'yı halen daha iyice öğrenemediğimden hiçbir biçimde sürekli bir iş bulamıyordum. İş ve İşçi Bulma Kurumu bana birkaç kez geçici iş buldu. Kil işçisi olarak çalışırken, gelirimi artırmak için bir süre ay çekirdeği ve ıvır zıvır sattım. Ama ne zamanki bir gündelikçi olarak kazandığımdan daha fazla kazanmaya başladım, o zaman bu ticareti bıraktım. Sağlığım en küçük işi zorlukla yapabilecek denli bozulmuşken aniden benimki gibi kasvetli bir proleter yaşamından haberi olmayan burjuvaziyle, sömürücülerle aynı kefeye konuldum.

Oy verme hakkını kaybetmesine itiraz eden bir kadın.

barınma haklarından mahrum edildiler, vergi ödemekle cezalandırıldılar ve Komsomol ya da parti üyesi olmaları yasaklandı. 1927-1928 yılları itibarıyla oy verme hakkından mahrum edilenlerin oranı kentlerde % 7,7'ye, kırsalda % 3,5'a yükselmişti. 1928 yılından itibaren askerlik hizmeti 19 ile 40 yaş arasındaki bütün erkek emekçilere zorunlu kılındıysa da, anavatanın savunulmasında güvenilmeyen "emekçi olmayanlar"a vatan savunmasında değil, bir "beyaz bilet" alıp büyük bir askeri vergi ödemeleri için ihtiyaç duyuldu. Nitekim zorunlu askeri hizmet, yurttaşlık tanımını hem sınıf hem de toplumsal cinsiyet terimleriyle pekiştirdi. Uygulamada sınıf etiketleri oldukça keyfi kullanıldı. Yerel Sovyetler, sömürücü haline getirdiği için orta sınıf ve hatta fakir köylüleri hasat zamanı boyunca yardımcı ve işçi tutmaktan men ettiler. Dini mezheplerin ya da küçük idari bölge meclisi üyeleri, kulaklar olarak sınıflandırılabildiler.

Bolşevik taksonomi, parti içindeki toplumsal yapı siyasi düzenekler tarafından oluşturulduğu ölçüde, hakların ve görevlerin gruplara siyasi-adli düzendeki yerlerine göre verildiği çarlık döneminin toplumsal zümreler sistemine benzerlik gösterdi. İnsanların kategorileştirilmeleri, insanların yaşam olanaklarının üzerinde maddi etkileri olduğundan ötürü –1928 yılından sonra mahrum edilenler karne hakkını kaybettiler ve çoğunlukla devlet iskânından çıkarıldılar– onların toplumsal kimliklerinden ödünde bulunmalarını gerektirdi. Birçok insan, sürekli işçi olduklarını ve "emekçi olmayan etkinliğe" –yani ticarete– koşulların zorlaması nedeniyle saptıklarını belirterek mahrum edilmelerine itiraz ettiler: "Ticarete kâr için değil, ailemi geçirmek için atıldım." Dahası, onların itirazları rejimin

kesin bir meşruluğa sahip olduğunu gösterdi, çünkü mahrum edilenler kendilerine adil davranılmadığını düşünseler de, mahrum etmenin halk pahasına zengin olanları dağıtım sisteminden temizlenmek için meşru bir yol olduğuna inanıyor gibi görünmekteydiler. Bolşevik ideoloji ile sıradan yurttaşların deneyimleri arasındaki birçok çelişkiye rağmen, Bolşevik ideoloji empoze edilen bir yanılsamadan çok daha fazlasını ifade etmekteydi.

Bir Refah Devleti Tasarlamak

Sovyet Devleti, halkı kategorileştirmesine ilaveten eğitim, sağlık hizmetleri, iskân, şehir planlama, sosyal hizmet aracılığıyla onu yeniden biçimlendirmeye çalıştı. Sovyet Devleti, halkının refahını artırmaya bağlılığı nedeniyle bu dönemde Avrupa'da ortaya çıkan refah devletlerinin yetkeci bir uyarlaması olarak görülebilir. Her ne kadar eşitsizlik görüntüyü bozsa da, sağlık Bolşevik sicilin göz alıcı bir biçimde etkileyici olduğu bir alandı. Askere alınan erkeklerin 1908'de 1,69 metre olan boy ortalamasının 1924'de 1,66 metreye düşmesinin açıkça gösterdiği gibi, savaş ve devrim, sağlık standartlarında esaslı bir bozulmaya yol açmıştı. Bolşevik iktidarının ilk on yılı boyunca sağlık olanakları, personeli, hizmetleri ve bunların yönetimi gelişti. Belki de bu gelişmenin en çarpıcı göstergesi ölüm oranlarındaki hızlı düşüştür. Buna karşın genelde sağlık hizmetlerinin niteliği ve niceliği eskisi gibi düşüktü ve köylüler ciddi bir biçimde mağdur durumdaydılar. Doktorların nüfusa oranı önemli ölçüde artıysa da, 1926 yılında kırsalda

halen her 18.900 kişiye bir doktor düşmekteydi. Koruyucu tıp –çiçek hastalığına karşı zorunlu aşı başlatıldı– ve sağlık eğitimi, sağlık komiserliğinin siyasının temel öğeleriydi. Hastalıkla ve halkın bilgisizliğiyle savaşmak için hızla "sağlıkla ilgili bilgilendirme" propagandası başlatıldı; Kızıl Ordu'da, kişinin yaşamını sağlıklı sürdürmesinin bir "bilinçlilik" göstergesi olduğu iletisini vermek için "Bir Diş Fırçasıyla Ülkene Yardım Et" gibi kampanyalar düzenlendi. Sosyalist toplumun üretme ve üreme gücünü artırma dürtüsünün bir başka boyutu, sporun resmi olarak teşvik edilmesiydi; *ancien régime*'de bunun bir benzeri görülmemişti. Sendikalar ve Komsomol takım sporlarını teşvik ettilerse de, kimileri çok yönlü zindeliğin kitleler için daha uygun olduğunu savunarak takım sporlarını –rekabetçi oldukları için– "burjuva" olarak nitelendirdiler. Partinin 1925 yılındaki müdahalesinin ardından spora sağlığı ve zindeliği, temiz yaşam sürmeyi, ussallığı, grup kimliğini ve askeri eğitimi teşvik etmenin bir aracı olarak önem verildi.

Bolşevikler, öğretici ve kapsamlı bir okul sistemi içinde bedava ilk ve orta öğretim sözü verdiler. Aydınlatma Komiseri Lunacharsky ve Lenin'in karısı Krupskaya, geç-imparatorluk Rusya'sında etkili olan ilerici öğretim kuramlarından hareket ederek genel teknik eğitimi –mesleki uzmanlaşmaya yönelmeyen çok yönlü bir eğitim düşüncesini– ve öğrencilerin iş dünyasına alışmalarının bir yolu olarak mesleki eğitime katıldıkları "birleşik işçi okulu"nu desteklediler. Giriş sınavları, not verme, ev ödevi ve ceza kaldırıldı. Öğretmenler greve gittiklerinden, hükümet ile öğretmenler arasındaki ilişki kötü bir başlangıç yaptı ve iç

savaş boyunca öğretmenlerin çoğu ilerici, öğrenci odaklı eğitimin ilklerine düşmanlıklarını sürdürdüler. Eğitimin yaygınlaştırılmasında önemli adımlar atıldı: 1915'deki 8-11 yaş arasındaki çocukların % 49'u okula giderken, şimdi onda sekizi gidiyordu. Buna karşın öğrenci başına yapılan harcama, savaş öncesi düzeyin çok altında kaldı ve 1926 kadar geç bir tarihte öğretmenler 1913'de kazandıklarının yarısından azını kazanmaktaydılar. Eğitimdeki başarı düzeylerinin hâlâ gerçekten çok düşük olduğu bir ortamda Komsomal ve sendikalar daha fazla uzmanlaşma ve daha fazla mesleki eğitim için baskı yaptı. Eğitim komiserliği, bu baskıya bir şekilde daha geleneksel müfredat programını yeniden uygulama yoluna gittiği 1926 yılına kadar direndi. Yine de bu muhalifleri yatıştırmak için yeterli olmadı ve 1929 yılında Lunacharsky görevinden uzaklaştırıldı.

1918 yılında "Barakalara Barış, Saraylara Savaş" sloganı eşliğinde "devrimci konut paylaştırma" ilan edildi. İşçiler "kulübelerinden" ve "köşelerinden" alınıp zengin apartmanlarına yerleştirildiler. "Kelle" (*barskie*) apartmanlar diye adlandırılan ve birbiriyle bağlantılı odaları, yüksek tavanları, çok büyük sobaları, mutfakları ve lavaboları olan bu apartmanların genelde elverişsiz oldukları ortaya çıktı. Çünkü sonradan *kommunalki* ya da komünal apartmanlar olarak bilinen bu apartmanlarda ailelerin ayrı odaları olsa da mutfağı, lavaboyu ve koridoru paylaşmaktaydılar. Bu durum apartman sakinleri arasında çok fazla tartışmaya yol açtı. M. A Bulgakov'un *Usta ve Margarita* (*Master and Margarita*) adlı romanında Woland şöyle der: "Halk aynı halk. Onları bozan yalnızca konut sorunu." YİS'yle

Resim 17. Çocukların gösterisi.

birlikte, "konut paylaştırma"ya son verildi ve mülklerin çoğu eski sahiplerine iade edildi. 1922'de kira ödemeleri yeniden başladı; ama kiralar işçi sınıfı ailelerinin bütçesinin küçük bir kısmını (1928-1929'da % 9'u kadarını) yutmaktaydı. 1920'lerin ortalarından itibaren kentlere göçün yeniden başlaması, mevcut konutlar üzerinde büyük bir baskı yarattı. 1926'da yetişkin başına resmi olarak tahsis edilen oturma alanı işçiler için 4,9, memurlar için 6,9 ve diğerleri için 6,1 metrekareydi. Bundan daha fazlasına sahip olanlardan "kendini sıkıştırma"sının (*samouplotnit'sia*), yani başkaları için oda açmasının istenmesi büyük bir olasılıktı. Birinci Beş Yıllık Plan'ın yürürlüğe girmesiyle birlikte rejim sınıf ilkelerine göre konut tahsisatı siyasasına geri döndü.

YİS'yle birlikte, malların ve hizmetlerin devlet aracılığıyla dağıtılması uygulaması terk edildi. Erzakın bollaşması büyük bir memnuniyetle karşılandıysa da, birçok malın sıradan halkın kesesine uygun olmaması bu memnuniyetten daha büyük bir kızgınlığa yol açtı. 1926 yılından itibaren "spekülasyon"a getirilen cezalar artırıldıysa da, devletin özel ticaretin yerini dolduramaması, kuyruğun Sovyet yaşamında ayırt edici bir özellik olarak yer edinmesine neden oldu. Malların ebediyen kıt –"yetersiz miktarda" anlamındaki *defitsitnyi*, Sovyet sözlüğüne giren birçok yeni sözcükten biriydi– olmasına karşın, nomenklatura'nın üyeleri özel dükkânlara ulaşmaktaydılar. Yurttaşlar, nadir bulunan mallara ve hizmetlere geniş "bağlantılar" ağı oluşturarak el atından ulaşma sanatında ustalaştı. Mayakovski'nin uyaklı şiirine göre, ideal yurttaş "güvenilir bir yavukluya, GUM'da vaftiz anne babaya ve sekreterlikte bir kardeşe"

(*nevesta v treste, kum v GUM, brat v narkomat*) sahip olandı – GUM Moskova'nın önde gelen büyük mağazasıydı.

Aile ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri

Bolşevikler, iktidara radikal bir kadınları özgüleştirme ve aileyi dönüştürme programıyla geldiler. Bolşeviklerin reform tutkuları, kadının yasal statüsünü erkeğinkiyle eşitleyen, hem kadına hem dc crkcğc kendi mülklerini ve kazançlarını muhafaza etme izni veren, meşru çocuklara tanınan hakların aynısını gayri meşru çocuklara tanıyan ve isteğe bağlı olarak boşanmayı olanaklı kılan ve Ekim 1918'de onaylanan kapsamlı Evlilik, Aile ve Vesayet Kanun'unda açıkça görülmekteydi. Bolşevik kurama göre, kadınların özgürleşmelerinin anahtarı onların ailenin sınırlarının dışına çıkarılıp ücretli iş alanına dahil edilmelerinde yatmaktaydı. Kadınlar, ücretli iş alanında ekonomik bağımsızlık kazanacak ve sınıf bilinci geliştireceklerdi. Ama bunun gerçekleşebilmesi için Lenin'in "bir kadının yapabileceği en verimsiz, en barbar ve en zor iş" olarak tarif ettiği çocuk bakımı ve ev işi görevlerinin devlet tarafından üstlenilmesi gerektiği kabul edildi. İlk yıllar boyuca kadınlara kocalarına ve çocuklarına karşı sorumluluklarını bir kenara bırakarak ezilen insanlığın savaşçıları olmaları çağrısında bulunuldu. Bir köylüyken Viatka ilinde öğretmen olan Efrosiniya Marakulina "yeni kadının" tipik bir örneğidir. "Ailesini, çocuklarını, ev halkını unuttu. Büyük bir coşkuyla kendini yeni işine, cahil, ezilen kız kardeşlerini bilgilendirmeye adadı." Bekleneceği gibi "yeni kadın"

olanlar, çok azdı. Kadınların çoğu için, iç savaşın kaosu, onların hayatta kalmak için mücadele verişine, kadının basmakalıp *baba* –"cahil", "geri kalmış" ve kocasının ve papazın kölesi– olarak imgesini pekiştiren devrimci dram karşısındaki kayıtsızlığına tanıklık etti.

Inessa Armand ve Alexandra Kollontai, kadının "geri kalmışlığıyla" savaşmak için 1919 yılında Kadın Bürosu'nu kurdular. Armand ve Kollontai, çalışan kadınların okuma yazma sınıfları, yuvalar, ortak yemek odaları ve tüketici kooperatifleri gibi onları doğrudan ilgilendiren tasarılar aracılığıyla harekete geçirilmeleri gerektiğini ısrarlı bir biçimde savundular. Sürekli mali kaynak sıkıntısı çeken Büro, 1920'ler boyunca ücret ve işe alma ayrımcılığına, cinsel tacize, kadınların işten atılmalarına, alkolizme ve eş dövmeye karşı bir dizi kampanyaya düzenledi. Zaman zaman desteklenen bu iddialı feminizm, parti yönetimindeki birçok erkeği kızdırdı. Sözgelimi, 1 Mart 1927'de İrkutsk'daki bir işçi kadınlar konferansı, "kadının özgürleşmesi için savaşmanın ve erkeklere karşı mücadele vermenin zorunlu olduğunu" bildiren bir kararı kabul etti. 1927'de Büro, Orta Asya'da peçeye, başlık parasına, çokeşliliğe ve kadın ayrımcılığına karşı saldırgan bir kampanya başlattı. Bunun üzerine yaklaşık 800 kadın, Bolşeviklerin "kadınları fahişeye dönüştürmesini" protesto eden gözü dönmüş erkekler tarafından öldürüldü. Büronun bu olay üzerine "büyük bir beceriksizlikle" suçlanması 1930'daki dağılışının başlangıcı oldu.

Bolşevikler, Lenin'in "'erkeğin eski efendi hakkından' doğduğunu" söylediği, erkekler kadın üzerinde Tanrının bağışladığı bir yönetme hakkına sahiptir yollu ataerkil an-

layışa itiraz ettiyseler de, genelde kadının toplumsal cinsiyet rollerine itiraz etmeye erkeklerinkine itiraz etmekten daha az ilgi gösterdiler. Devrim, egemen eril anlayışa bütünüyle yol vermek yerine, onun yerine genç erkeklerin yoldaşlık ve mücadeleye bağlılık aracılığıyla tanımlandığı kardeşlik modelini ikame ederek onu yeniden biçimlendirdi. Devrimci senaryoda üretim üremeden daha öncelikli olduğundan dolayı, kimlikleri büyük ölçüde aile ve annelik tarafından tanımlanan kadınlar için çok az bir hareket alanı kalmıştı. Dahası, devrimleştirilmiş resimlerinde kadınlar çoğunlukla ortada yoktular. Totemleştirilmiş işçilerin, köylülerin ve Kızıl Ordu askerlerinin genellikle erkek olması, devrimin erkek işi olduğu varsayımını örtük bir biçimde desteklemekteydi. 1920'lerin seyri sırasında ataerkil normların parti-devlette üstünlük kazanması sonucunda, toplumsal cinsiyet "bastırılmış olanın geri dönüşünün" görünür hale geldiği ilk alanlardan biri oldu.

Birçok Bolşevik, devletin çocukların bakım ve ev işleri sorumluluğunu üstleneceği komünizm altında özel mülkiyete dayanan bir kurum olarak ailenin ortadan kaldırılacağına inanıyordu. Savaşın, kaçışın, açlığın ve hastalığın darbeleriyle eşler ayrılıp çocuklar kaderlerine terk edilince ve rasgele cinsel ilişki artınca aile de kendiliğinden ortadan kalkmaya başladı. Sonuçta erkeklerin yardımı olmadan aileyi ayakta tutmaya çalışan birçok kadının ekonomik durumu bozuldu. Ailenin sağladığı güvenli ortam, fakir ve savunmasız kadınlar için arzu edilir bir şey gibi görünmeye başladı. Bu, 1920'ler boyunca evlenme oranın artmasına neden olan tek etkendi: 1926 yılındaki evlenme oranı, 1913'dekinin üç katından daha fazlaydı. YİS'yle

birlikte devlet sübvansiyonunda yapılan kesintiler Savaş Komünizminin bir özelliği olan devlet yemekhanelerinin, kreşlerinin ve ortak çamaşırhanelerin kapanmasına yol açtı. Dolayısıyla bu durum kadınların yeniden çocukların bakım, yemek pişirme, temizlik ve dikiş sorumluluğunu üstlenmeleri sonucunu doğurdu. Bu eğilimlerle birlikte işsiz kadınların sayısındaki artış, 1926'nın Aile Kanunu'na ilişkin kamusal tartışmalarda tepkileri biçimlendirdi. Bu Kanun, boşanma işlemini kolaylaştırdıysa da, çocukların bakım masrafından devleti değil erkekleri sorumlu kılarak nafakaya daha sıkı kurallar getirdi. Bu, genel kanının ailenin uzun bir süre daha toplumsal refahın temel kurumu olarak hizmet etmesi gerekecek yollu görüş doğrultusunda değiştiğinin işaretiydi. Bu düşünce değişikliği, giderek ağırlık kazanan artan gayri meşruluk, terk edilen çocuk, serserilik ve çocuk suçu sorunlarının ailenin çökmesiyle bağlantılı olduğu duygusuyla uyumluydu.

1920'ler daha tutucu bir aile ve evlilik eğiliminin güçlenmesine tanılık ettiyse de, bundan devrimin bu alanda çok az etkisi olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. On yıldan daha kısa bir süre öncesine kadar Avrupa Rusya'sı dünyanın en yüksek boşanma oranlarına sahipti, hatta boşanmalar kırsal topluluklarda da yaygındı. Benzer bir biçimde doğum oranında en alt düzeyde olduğu 1922'den itibaren bir patlama söz konusu olmasına karşın, kadınların eğitim ve istihdam düzeyi arttığından ve evlilikler ertelendiğinden dolayı uzun dönemde, özellikle de kentlerde olmak üzere doğum oranlarında eğilim düşme doğrultusundaydı. 1920 yılında Rusya kürtajı yasallaştıran ilk ülke oldu. Ama bu önlem kadına seçme hakkı tanınmasından daha çok

var olan koşullarda toplumun çocuklara iyi bir ortam sağlayamayacağı kaygısından kaynaklandı. 1920'lerin sonları itibarıyla kentlerde kürtaj sayısı doğum sayısını aştı ve en az bir çocuk sahibi kadınların evliliklerini sona erdirmesi çok yaygındı.

İç savaşın girdabında cinsel tabular bir yana itildi. Partideki bir azınlık, "cinsel devrim"in daha geniş toplumsal devrime içkin olduğunu düşünmekteydi. İlk Toplumsal Refah Komiseri Kollontai "kanatlı Eros'lar için özgürlük" istedi. Kollontai, bu isteği aracılığıyla kadınların kişisel ilişkilerinde özerklik ve doyum hakkına sahip olmaları gerektiğini ifade ettiyse de, onun daha çok rasgele cinsel ilişkiyi savunduğu sanıldı. Partideki hâkim eğilim bu türden bir düşünceye şüpheyle yaklaştı. Özellikle Lenin "cinsel meselelerde aşırı ileri gitmeyi" onaylamıyordu. 1920'lerin başlarından itibaren cinsel enerjinin yapıcı etkinliğe dönüştürülmesi yönündeki teşvikler çok çabuk ve çok sayıda geldi. "Psikonerolog" A. B. Zalkind, "sosyalist birikim aşamasındaki proletaryanın tutumlu, cimri bir sınıf olduğunu ve yaratıcı enerjinin cinsel kanallara yönelmesine izin vermenin onun çıkarlarına olmadığını" öne sürdü. Dönemin öjeniye yönelik ilgisinin renklendirdiği bu düşünce, cinselliği yeni toplumun üreme ve üretim kapasitesini artırmak için tasarlanmış bir toplum mühendisliği stratejisinin merkezine yerleştirdi. 1920'lerin sonlarında hoşgörülü tutumların terk edildiği dikkat çekti: 1929 yılı itibarıyla daha önce toplumun kurbanları olarak görülen "kaşarlanmış" fahişeler üretimdeki rollerini oynamayı kasten reddettikleri için çalışma kamplarına yollandılar. Bolşeviklerin cinsel anarşi hatasını giderek daha çok vurgulamaları, düzenli tasarılarının bede-

nin libidinal enerjisi ve doğanın ilkel güçleri tarafından yutulma tehlikesinden duydukları korkunun bir yansımasıydı.

Gençlik: Tereddütlü Bir Öncü Kol

1926 yılında yirmi yaşının altındakiler, kırsal nüfusun yarısından fazlasını oluşturuyordu. Bolşevikler, sosyalizmi geleceğe çocukların taşıyacağını düşündüklerinden sınırlı kaynakları onların refahı ve eğitimi için ayırdılar. Gençliğin masumiyet dönemi olarak görülmesi, geç-imparatorluk Rusya'sında köklendi ve Bolşevikler bu idealleştirmedeki gizli iyimserliği geliştirdiler. Rusya *ancien régime*'in en büyük sorunu olan bebek ölümündeki dikkate değer düşüş ve ailelerin küçülmesi, ailelerin duygusal yatırımlarını çocuklarında yoğunlaştırmalarını sağladı. Kadın Bürosu, çocuk bakımını geliştirmek ve aileleri bedensel ceza gibi uygulamalardan vazgeçirmek için kampanyalar düzenledi. Eğitimin uzatılmasıyla birleşen çocuk işçi üzerindeki yeni sınırlamalar, yetişkinliğe girme yaşını yükseltti. Bolşevikler, çocukların en başta topluma ait olduğuna inansalar da, ailenin ve devletin sorumlulukları arasındaki sınırın nerede çizilmesi gerektiği konusunda genel bir anlaşma içinde değildiler. A. Goikhbarg'ın devletin "bireysel 'sevmelerine' karşın cahil olan ailelerin özel, bireysel, bilimsel olmayan ve akıldışı yaklaşımından daha iyi bir sonuca ulaşacağı" yönündeki görüşünü herkes paylaşmadı. Devletin çocukların yetiştirilmesini üstelenecek kaynağının olmaması nedeniyle aileler bu sorumluluğun büyük bir bölümünü omuzlamayı sürdürdüler. Ama bunu yapma hakları ödev-

lerini devrimin değerleriyle uyumlu bir biçimde yerine getirmeleri koşuluna bağlıydı. "Eğer babalar ısrarla çocuklarını dar, küçük mülk sahiplerine ya da mistiklere doğru yönlendirirlerse (...) çocukların ahlaki bakımdan onları terk etmeye hakları vardı."

Bolşeviklerin karşı karşıya olduğu en vahim sorunlardan biri, yaşamlarını kent sokaklarında ve tren istasyonlarında dilenerek, seyyar satıcılık ya da hırsızlık yaparak sürdüren akıl almaz sayıdaki öksüz ve terk edilmiş çocuğa çare bulmaktı. Bu sorun, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ortaya çıktıysa da, 1914'den sonra daha da ağırlaştı. 1922 yılı itibarıyla dörtte üçünden fazlası erkek çocuğu olmak üzere en az 7 milyon çocuk terk edilmişti. Bunlar çeteleriyle, hiyerarşileriyle, bölgeleriyle, kurallarıyla, ritüelleriyle ve argolarıyla ayrı bir alt kültür oluşturdu. Terk edilen çocuklar, çocuk suçlarındaki keskin artışın başlıca nedeniydiler. Yetkililer toplum kurbanı olarak gördükleri genç suçlulara anlayışla yaklaştılar, Ocak 1918'de 17 yaşının altındaki gençler için duruşma ve gözetim altına alma kararları kaldırıldı. Terk edilen çocukların evlere ve bazıları "özerk yönetime" dayanan deneysel işçi komünleri olarak yönetilen kolonilere yerleştirilmeleri için muazzam bir çaba sarf edilmesi sonucunda 1920'lerin sonları itibarıyla bunların sayısı 200.000 civarına düştü. Bu aşamadan itibaren, çocuk suçlarının ortadan kaldırılmasının başarılamaması, yargıçların "çocuklar cezalandırılmamalı yollu değersiz görüşü" suçlamalarına yol açarak, yetkililerin daha az hoşgörülü bir tutum takınmalarına neden oldu.

1925 yılı itibarıyla Komsomol uygun gençlerin yalnızca % 6'sını temsil eden 1,5 milyon üyeye sahipti. Komsomol

iç savaş sırasında yalnızca kentle sınırlı bir örgüt haline gelmesinden itibaren kırsalda güç kazanmak için mücadele verdi ve 1926 yılı itibarıyla üyelerinin % 60'ı köylüydü. Taşrada Komsomol daha çok kuşaklararası çatışmayla, kiliseye gitme gibi konularda ailelerine direnerek bildiklerini okuyan genç erkeklerle ve daha az sayıda olsalar da genç kadınlarla bağdaştırıldı. Aileler, evlatlarının davranışlarından şikâyetçiydiler: "Kol'ka, ikonun yerine Lenin'in resmini yapıştırdı, şimdi de elinde pankart küfür dolu şarkılar söyleyerek gösteriye gidiyor." Kentlerdeki Komsomol üyelerinin çoğunun YİS'nin yarattığı havadan hoşlanmadıkları açıktı. İç savaş boyunca üyeleri dönemin ayırt edici özellikleri olan kahramanlığın, fedakârlığın ve mücadeleciliğin örneği olmuşlardı. Şimdi gereken nitelikler, "zekilik, disiplin, eğitim, planlı programlı davranma"ydı ve kimi gençler iktisadi ve kültürel inşanın tekdüze görevlerini yerine getirmekte zorluk çekiyor gibiydiler. Daha yüksek okuryazarlık düzeyi, ordu hizmeti, mevsimlik iş deneyimi ve aile yükümlülüklerinden görece daha fazla kurtulmuş olmaları genç erkeklere çoğu genç kadınınkinden daha geniş bir dünya görüşü kazandırdığından, Komsomol'un genel yapısı, daha çok genç erkekler tarafından belirlendi. Bununla birlikte, Komsomol'daki kadınların oranı 1920'lerin ortasında beşte bir oranında –partidekinden daha yüksek– olmasına karşın, sona ermeyen toplantı, konuşma, siyasi eğitim ve gösteri rutini birçok kadını Komsomol'dan soğuttu ve epey ayrılan oldu.

YİS'nin yürürlükte olduğu süre boyunca genç insanlar işsizlik, evsizlik ve okul ücretlerini ödeme dahil olmak üzere birçok zorlukla karşı karşıya kaldılar. Resmi retorik,

gençliğe devrimci öncü kol rolünü verdiyse de, genç insanların gözle görülür bir biçimde coşkularını yitirdiklerinden büyük bir kaygı duyuluyordu. 1923 yılında Petrograd Üniversitesi'nin öğrenci gazetesi, öğrencilerin % 10'unun devrimi etkin bir biçimde savunduğunu, % 60'ının "partili olmadığını", % 15 ile % 20 arasının "açıkça Sovyet karşıtı" olduğunu ve % 10'unun ilgisiz olduğunu iddia etti. "Holiganizm"deki algılanan yükseliş, derin bir toplumsal huzursuzluğun işareti gibi görünmekteydi. Kırmızı rujlu, kısa saçlı, uzun topuklu genç kadınlar ile kruvaze ceketli, Oxford çantalı genç erkekler, burjuva çöküşünün arttığı korkusunu besledi. Şair S. Yesenin'in Aralık 1925'deki intiharını izleyen intihar "salgını", birçok genç insanın hastalıklı bir bireyciliğe yakalanmış olduğunu düşündürdü. Gençler, en sonunda ve paradoksal bir biçimde dini namusluluk, ölçülülük, kısıtlama ve sıkı çalışma iletilerinin çekiciliğinin dışında, çoğunlukla –günah dolu olduğunu düşünmelerine karşın– dünyaya Komsomol'daki çoğunluktan daha ciddi yaklaşıyor gibi gözüken Baptizm, Adventizm ve Evanjelizm gibi mezheplere yöneldiler. Başka bir deyişle, gençliğin aşırılıkları YİS'nin sınıf yabancılarıyla, burjuva restorasyonuyla ve ahlaki yozlaşmayla bağlarını güçlendiriyor gibi göründü.

Kültür Devrimi

Aydınlanmanın çocukları olarak Bolşevikler, bilginin ve ussallığın yayılmasının insanları boş inançtan kurtaracağına ve onların özgürlüklerini ve özerkliklerini artıraca-

ğına inandılar. Entelijensiya, atalarını izleyerek ağzına kadar "Asyalı" geri kalmışlıkla dolu olduğunu düşündükleri toplumun "kültürlülük" düzeyini yükseltmek için uğraştı. Bolşeviklere göre, "kültürlülük" dakiklikten, tırnakları temizlemekten, temel bir biyoloji bilgisine sahip olmaya ve kişinin sendika görevlerini etkili bir biçimde yerine getirmesine kadar her şeyi ifade edebiliyordu. Kültürlülüğün karşı savı "kültürel yoksunluk"un karmakarışık yan anlamları, Samara'da iskele duvarına yapıştırılmış bir ilanda açık bir biçimde belirtilmişti: "Çöpleri etrafa atma, yakıt pompalarının yakınında kibrit yakma, ay çekirdeklerini tükürme, sövme ya da küfretme." Askeri ve siyasi cephelerde kazanılan zaferin ardından, 1921 yılında "kültür"ün devrimci hareketin üçüncü cephesi olduğu ilan edildi. Lenin son yazılarında "kültür devrimi" kavramına sosyalizme geçişin önemli bir parçası olarak başvurdu. Buna karşın Lenin'in bu devrimin neyi gerektirdiğine ilişkin yorumunun daha alçak gönüllü olduğu halk arasında okuryazarlık ve disiplinli çalışma alışkanlıklarının propagandasının yapılmasına ve toplumsal gelişme için bilimin ve teknolojinin kullanılmasına dayandığı ortaya çıktı.

Okuryazarlığı artırma kampanyası, sosyalist topluma etkin katılımın okuyabilmeye dayandığının farkında olan Bolşeviklerin çok fazla enerji ve hayal gücü sarf ettikleri bir kampanyaydı. Cehaletin tehlikesi, dört bir yanda asılı olan, ayağında sazdan ayakkabılarıyla gözleri kapalı uçurumun kenarına doğru ilerleyen bir köylüye uzatılan bir eli gösteren bir posterde anlatıldı. İç savaş sırasında Kızıl Ordu askerlerini eğitmek için yoğun bir biçimde uğraşıldıysa YİS'nin uygulamaya girmesiyle birlikte "Okuryazar-

lığın tasfiyesi" için gereken mali kaynaklar çok büyük ölçüde kısıldı. Gene de, 1897'de nüfusun % 23'ü okuryazar iken, 1926 nüfus sayımı döneminden itibaren % 51'i okuryazardı. Bu, etkileyici bir sonuç olmakla birlikte korkutucu eşitsizlikleri gizlemekteydi. Sovyet Birliği'nde erkeklerin üçte ikisi okuyabilirken kadınların yalnızca % 37'si okuyabiliyordu. Türkmenistan'da nüfusun % 97'si okuma yazma bilmiyordu. Açıkçası, hızlı okuma yazma programlarına katılanların eğitim düzeyleri yüksek değildi. 1923'de 64 askerden *Pravda*'dan Sovyet Büyükelçisi suikastına ilişkin bir makaleyi okumaları istendiğinde, hiçbiri başlığın ne olduğunu –"Katillerin Küstahlığı"nı– açıklayamadı. Yine de, okumayı öğrenme, insanı duygulandıran bir bilgiye susamışlık doğurdu: "Bana kuyruklu yıldızlar, yıldızlar, su, yeryüzü ve gökyüzü hakkında çıkan kitapların listesini gönder." Ayrıca Bolşeviklerin çok iyi fark ettikleri gibi, okuryazar olma, yeni rejimin dilini öğrenme, "Bolşevikçe konuşma" arzusunu harekete geçirdi. Köylülerin yeni toplumu tanımlayan kategorileri öğrenme çabaları çoğunlukla komikti:

> Biz gençlik ebedi kış uykusundan ve ilgisizlikten uyanarak, kanımızı harekete geçirerek, iyi ilerlemeleri ve girişimleri umutla düşünerek yavaş olsa da adım adım eski ve bozulmuş alışkanlıkları terk etmekteyiz.

Bolşevik dilinin garip sözcüklerinin ve deyimlerinin büyüsel bir gücü de vardı.

Başka Bolşevikler, Lenin'inkinden daha gösterişli bir kültür devrimi anlayışı üzerine kafa yordular. Buharin, kültür devriminin "insanın ayırt edici özelliklerinde, alışkan-

lıklarında, duygularında, arzularında, yaşam tarzında ve kültüründe bir devrimden" başka bir şeyi ifade etmediğini ileri sürdü. Bu bakış açısından, kültür devriminin amacı, yalnızca gündelik yaşamın toptan dönüştürülmesi yoluyla "yeni bir Sovyet insanı"nın yaratılmasıydı. 1920'lerin ortalarında gündelik yaşamın bütünüyle değiştirilmesi hakkında kişisel olanın siyasal olanla ilişkisi meselesi etrafında dönen canlı tartışmalar yürütüldü. Piyasa güçlerinin yükseldiği, resmi siyasaların "sınıf düşmanları"ndan yararlanıyor gibi göründüğü bir sırada sosyalizm doğrultusundaki ilerleme alışılmışın dışında bir görüntü çizerek sanki bireylerin davranışlarına dayanıyormuş gibi göründü. Krupskaya'nın 1924'deki Komsomol kongresinde dediği gibi: "Daha önce belki de özel yaşam ile kamu yaşamını birbirinden ayırmanın er ya da geç komünizme ihanet olacağı bizim için açık değildi." Bu bağlamda gündelik yaşamın giyim, sağlığa uygunluk, kişisel ahlak, boş zaman, Rusça'nın doğru kullanılması gibi çeşitli görünümleri, siyasal bir önem kazandı. Bir komünist için makyaj yapmak ya da moda giysiler giymek kabul edilebilir bir şey miydi? Yanıt, kuşkusuz hayırdı; çünkü bu şeyler güzel görünmeyle ilişkili şeyleri içeriyordu. Yine de, Bolşevikler kendi bütünlüğü içinde "burjuva" değerlerinden uzak durmadılar. Kültürlü Sovyet yurttaşlarından dakik, verimli, düzenli ve temiz görünümlü olmaları beklendiyse de, görgü kurallarına, güzel kıyafetlere ya da yapılmış saçlara fazla ilgi duyulması küçük burjuva ya da "eğitimsiz cahil" olmakla suçlanılmasına neden olabildi.

Kültür devrimini gerçekleştirme tasarısı, yaşamın dönüm noktalarına –doğum, evlilik ve ölüm– el attığında güçlü bir direnişe yol açtı. Bu dönüm noktaları, yüzyıllar-

dan beri varoluşsal ve kültürel bir tınıya sahip olan dinsel ritüellerin izlerini taşımaktaydı. Bolşevikler, bunların yerini alacak dünyevi ikameler bulmaya çalıştılar. Ekimleme diye bilinen, yeni doğan çocukların devrim için büyütülmesi yalnızca küçük bir azınlık içinde olsa da çok başarılı göründü. Ocak 1924'de Kremenchug ağaç tornacıları sendikasının bir mitingi "işçi sınıfının kafasını karıştıran ve onu baskı altına alan saçma dini ritüeller"e karşı "bilinç"in ve "akıl"ın yüceltilmesiyle başlayan bir törende, (tersten okunuşu "Lenin" olan) "Ninel" adlı bir kızın "kızıl vaftizi" gerçekleştirildi. Buna karşın, bu tür ritüeller, komünistler ve Komsomolitler arasında popüler değildi ve birçoğu çocuklarını vaftiz ettirdikleri ve kilisede evlendikleri için kovulmuşlardı. Özellikle akılcı, ekonomik bir defin yöntemi olarak yakma işlemini destekleme girişimi, genel bir direnişle karşılaştı. 1950'ler kadar geç bir tarihte cenaze törenlerinin yarısından daha azı dinsel değildi. Geleneksel ritüellerin gizemini, hazzını ve coşkusunu özleyen halk, ruhsal dramdan ve aşkınlık duygusundan yoksun taklit ikameler buldu. Toplum mühendisliğinin iddialı bir girişimi olarak "kültür devrimi"nin zora başvuran bir yönü olsa da, kolayca tasarı "totaliter" nitelikteydi türünden bir genelleme yapmaktan kaçınılmalıdır; çünkü böyle bir genelleme milyonlarca genç insanın tutkuyla kendilerini dönüştürmek istediklerini gözden kaçırır. Köhnemişliği gözle görülür bir halde olan geleneksel bir yaşam biçimini sürdüren birçok genç köylü, "kültürlü" olmayı arzuladı: "Sinemaya gitmek için kültürlü bir biçimde giyindim. Gerçekten Kültür ve Dinlenme Parkına gitmek istiyordum, ama yeterince param yoktu." 1928 yılında *Peasant Newpaper*'a gönderilen

mektupların % 12'den fazlası köylü yaşamının "geri kalmışlığına" ilişkindi. Bu mektuplar çoğunlukla şöyle başlıyorlardı: "Ben cahil bir köylüyüm"; "Size tanrının unuttuğu bir yerden yazıyorum"; "Kör sobanın önünde uzanmış düşünüyorum". Bu köylüler, yeni düzenin gereksinimleri karşısında fazlalık haline geleceklerinden korktuklarından, "siyasi gelişme kaydetme ve dünyayı anlama", "edebiyata ve yönetici kadrosuna sahip olma" arzusuna kapıldılar. Hatta Sovyet tasarısına ısınamayan milyonlar bile onun "kültürlü" ve "geri kalmış", "devrimci" ve "gerici" kategorilerini içselleştirdiler.

Dine Saldırı

1920'lerin başları, rejimin siyasalarını yumuşattığını gördüyse de, rejim 1922'den Patrik Tikhon'un 1925'deki ölümüne kadar Ortodoks Kilise'sine sürekli saldırdı. Bolşevikler, Şubat 1922'de Kilise'ye kıtlık kurbanlarına yardım için kıymetli mallarını teslim etmesini emretti. Bu emir, Shuia'da dört kişinin öldürüldüğü ve on kişinin yaralandığı sert bir çatışmayı kışkırttı. Lenin, el koymaların kıtlık kurbanlarına yardım amaçlı olduğu bahanesini bir kenara bıraktı –"birkaç yüz milyon rublelik kaynağa kendimiz için el koymalıyız"– ve Shuia "isyancıları" yargılansın emrini verdi. Sekiz papaz, iki erkek ve bir kadın gereğince idam edildi ve 25'i hapsedildi. El koymalara karşı yürütülen kışkırtmaların Yahudi düşmanlığına büründüğü Petrograd'ta Metropolit Veniamin ve başka üç kişi yargılanıp idam edildi. 1922-1923'de dindarlarla 1.414 çarpışma olduğu ve

çatışmalarda 7.000 papazın, keşişin ve rahibenin ortadan kaybolduğu, büyük bir ihtimalle de daha fazlasının öldürüldüğü iddia edildi. Mayıs 1922'de Ortodoks Kilisesi kendisine zarar veren bir hizipleşmeye sürüklendi. Yenilemeci olarak bilinen bir grup köktenci papaz, Sovyet iktidarına destek verdi ve "karşı devrimci" Tikhonu çekilmesi için zorladı. Yenilemeciler, 1923'de kilise konseyini toplantıya çağırdılar ve bu konsey uzun tartışmaların ardından yerel Rus Kilisesi'nin yerine Slav Kilisesi'nin geçirilmesi, Miladi takviminin kabul edilmesi, sıradan halkın piskoposluk bölgesinin yönetimine ve hizmetlerine daha çok katılması dahil olmak üzere bir dizi reformu onayladı. 1925 yılı itibarıyla semt kilise bölgelerinin resmen üçte ikisi Yenilemecilere bağlıydı. Yine de bu "ussallaştırıcı" reformlar, inançları yortu günlerini kutlama ve yerel azizler ve kutsal yerlerle yakından bağlantılı olan sıradan halk arasında popüler değildi. Dahası, devrim semt kilise bölgelerinin üzerindeki denetimini güçlendirdiğinden, sıradan halk bu reformların uygulanmasını engelleyebilecek bir konumundaydı ve reformların başlıca destekçisi olan rahip sınıfı, mali destek konusunda onlara güvenmekteydi. Bolşevikler, Tikhon'un rejime sadakatini açıklaması üzerine Haziran 1923'de Yenilemecilerden desteklerini çektiler. Dindarların çoğu Tikhon'un rejimle uzlaşmaya gitmesini sorguladıysa da, Tikhon'un Yenilemecileri yıkmaya girişmesinden hoşnut kaldılar. Bu girişim, kısa vadede hizipleşmeyi derinleştirdiyse de 1920'lerin sonlarında Yinelemeciler bozguna uğratıldı. Bu sırada Tikhon'un ardılı Metropolit Sergei, Mayıs 1927'de Sovyetlere bağlılık andı içti; kilisenin rejimin birlikte yaşamak zorunda olduğu bir örgüt olduğu çok açıktı.

Rejimin mezhepçiler ve –17. yüzyılın ikinci yarısında Patrik Nikon'un (1605-1681) toplu dua reformlarını uygulamaya koymasından sonra Ortodoks Kilisesi'nden ayrılan– Eski İnananlar karşısında benimsediği siyasalar daha uzlaşma yanlısıydı, çünkü rejim, çarlık altında çektikleri zulümden, sıkı çalışmaya, ciddiyete, katı ahlak kurallarına yaptıkları vurgudan ve tarım komünleri oluşturulmasına açıklıklarından dolayı onları siyasi açıdan daha ilerici görmekteydi. Eski İnananların ve mezhepçilerin gazete çıkarmalarına, konferanslar düzenlemelerine, yardım dernekleri ve kooperatifler kurmalarına izin verildi. Buna karşın, 1920'lerin başı kadar erken bir tarihte OGPU böl ve yönet taktiğini güderek dikkatli bir biçimde bunları izlemeye başladı. 1926'dan sonra Ortodoks Kilisesi'ne yönelik siyasa bir şekilde yumuşadıkça, mezheplere –ve ayrıca İslam'a ve Yahudiliğe– yönelik siyasa sertleşti. Buna karşın 1929'da Stalin'in "yukardan devrim"inin başlamasıyla birlikte rejim bütün örgütlü dinlere doğrudan saldırdı.

Hükümet, onu Ortodokslukla karşı karşıya getirmesine rağmen, dine karşı savaşı uzun soluklu bir eğitim ve propaganda meselesi olarak gördü. Emelian laroslavsky, 1922'de kitlelere ateizm propagandası yapmak için haftalık bir gazete kurdu ve bu gazete 1917'yi milat olarak aldı. 1925'de ikonları yakmak ve kilisenin içine domuzları salmak gibi maskaralıklarla inananları rahatsız etmekten zevk alan "papaz-yiyenler" olarak bilinen Komsomol'daki din karşıtı bağnazlara karşı Tanrıtanımaz Militan Birliği'ni kurdu. Bu bağnazların aksine Birlik, inananlarla dünyanın altı günde yaratılıp yaratılmadığı gibi başlıkların halkın önünde tartışılmasını destekledi. Sınıflardan ateist pro-

Il'ich yerleşkesinin sakinleri, Orak ve Çekiç'in, Kursk Demiryolu Atölyesi'nin, Rus Kablo'nun ve yakınlardaki başka fabrikaların işçileri olan bizler, Sovyet'e yerine getirilebilir bir rica için başvurmaktayız. Yerleşkemiz daha önce Vsekhsviatskii Manastırı'na ait olan ve Ekim Devrimi'nin kazanımlarından biri olarak bize geçen bir arazi üzerinde. Ama bu kazanım tam anlamıyla gerçekleştirilemedi. Bu asalakların inini bir işçi yerleşkesine dönüştürdüysek de, gericiliğin kalesi bu kilise alanı üzerinde rahat konutlar, boş zaman ve eğlence tesisleri inşa etmek istiyoruz. Ne var ki, belirli Sovyet organlarının yavaşlığından ve mali kaynak bulunmamasından dolayı sorunlar doğuyor. Bu nedenle Moskova Sovyeti'nden kilise mülkünün hızlı bir biçimde satılmasına izin veren bir yönerge yayınlamasını rica ediyoruz.

Il'ich yerleşkesinden 153 işçinin
Moskova Sovyeti'ne bildirimi, Mart 1924.

pagandayı uzak tutmak için okulların bakım masraflarını üstlenen rahip sınıfı, tanrıtanımazlara "ayartıcılar ve ahlaksızlar" ve köylüler sözcükleriyle saldırdılar. 1930'da Birlik 2 milyondan daha fazla üyesi olduğunu iddia ettiyse de, elde ettiği başarılar bakımından sicili etkileyici değildi. Özellikle kentlerde olmak üzere dinin gerekleri daha az yerine getirilir olduysa da, bu durum ateist propagandadan daha çok kentleşmeyle, askerlik hizmetiyle, radyo ve gazete kültürüyle ve teknolojinin artmasıyla ilişkiliydi. YİS'nin döneminde dinin tarihi, bir biçimde kilise ve devlet arasındaki çatışmadan daha çok devlet kaynakları tarafından

Resim 18. Vladimir Tatlin'in *Üçüncü Enternasyonal Anıtı*'nın (*Monument to the Third International*) modeli.

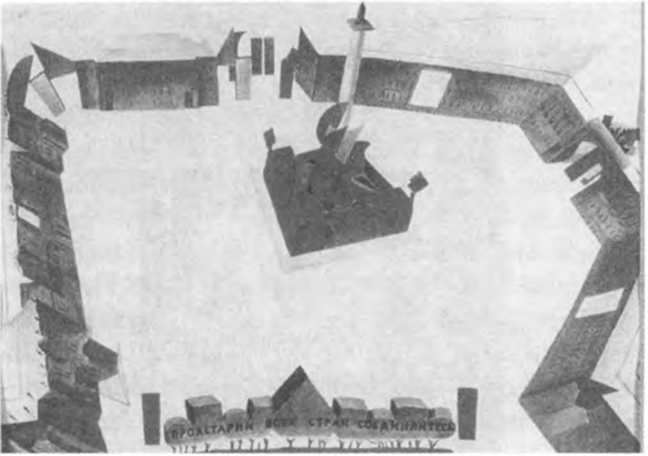
desteklenen, modernleşen bir kültür ile kimlikleri ağırlıklı olarak din üzerine kurulu olan yerel topluluklar arasındaki çatışmanın tarihiydi.

Saldırgan ateizmine rağmen, Stalin hizbi, dinin popüler öğelerini resmi siyasi kültüre nakşederek ve ölü Lenin'i kutsallaştırarak, meşruluğunu sağlamlaştırmakta tereddüt etmedi. Lenin yaşadığı süre boyunca çok övüldü; ama hiçbir zaman kesinlikle bir kült nesnesi olmadı. Bununla birlikte, ölümü, yabancı istilası, ekonomik çöküş ve parti içinde bölünme söylentilerinde dile getirilen yaygın bir kaygıya yol açtı. Stalin grubu bu kaygıya, büyük bir gayret-

le, proletaryanın cisimleşmesi olarak bir Lenin miti –"Lenin daima bizimle ve her yerde"– oluşturarak karşılık verdi. Lenin miti, halkının bakımını üstlenecek baba figürüne duyulan, derinlere kök salmış bir ihtiyaçtan yararlanılarak oluşturuldu. Her dernekte, okulda ve fabrikada ikon köşesinin yerini Lenin köşesi aldı. O zamana kadar 'azizlerin bedenleri çürümez' yollu halk inancının bir hurafe olduğunu göstermek için savaşmış olan Bolşevikler, şimdi Lenin'in bedenini sanki çağdaş bir firavunun bedeniymiş gibi mumyalamakta ve kutsal bir mabede yerleştirmekteydiler. Rejimin değerlerini halka kabul ettirmek için Lenin kültünü ne denli kullandığını ve Lenin kültünün halkın ihtiyaçlarını ne denli karşıladığını söylemek zor.

Entelijensiya ve Sanatlar

Ekim Devrimi, dünyanın hiçbir yerinde eşi görülmeyen, şaşkınlık verici bir sanatsal deney patlaması doğurdu. Bu, K. S. Malevich'in *Siyah Karesi*'nde (*Black Square*), V. Y. Tatlin'in *Üçüncü Enternasyonal Anıtı*'nda (*Monument to the Third International*), V. Y. Meyerhold'un biyomekanik dramasında, V. Khlebnikov'un ussal-ötesi şiirinde, V. V. Mayakovski'nin tiz mısralarında ve N. Roslavet'in müzikte yeni bir tonal sistem arayışlarında simgeleşti. Sanatsal uygulamayı devrimcileştirmenin daha büyük çaplı sanatın toplum içindeki rolünü dönüştürme tasarısının parçası olduğu ve sanatın "yaşam"ı dönüştürme gücüne sahip olduğu inancı, 1908 civarında ortaya çıkan avangarda devinim kazandırdı. Avangart, estetiğe ilişkin konularda bölün-

Resim 19. Altman'ın Kare Saray tasarımı.

mesine ve Fütürist "Puşkin'i, Dostoyevski'yi, Tolstoy'u baştan defetme" çağrısını kesinlikle onaylamasına rağmen, siyasette gevşek bir biçimde solcu, ruh olarak put kırıcıydı. Avangard'ın görsel sanatlardaki Malevich, A. M. Rodchenko, Tatlin ve Kandinsky gibi temsilcilerinin birçoğu yeni Sovyet kurumlarında önemli mevkilere geldiler.

Tiyatro iç savaş boyunca sanatların en önde geleniydi. Buna karşın Meyerhold'un "Tiyatro Ekimi"ni başlatma çabaları, klasik repertuarın korunmasının öneminde ısrar eden Aydınlatma Komiseri Lunacharsky tarafından engellendi. Lenin'in "saçma ve sapkın" diye mahkûm etmesine karşın, sanatsal çoğulculuk ilkesini savunan Lunacharsky, avangardı destekledi. YİS'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte mimari, sinema ve roman kendisini kanıtladı. Görsel sa-

natlarda kurmacılık, doğrudan Ekim 1917'den doğan bir akımdı. Kurmacılık ürünün sanatsal ve teknolojik boyutlarını kaynaştırmaya çalışırken, "yeni Sovyet insanı"nın kendisini geliştirebileceği bir çevre yaratmayı arzuluyordu. Malzemelerin özelliklerine ve endüstri tasarımına yönelik kurmacı ilgi, modern mimariyi, fotoğraf sanatını, grafik baskıyı, kumaşları, mobilyayı ve sinemayı önemli bir biçimde etkiledi. Sinemada bazıları iç savaş sırasında kısa propaganda filmleri çekerek deneyim kazanan S. Eisenstein, D. Vertov, V. Pudovkin ve A. Dovzhenko gibi önde gelen yönetmenler, dünya sinemasının klasiklerini ürettiler. Bu yönetmenlerin çoğu, seyircinin görsel farkındalığını artırmanın bir yolu olarak –beklenmedik görüntülerin art arda sıralanması gibi– montaj denemelerinde bulundular. Diğer bütün sanat alanlarında olduğu gibi sinemada da –belgeselin konulu film karşısındaki üstünlükleri, propagandanın eğlence karşısındaki üstülükleri üzerine– ateşli tartışmalar yürütülmekteydi. Buna karşın, Eisenstein'ın siyasi açıdan kusursuz filmleri bile deneysel kurgu, çevirim ve sahne düzenlemesinden ötürü, halk bir tarafa, bürokratlar tarafından bile soğuk karşılandı. YİS'yle birlikte yeniden canlanan ticari kitle kültürü, halkın avangart sanatın yerine sürükleyici kurmacayı, hafif müziği, komediyi, eğlenceli gösterileri tercih ettiğinden kuşku bırakmadı. 1920'lerin ikinci yarısından itibaren rejimin genelde gerçekçi ve figüratif türde çalışmalar yapmayı sürdüren sanatçılara giderek daha olumlu gözle bakmasının tek nedeni, sanatın daha erişilebilir hale gelmesi gerektiği yönündeki resmi düşünceydi.

Edebiyat, kısmen özel yayınevlerinin yeniden eski güçlerine kavuşmaları sayesinde 1920'lerde gelişme gösterdi.

Resim 20. Dziga Vertov'un *On Birinci Yıl* (*The Eleventh*) adlı filminin kurmacı poster tasarımı.

A. A. Blok, S. A. Yesenin ve A. Belyi gibi şairlerin devrime ilk tepkilerinin bazıları, devrimin "tinsel aşırılıkçılığıyla" özdeşleşen vahiysel bir karaktere sahipti. B. Pilnyak'ın devrimi kin dolu, Asyalı bir gücün "mekanik Avrupa"nın medeniyet cilasını kazıması olarak anlatan *Çıplak Yıl* (*Naked Year*, 1922) adlı romanı çoğu kimse tarafından ilk "Sovyet" romanı olarak kabul edildi. Aksine, K. Fedin, M. Zoshchenko ve V. İvanov, devrimi fantastik hayal gücünün özgür bırakılması olarak selamladılar. Bunlar, kolektivizmi, emeği ve makine kültünü öven Smithy grubu

tarafından "ideolojik açıdan boş" olmakla eleştirildiler. İç savaşın anısı soluklaştıkça, yazılı eserler hem daha az partizan hem de YİS'nin belirsizlikleri üzerine kafa yorar hale geldiler. Gündelik yaşamın saçmalığı üzerine yazan M. Zoshchenko'nun trajikomik yergisi dikkate değerdi. İnsancıl, siyaset içermeyen estetik, lirizmi geliştirmeyi ve kesinliğin, duruluğun ve ölçülülüğün bir dilini oluşturmayı arzulayan Mandelstam'ın ve Ahmatova'nın şiirinde zemin buldu. Bu türden bir çoğulculuğa karşı çıkan Proleter Yazarlar Derneği, 1928 yılında edebiyatın "toplumsal emre" itaat etmesini talep etti. Kurmacanın toplumbilimsel bir metin olmanın dışında pek bir değeri olmadığını düşünen bu estetik, olumlu, muğlak olmayan karakterler, güvenilir bir anlatı ve sezilen kesinlikler isteyen yeni okuryazarların zevklerine uygundu. 1920'ler edebiyatta hem gerçek bir çoğulculuğa hem de sansürün düzenli bir biçimde artmasına şahitlik etti. 1922 yılında yerli ya da yabancı basılı yapıtları, müsveddeleri ve fotoğrafları sansürlemekle görevli Basında Devlet Sırlarını Koruma Başmüdürlüğü kuruldu. Temmuz 1924 itibarıyla 216 tane yabancı film "ülkedeki işçilerin ve köylülerin ideolojik eğitimini tehdit ettikleri" gerekçesiyle yasaklanmıştı. Bu, 1905 sonrasındaki sansürden daha katı bir sansürdü.

1920'ler boyunca entelijensiya kararsız kaldı. Rejim entelijensiyanın siyasi gücünü elinden alırken öğretmenlere, bilim insanlarına, planlamacılara, yöneticilere, doktorlara ve mühendislere ihtiyacı olduğundan uzmanlığını sosyalizm hizmetine sunması için onu teşvik etti. Buna karşın rejim, ahlaki liderlik iddialarıyla egemenlik kurma çabalarını kösteklemesi olası rakip bir seçkin olarak gördüğü en-

telijensiyaya güvenmemeye devam etti. Eğitimde, sanatta ve bilimde belirli bir çoğulculuğa hoşgörü gösterildiyse de, eğilim açıkça resmi denetimi artırma yönündeydi. 1922'de üniversiteler –öğretim üyelerinin Moskova'daki ve başka yerlerdeki grevine rağmen– özerkliklerini kaybettiler ve Devlet Akademi Konseyi "tanrıbilimcileri, mistikleri, aşırı idealizmin temsilcilerini" hayli tereddütlü bir biçimde uzaklaştırdı. Bilimler Akademisi olağandışı bir biçimde 1929'a kadar özerkliğini korudu; ama onunla rekabet etmesi için bir Kızıl Akademi kuruldu. Vejetaryen Toplum gibi görünüşte zararsız derneklerin izin başvuruları OCPU tarafından "siyasi nedenlerden dolayı" sürekli reddedildi. Bununla birlikte, bütün sıkıntılarına karşın entelijensiyanın resmi olmayan şebekeleri, kişisel bağlantıları ve kurumsal sadakatleri aracılığıyla farklı bir toplumsal kimliği muhafaza etmesi sıra dışı bir durumdur.

1920'ler, sınırlandırılmamış bir sanatsal ve düşünsel çeşitlilik devri olmakla birlikte, rejimin sansür, mali kaynak denetimi ve sert müdahale aracılığıyla kültürel yaşam üzerindeki denetimini artırmasına şahitlik etti. Rejim, sanatın insan bilincini dönüştürme gücüne sahip olduğuna inandığından, onun yöneliminin birey sanatçıların kendiliğinden geçici istekleri ya da pazarın emirleri tarafından belirlenmesine izin veremezdi. Dahası, avangart ile halkın zevki arasındaki uçurum, film gibi yeni iletişim araçlarının büyük bir gizil propaganda gücüne sahip olduklarını kabul eden liderlerin işini zorlaştırdı. Sinemaya meraklı olan Stalin, sinemayı "kitlesel kışkırtmanın en önemli aracı" olarak tanımladı. Sonuçta, partinin avangarda karşı daha az hoşgörülü bir tutum takınma eğilimi, istikrar

konusunda artan kaygısının ve sürekli devrimi hatırlatan her şeyi reddetmesinin dolaylı bir yansımasıydı. Söylenildiği gibi, bu dönemde parti denetimi asla sıkı ya da etkin değildi ve sosyalist topluma uygun bir sanatı neyin teşkil ettiğine ilişkin tartışma görece özgür bir ortamda yürütülmekteydi. 1920'lerin çeşitliliğiyle –her ne kadar uzlaştıysa da– 1930'ların boğucu uymacılığı arasında niteliksel bir farklılık vardı.

YİS'nin, ideal ile gerçek arasındaki farklılığa dikkat çekerek iç savaşın ütopyacılığını dizginlediği düşünülebilirse de, ütopyacılığın öldüğü sonucuna varılmamalıdır. Elektriğin getirilmesine, Taylorizme ve kültür devrimine bağlanan umutlar ütopyacıydı ve rejimin süregelen dinamizmini göstermekteydi. Buna karşın, Rusya'nın gerçekleri kendilerini hissettirmeye başladı. Çelişkili bir biçimde, rejim istikrar kazandıkça Rusya'nın gelişiminin önündeki derin yapısal zorluklar kendilerini yeniden hissettirdi: coğrafyanın zorlukları (uzun mesafeler, dağınık nüfus, yetersiz iletişim), (tarımı tehlikeye atan) iklim, jeopolitik (sınırları korumanın zorluğu), azgelişmiş piyasa ve sermaye yetersizliği, köylü kültürünün derinlerde köklenmiş şablonları, bürokratik devletin gelenekleri. Rusya'nın mirasını kesin bir biçimde reddeden Bolşevikler, bu zorluklar kendilerini hissettirdikçe Ekim'den bu yana kat ettikleri mesafeyi daha fazla buldular. Bu ne onların bu güçlüklerin tutsağı olduğu ne de devrimci dönüşüm itkilerinin kendilerini tükettiği anlamına geldi: Stalin'in "yukardan devrim"i aksini ortaya koydu. Ama birçok alanda önceki put kırıcılıktan bir uzaklaşma ve devrim ile geleneğin bir sentezi görülebilir.

SONUÇ

Sovyet tarihine ilişkin son dönemlerin en keskin yorumunda, Martin Malia, Sovyet Birliği'nin, gelişimi Bolşeviklerin binyılcı komünizm görüsünü özel mülkiyetin, kârın, piyasanın ve sivil toplumun kaldırılması yoluyla gerçekleştirme arzusu tarafından yönlendirilen bir "ideokrasi[8]" olduğunu savundu. Çoğunluk, ideolojinin Sovyet totalitarizminin gelişimini anlamanın anahtarını oluşturduğu konusunda Malia ile aynı düşüncede olsa da bu totalitarizmden Marksizm'in ve Leninizm'in hangi tikel öğelerinin sorumlu tutulacağı konusunda bir düşünce birliği bulunmamaktadır. Kimileri Malia'nın totalitarizmin tohumları Marx'ın özel mülkiyeti ortadan kaldırma arzusunda *yatmaktadır görüşünü onaylarken*; kimileri de Marx'ın tarihin motoru olarak sınıf mücadelesine inancına ya da sosyalizme geçiş sürecinde proletaryanın bir diktatörlük kurması gerektiği savına işaret etmekteler. Başkaları, Marksizm'in tarihin yasalarının "bilimsel" bilgisini sağlama iddiası ya da eylem üzerindeki bir sınırlama olarak

8) Malia'nın ideoloji ve demokrasi sözcüklerini birleştirerek oluşturduğu bir sözcük. (ç.n.)

ahlakı reddetmesi gibi daha genel özelliklerine işaret etmekteler. Kuşkusuz Marksizm'in bu öğelerinden bazıları ya da büyük bir olasılıkla hepsi, Sovyet tarihinin gidişatının biçimlenmesinde önemli bir rol oynadı. Bununla birlikte, hangi tikel öğelerin belirleyici olduğunun belirsiz olduğu gerçeği, bütün kötülüğün altında ideolojinin yattığı görüşünü kabul etmeden önce şöyle bir durmamızı gerekli kılmakta. Özellikle de Marksizm'in 1917'de çekici gelen öğelerinin –eşitsizliğe ve sömürüye son verme ve devleti ortadan kaldırma ve iktidarı emekçi halka teslim etme sözü– yukarda altı çizilen öğelerden farklı olduklarını fark ettiğimizde, şöyle bir durmamız gerekmekte.

İdeolojinin, Bolşevik devriminin gidişatının belirlenmesinde temel bir öneminin olduğu kesin. Stalin de dahil bütün Bolşevikler, Marksist görüye inandılar ve onlara ilham kaynağı olan düşünceler ciddiye alınmadıkça onların tutkularının, hayret verici enerjilerinin ve acımasız kararlılıklarının büyüklüğünü kavramak olanaksızdır. Sözgelimi, iç savaştaki zaferleri, diktatörlüğü geçici olarak "sınıfsızlaştırılmış" proletarya adına uyguladıklarına duydukları sarsılmaz inançları göz önüne alınarak düşünülmedikçe açıklanamaz. Buna karşın, iç savaş ayrıca Bolşevik ideolojinin zaman içinde birçok bakımdan önemli ölçüde *değiştiğini* de bize anımsatıyor. Lenin 1917 yılında Marx'ın devleti kurutma nosyonunu geliştirmek için değerli zamanını ayırdı. Lenin'in 1918'de kaleme aldığı *Devlet ve Devrim* (*State and Revolution*) adlı yapıtı bu çabasıyla uyumlu değildi. Geçen aylar içerisinde Lenin, sosyalizm doğrultusunda ilerlemeyi güvence altına alabilecek tek şeyin devletin son derece güçlendirilmesi olduğunu görmeye başlamıştı. Ne var ki,

Resim 21. Gösteri: "Parıldayan yaşama doğru yürüyelim."

bütün Bolşevikler aynı düşüncede değildi. Bolşevikler, iç savaş boyunca ve 1920'lerde ideolojilerini farklı biçimlerde anladılar –kışlanın Savaş Komünizmiyle birleşen komünist toplum görüsü, YİS'yle birleşen verimlilikçi görüsü– ve bakış açılarının farklılığından doğan keskin anlaşmazlıklar, devrimin gidişatının belirlenmesinde önemli rol oynayan paylaşılan inançlar ve değerler denli önemliydi. "İdeokrasi" kuramı, Bolşevizm'i yekpare ve değişmeyen bir şey gibi sunarak düşüncelerin –ve düşünceler üzerine girilen çatışmanın– Bolşeviklerin tutumunu biçimlendirme yollarını aşırı derecede basitleştiriyor.

Bu kitapta anlatılan gelişmelere dönüp baktığımızda, bunların çoğunun Bolşeviklerin amaçlarını gerçekleştirmemelerinin ve görülerinden daha çok körlüklerinin sonucu olduğunu görmek çarpıcı. Bolşevikler, iktidara geldiklerinde Marksizm'in ve Leninizm'in onları donanım-

sız bıraktığı bir dizi büyük sorunla karşı karşıya kaldılar. Örneğin, ideoloji, onlara Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalamalarını ya da imzalamamalarını söyleyemezdi. Dolayısıyla benimsedikleri siyasa, ideolojinin kutsanmış ilkeleri kadar doğaçlamanın ve pragmatizmin bir sonucuydu. Bir başka deyişle, "ideokrasi" kuramının izin verdiğinden çok daha büyük bir etkenler dizisinin etkisi altında olan inanç ile eylem arasındaki ilişki karmaşıktı. Eğer ideoloji Sovyet Devleti'nin kurumlarının ve uygulamalarının biçimlenmesinde çok önemliydiyse, coğrafya, jeopolitik, iktisadi ve siyasi yapılar, devrimin yarattığı özel koşullar, iç savaş, bozulmuş ekonomi ve bunlardan daha az olsa da öngörülemeyen olaylar da önemli olmalıydılar. Bütün bunlar ideolojinin merceğinden yorumlandığından dolayı önemleri onlara verilen anlamlara bağlıdır. Yine de kendi yanlarından ideolojiye indirgenemeyecek değerde bir kararlık gösterdiler. Gözden geçirdiğimiz bu dönemde "gerçek dünya"nın –ya felce yol açan bir demiryolu sistemi, tifüsün tahribatı ya da Denikin'in göz kamaştırıcı askeri taarruzu kılığında– sinsice yaklaşıp Bolşevikleri hazırlıksız yakalama ve çok iyi hazırlanmış tasarıları hakkında kafalarını karıştırma gibi kötü bir alışkanlığı vardı.

İzini sürdüğümüz hikâye, kısmen 1917'de ortaya çıkan fırsatların düzenli bir biçimde kaçırılması hakkındadır. Ocak 1918 kadar erken bir tarihte 1917 devriminin temel bileşenleri –iktidarın Sovyetlere verilmesi, işçinin üretim üzerindeki denetimi, daimi ordunun kaldırılması– bir kenara atıldı. 1921 yılı itibarıyla Bolşevikler, devrimin öznesinin artık işçi sınıfı değil, parti-devleti ve Kızıl Ordu olduğunu düşünüyordu. Devrimin anlamının bu biçimde

daralması, ideolojiden daha çok Bolşeviklerin durumunun yapısal mantığıyla ilişkiliydi. Bolşevikler kararlı siyasi muhalefete ve yoğun halk direnişine rağmen güce dayandılar. İdeolojik terimler aracılığıyla haklı göstermekte çok az zorluk çekmelerine karşın, onları tek parti diktatörlüğüne doğru sürükleyen mantık, ideolojikten daha çok yapısaldı. Diğer türlü Sol Sosyalist Devrimcilerle niçin koalisyona gittiklerini ya da muhalefet partilerini kesin bir biçimde yasaklarken niçin titizlik gösterdiklerini açıklamak zor olurdu. Amaçlar aracı haklılaştırır inancı, onların aracın amaçları bozduğunu görmelerini engelleyerek onlara çok iyi hizmet etti. Ağustos 1919'da *Red Sword* gazetesi şöyle yazdı: "Dünyada köleleştirme ve baskı adına değil, genel mutluluk ve kölelikten kurtuluş adına ilk defa kılıçlarını çekenler bizler olduğumuz için her şeyi yapmaya hakkımız var." Buna karşın, çok geçmeden kölelikten kurtuluş bunu başarmak için seçilen araç tarafından kaçınılmaz bir biçimde bozuldu.

Aynı zamanda devrimin anlamı Rusya'yla sınırlı kaldıkça değişti. 1920'ler itibarıyla Bolşevikler II. Nikolay rejimini de harekete geçirmiş olan sıkıntıların –hızlı sanayileşme, tarımı modernleştirme, savunma kapasitesi oluşturma ihtiyacı– birçoğunu çözmek için uğraştılar. Bu amaçlar çok farklı bir biçimde eklemlenseler de, modernleşmenin nesnel acil ihtiyaçları kendilerini hissettirdi. Devrim, devletin tarımı sanayileştirmek, modernleştirmek ve halkın kültürel düzeyini yükseltmek için fakir ülkenin insan ve maddi kaynaklarını seferber edeceği yetkeci bir modernleşme biçimi olarak yeniden tanımlandı. Bu özellikle Preobrazhensky'nin "ilkel sosyalist birikim" dediği şeye sermaye sağlamak için

köylünün pasif direnişinin kırılmasını gerektirdi. İdeoloji, bunlardan kaçma güdüsünü esinlediği kadar bu derin yapısal ve kültürel sınırlamaları uyarladı da.

Bu durum, iktisadi geri kalmışlık ve uluslararası yalıtılma kısır döngüsünün devletin zor kullanımı olmaksızın kırılamayacağını içerimlediğinden, oldukça kasvetli bir resim ortaya koymakta. Ne var ki bu durum, Bolşeviklerin siyasi etkiden yoksun oldukları anlamına gelmemekteydi: Her bir dönüm noktasında gerçek seçimlerle karşı karşıya kaldılar. Bolşevikleri bilinçli tiranlık mimarları olarak betimleme eğilimde olanların –yani büyük bir siyasi etkiye sahip olduklarını söyleyenlerin– büyük bir çoğunluğunun Bolşeviklerin yaptıkları fiili seçimlere çok az önem vermeleri ironiktir. Yine de siyasi etkinin koşullarla ilişkisi, siyasi etki lehine olsaydı Stalin'inkinin yerine Buharin'in ya da Troçki'nin yolunun tercih edilmesinin mantıksal olarak ilerideki seçimler üzerinde önemli bir etkisinin olması gerekirdi. Buna karşın bu düşünceyi savunan araştırmacılar, her şeyin parti içi mücadelenin nasıl sonuçlanacağına bağlı olduğunu reddetmekteler. Hatta, savunulduğu gibi, Buharin ile Troçki temelde Stalin'le aynı tasarıyı –1917'de anlaşılan biçimiyle sosyalizme uzunca bir süre ara verilmesi olasıydı– benimsemiş olsalardı bile, ikisinden birinin Stalin'i yenmesi durumunda 1930'ların dehşeti ve katliamı yaşanmayabilirdi diye düşünmek tamamen akla yakındır.

Bu, temel bir öneme sahip olan Leninizm'in Stalinizm'le ilişkisi sorununu gündeme getirmektedir. Stalinizm'in yarattığı dehşetin Leninizm'in mantığında yeri var mıydı? 1904 yılında Lenin'in parti örgütüne ilişkin görüşlerinin mantığını eleştiren genç Troçki'den başkası değildi:

> İlk önce parti aygıtı kendisini bir bütün olarak parti yerine ikame etti; ardından Merkez Komite kendisini aygıtın yerine ikame etti; ve sonunda bir tek "diktatör" kendisini Merkez Komite'nin yerine ikame etti.

Yine de Troçki hayatının geri kalanında, Leninizm ile Stalinizm'i bir "kan nehrinin" ayırdığında ısrar ederek bu ikili arasında bir süreklilik bulunduğunu şiddetle reddetti. Leninci kuramda ve uygulamada, Stalinizm'i belli belirsiz biçimde tanımlayan çok şey olduğu kesin. Lenin, partinin iktidar üzerindeki mutlak tekelinin mimarıydı; Sovyetleri ve sendikaları acımasızca partiye tabi kılan oydu. Farklı düşünenlere merhamet göstermeyi reddeden; özgür basını ortadan kaldıran; sosyalist muhalefeti ezen; parti üyelerinin hizipler oluşturma haklarını yasaklayan oydu. Hatta proletaryanın isteğinin "kimi zaman bir diktatör tarafından yerine getirebileceğini" öne sürecek kadar ileri gitti. Bir başka deyişle, Lenin Stalin'in iktidara gelmesine olanak veren kurumların, hoşgörüsüzlük ikliminin ve yasal ve ahlaki nihilizmin sorumluluğunu taşımalıdır. Ama bu sav, işler durumda bir mantık var ise, bunun, açıklayıcı bir düşüncenin değiştirilemez mantığı olmasa da, belirli ideolojik amaçlar ile örgütsel ilkeler arasındaki etkileşimi yapısal ve duruma bağlı baskılar eşliğinde belirleyen bir mantık olduğunu öne sürdü.

Stalinizm'in kendine özgü birçok özelliğinin izleri 1928 öncesine kadar sürülebilirse de, Birinci Beş Yıllık Plan'ın ve zorunlu devletleştirmenin kurumlaştırdığı sözde "Büyük Kırılma" tam olarak şuydu: Siyasada topluma yıkıcı ve incitici bir değişimi dayatan bir kırılma. Stalin yönetimi

altında yaşamak YİS altında yaşamaktan çok farklı bir deneyimdi ve iki siyasanın birbirini izlemediğini reddetmek, Stalinizm'in kanlı doğasını özgün bir biçimde kavranamamasını getirir. Yönetimin kurumları değişmemiş olabilirseler de, kişisel diktatörlük, sınırsız güç kullanımı, iktidar kültü, yerleşik korku, boğucu uymacılık, kuşatma ve iç bozguncu paranoyası, toplumun bütün kesimlerine karşı terörün dizginsizce kullanılması, siyasi yaşamın Lenin'in yönetimi altındakinden niteliksel olarak farklı olduğu anlamına gelmekteydi. Kuşkusuz terörün, angaryanın, göstermelik mahkemelerin öncelleri Lenin'in yönetimde vardı; ama Stalin döneminde nicelik niteliğe dönüştü. Stalin, Sovyet Birliği'nin iktisadi modernleşmesini hızlandırırken devrimi sürdürdüğüne inanıyordu. Buna karşın, Stalin yönetici seçkinin halk yığını pahasına iktidara ve ayrıcalığa sahip olduğu, ataerkil düzenin ve Rus şovenizminin yeniden oluşturduğu bir Leviathan devlete başkanlık ederek artakalan özgürleştirici itkilerin kökünü kazıdı.

Bununla ilişkili bir soru, Stalinizm'in Rus siyasi kültürünün derinlerine kök salmış öğelerin yeniden canlanışını ne ölçüde temsil ettiği üzerinde odaklanır. Kültürel süreklilik görüşü, Richard Pipes'ın Rus Devrimi'ne ilişkin etkili çalışmasının merkezinde yer almaktadır. Bu görüş, çarlığın çarın mutlak ve sınırsız yetkesinin tebaalarının yaşamları da dahil olmak üzere ülkenin bütün kaynaklarının sahibi olmasından kaynaklanan babayanlı bir rejim olduğu düşüncesine dayanır. Pipes çarlık yönetimi altında otokrasiyi kabul eden ve yurttaş sorumluluğu duygusundan yoksun olan köylülüğün siyasi açıdan edilgen olduğunu öne sürüyor. Pipes'ın açıklaması, devrimin, kültürel normları ve

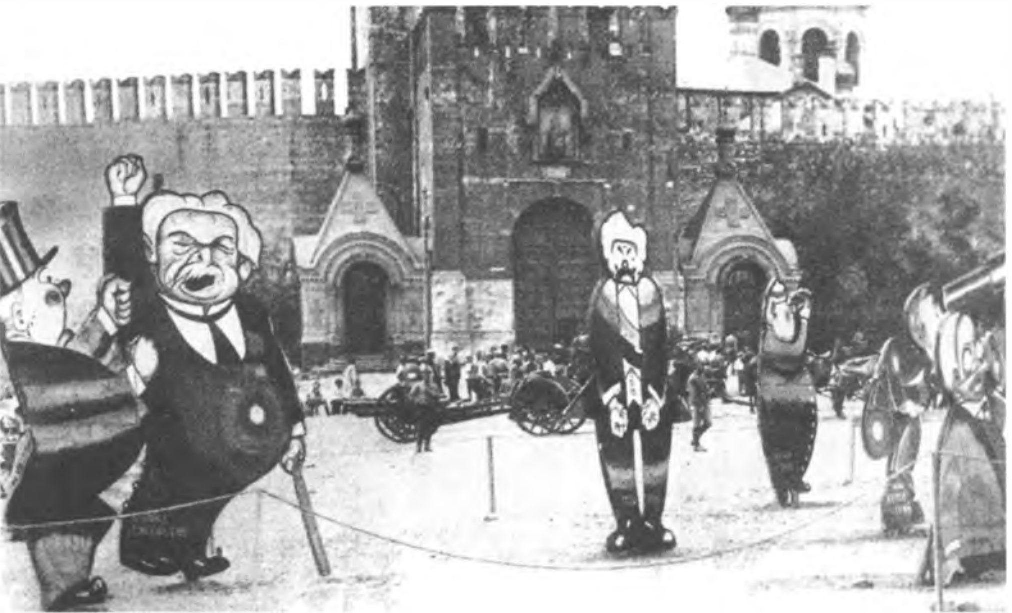
uygulamaları büyük oranda istikrarsızlaştıran bir değişim furyasını harekete geçirdiğinin altını koyuca çizdi. Yine de 1920'lerde "bastırılmış olanın geri dönüşü"nün nasılda iş başında olduğuna işaret ederek kültürel süreklilik görüşünün öğelerini onayladı. Hem çarlık yönetimi hem de Stalin yönetimi altında sorgusuz sualsiz doğru kabul edilen siyasi yönelimler arasındaki benzerlik çarpıcıdır: devletin toplum karşısındaki önceliği, halk ile yöneticiler arasındaki kişiselleşmiş ilişki, iktidar üzerinde yasal sınırlamaların bulunmaması, yönetenler ile yönetilenler arasında aracılık edecek kurumların bulunmaması, toplumsal ve siyasal ilişkileri kurmanın bir yolu olarak klientelizm [*kayırmacılık*], dış dünyaya güvensizlik. Moshe Lewin, büyük bir olasılıkla uzun dönemde kendilerini yeniden hissettirecek olan yaşayan görenek kalıplarının kırıldığı bir "gelenek kirlenmesinin" söz konusu olduğunu savundu. Aynı zamanda Pipes'a karşı Rusya'nın siyasal kültürünü yekpare bir sistem olarak yorumlarken ihtiyatlı olunması gerektiğini savundu. Kültür, görece etkili normların ve uygulamaların ihtilaflı bir alanıdır. 1917'de filizlenen –çok özel bir türde– demokrasinin, yetkecilik itkilerine niçin boyun eğdiğinin açıklanması gerekmektedir. Dahası, siyasi kültürü, Stalinizm'in yükselişini açıklayan nedensel bir etken olarak ele almak yerine, onu normların ve pratiklerin yetkeci yönetimin yeniden zorla kabul ettirilmesine karşı çıkmak için çok az kaynak sağlayarak siyasi eylemi olumsuz bir biçimde biçimlendirdikleri belirleyici bir bağlam olarak görmek daha doğrudur. Nihayetinde Stalinizm asla geleneksel yetkecilik değildi: Rus ulusal geleneğinin birçok öğesi ile Leninizm'i sentezledi.

"Bastırılmış olanın geri dönüşü" sanki devrimin etkisinin yüzeysel olduğuna işaret ediyormuş gibi yorumlanmamalıdır. Bu kitabın teması, popüler kültürü derinden etkileyen toplumsal düzenin muhalif bir kavranışı ve çok yaygın olan eşitliğe bağlılık ve oldukça popüler olan Sovyet iktidarı idealiydi. Bolşeviklerin büyük bir direnişle karşılaşmalarına yol açan, kesinlikle onların bu ideallere ihanet ettikleri duygusuydu. Buna karşın, devrim daima farklı insanlara farklı şeyler ve aynı insanlara farklı zamanlarda farklı şeyler ifade etti. Zorla Kızıl Ordu'ya kaydedilme, üşüyen ve aç kent halkı için hayal edilemez zorluk, köye gelip hububata el koyan yabancılar, köyün Sovyet iktidarının temsilcileri olarak ahlaksızca davranan sonradan görmeleri anlamına gelebiliyordu. Ya da okumayı öğrenme şansı, çocuğunu hastalıktan dolayı kaybetmeme, haneye düşen tarlayı büyütme, sarhoş bir kocadan boşanma ya da ana dilinde eğitim alma anlamına gelebiliyordu.

Toplumsal kimlikler, parçalanmış ve yerleşmemiş bir biçimde kaldıysalar da, devrimin sonucunda büyük değişime uğradılar. Sınıf, 1917'de siyasi bağlılıkların oluşturulduğu egemen dili sağladı ve yeni düzende egemen olmayı sürdürdü. Köylüler, ister kendini korumanın, ister şikâyetleri meşrulaştırmanın ya da isterse tahmin edilen sorunlarına mazeret göstermenin bir aracı olarak olsun –örneğin şevkle kulak olmadıklarını kanıtlamaya çalışırken– sınıf dilini insanı şaşırtan bir hızla benimsediler. Bunun böyle hızlı olmasının nedeni Bolşevik sınıf söyleminin zaten var olan "onlar" ve "bizler" duygusu üzerine inşa edilmesiydi. Aynı zamanda köylünün kır toplumuna ilişkin algılarının, komünistlerinkiyle uyuşmamaya devam ettiği çok açıktır.

Kulaklar, çalışkanlıklarından dolayı övülebilirken ya da "halk yiyicileri" ve "köylü topluluğunun parazitleri" olarak kınanabilirken, parti yöneticilerinin ilgi odağı fakir köylüler, yoldaş köylüler tarafından yalnızca "aylaklar" ya da "beleşçiler" olarak görüldüler. Bununla birlikte vergi muafiyeti sağlanması ya da 1926'dan sonra fakir köylülerin ayrı örgütler kurmaları için cesaretlendirilmeleri örneklerinde olduğu gibi sınıf farklılıklarının resmi siyasanın temeli olarak kullanılması, toplumsal kimlikleri köylülerin etrafında toplamak için uğraştı. Milyonlarca köylünün, kayıt sırasında kendilerini yeni düzene kaydetmelerini yetkililerden rica etmeleri ya da bunun için basına yazmaları ölçüsünde, kendi küçük metinleri devlet tarafından kaleme alınan Büyük Metnin bir parçasını oluşturdu. Bir başka deyişle baskıya ve parti-devletin toplum mühendisliğine yaygın bir direniş gösterilmesine karşın, Bolşevik ideoloji bu oldukça değişken toplumdaki milyonlara kırılgan olsa da bir kimlik biçimlendirebilecekleri bir temel sağladı.

İşçiler ön plana çıkarıldıkça, sınıf toplumsal bir kimlik olarak bazı bakımlardan zayıfladı. Bu durum, ortaklaşa düzenlenen protestoların sayısının 1920'lerde niçin azaldığını açıklamaya yardımcı olabilir. Parti-devleti, propagandasında sürekli olarak proletaryanın yönetici sınıf olduğu düşüncesini işledi, kötü yaşam ve çalışma koşullarına karşın işçiler diğer toplumsal gruplara göre belirli ayrıcalıklara sahiptiler. Kitle iletişim araçları, sansür, okullar ve benzeri kurumlar aracılığıyla sınıf söyleminin kullanılma stratejisini belirleyebilme gücüne sahip olan devlet, sınıf söyleminin güçlü bir taraftarı haline gelmişti. Böylece işçilerin 1905'den itibaren şikâyetlerini dile getirmek için kullan-

Resim 22. Kızıl Kare Karikatürleri.

dıkları dil muhalif gücünün büyük bir bölümünü yitirdi. İşçiler onu hâlâ –özellikle retoriği gerçeklikle karşılaştırmak için– kullanabilmelerine karşın, devlet, "bilinçli" ve "geri kalmış" işçiler gibi kategorileri kullanarak, memnuniyetsizliğin "küçük burjuvazi" bilincinin bir ifadesi olduğu düşüncesini öne sürerek, 1907'de işgücünün birbirinden ayrı öğelerinin bilinçli bir siyasi güçte bir araya gelmelerini sağlayan bir dili büyük ölçüde hadım etti.

Toplumsal kimliklerin dönüşümü, sınıfın diğer birçok boyutunda da gerçekleşti. "Kadın" kategorisi 1917'den sonra yeniden ön plana çıktıysa da, bu, tam anlamıyla eril olan bir devrimci senaryo oluşturulmasına itiraz edecek bir noktaya asla ulaşamadı. Her bir "yeni kadına" karşılık, dişi cinsiyetini "geri kalmış" olarak resmeden görüşü pekiştiriyor gibi gözüken, devrim dramına yanıt vermesi olanaksız binlerce kadın vardı. Benzer bir biçimde, 20'li yaşlarını sürenler ve daha gençler için "gençlik" onları kültürün ve sosyalizmin güçleriyle uyumlu hale getiren, "geri" ebeveynlere isyanlarını meşrulaştıran, yetki veren bir kimliğin inşa edilebildiği bir kategori haline geldi. Yine de gençliğin resmi ideolojideki aşırı ahlaksal inşası, yetişkinlik sorumluluklarından bağışık olma anlamına gelen daha az sert ve daha çok hazcı nosyonlara dayandı.

Son olarak ulusal kimliğin bu dönemdeki çelişkili gelişimine dikkat çekilebilir. Rus olmayanlar için 1920'ler ulusal kimliklerin Rus kimliğini bir belirsizlik durumuna sürükleyerek boy attıkları bir dönemdi. Bu yıllar ayrıca daha siyasileşmiş, kendine özgü bir Sovyet kimliğinin ilk kez zemin kazandığı bir dönemdi. Bu kimlik, gerçekten uluslararası boyutlara sahip olsa da, aynı zamanda Rus kültürü-

ne örtük biçimde üstünlük atfetmekte ve Slavların siyasi hâkimiyetini onaylamaktaydı. Popüler Rus ulusal kimliği, geç imparatorluk döneminde gelişmesine karşın, 1917'de sınıfın saldırısı karşısında geri çekilmişti. Bununla birlikte iç savaş kadar erken bir tarihte, –Radek'in "yabancı istilasına karşı ulusal özgürlük mücadelesi" olarak tanımladığı– Sovyet anavatanın savunulması, gizli yurtseverlik duygusunu yoğunlaştırdı. Benzer bir biçimde, Stalin'in "tek ülkede sosyalizm" öğretisi Rusya'nın kapitalist Batı'dan aşağı kalır bir yanının olmadığı duygusu için bir kod olarak hizmet etti. Bir başka deyişle, Sovyet kimliği asla basit bir biçimde Rus ulusal kimliği olmadıysa da, Sovyet Birliği geliştikçe, Rus ulusal kimliğinin eskiden tabu olan öğeleri örtük biçimde canlandırıldı.

Bolşevik devrimi, insanlık durumunda başarmaya çalıştığı dönüşümle orantılı bir felakete yol açtı. Çağdaş siyaset ölçütleriyle değerlendirildiğinde, Bolşevik tutku kafamızı karıştırıyor. Ne var ki, bugün bizim için Bolşeviklerin altında çalıştıkları yanılsamaları değerlendirmek, ulaşmaya çalıştıkları idealleri değerlendirmekten daha kolay. Yine de, Bolşevikleri temelde kapitalizmin merkezinde yer alan sömürüye ve Avrupa'yı Birinci Dünya Savaşı katliamına götüren saldırgan milliyetçiliğe yönelik öfkenin yönlendirdiğini kavramadıkça, Rus Devrimi'ni asla anlayamayız. Stalinizm'de zirve noktasına ulaşan devrim kaynaklı korkunç acımasızlık, milyonların devrimi toplumsal adaletin ve özgürlüğün habercisi olarak memnuniyetle karşıladıkları gerçeğini gölgelememelidir. Felsefi düzeyde devrim, adaletin, eşitliğin ve özgürlüğün nasıl uzlaştırılabileceğine ilişkin derin sorular gündeme getirdi. Bu sorular,

Bolşeviklerin bunlara verdikleri yanıtlar, kaçınılmaz bir biçimde noksan olsalar bile, hâlâ geçerliliklerini koruyor. Toplumun üzerine kurulduğu ilkeleri eleştirel bir yaklaşımla düşünmenin zorlaştığı bir dünyada yaşıyoruz. Her şey, dünyaya olduğu biçimiyle boyun eğmemiz, onun çok daha adil ve eşit temeller üzerine yeniden kurulabileceği inancından vazgeçmemiz için bize komplo kuruyor. Yine de, Bolşeviklerin başarmayı üstlendikleri görev kesinlikle buydu. Dünyamızı tanımlayan inanılmaz eşitsizliklerden duyulan tiksintinin harekete geçirdiği "Kapitalizm karşıtı" protestoların arttığı bir dönemde yazmaktayım. 21. yüzyıl şafakta gözükürken Rus Devrimi'nde korkunç bir uyarı gibi duran birçok öğe olmasına karşın, ilham kaynağı olmayı sürdüren öğelerin var olabileceği sonucuna varmak güvenilir gibi gözüküyor.

Rus Devrimi

S. A. SMITH

Türkçesi: ÜMİT HÜSREV YOLSAL

RUS DEVRİMİ'NDE BOLŞEVİKLER'İN AMACININ TÜM BİR TOPLUMSAL SİSTEMİ YIKARAK ONU DAHA ÜST DÜZEYDE BİR YENİSİYLE İKAME ETMEK OLDUĞU BİLİNİR. BU ÇALIŞMA İSE GERİ KALMIŞ, TECRİT OLMUŞ BİR RUSYA'NIN BU SÜREÇTE NASIL MODERNİZE OLDUĞUNUN, NASIL DEĞİŞTİĞİNİN ÖYKÜSÜNE ODAKLANIYOR. YİRMİNCİ YÜZYIL BİTERKEN KOMÜNİZMİN YAŞADIĞI DÜŞÜŞE DEK UZANAN TARTIŞMA, BU TARİHSEL SÜRECİ BOLŞEVİKLER'İN YARATTIĞI İTİCİ VE ÖNCÜ GÜÇ KADAR DEVRİMİN KENDİ ÇELİŞKİLERİYLE BOĞUŞTUĞU BUHRANLI DÖNEMLERLE DE BÜTÜNLÜK İÇİNDE GÖZLER ÖNÜNE SERİYOR.

Kültür Kitaplığı: 95; Tarih: 21

9 789752 984172

D